

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

“Gal sámegielain láibbi oažžu”

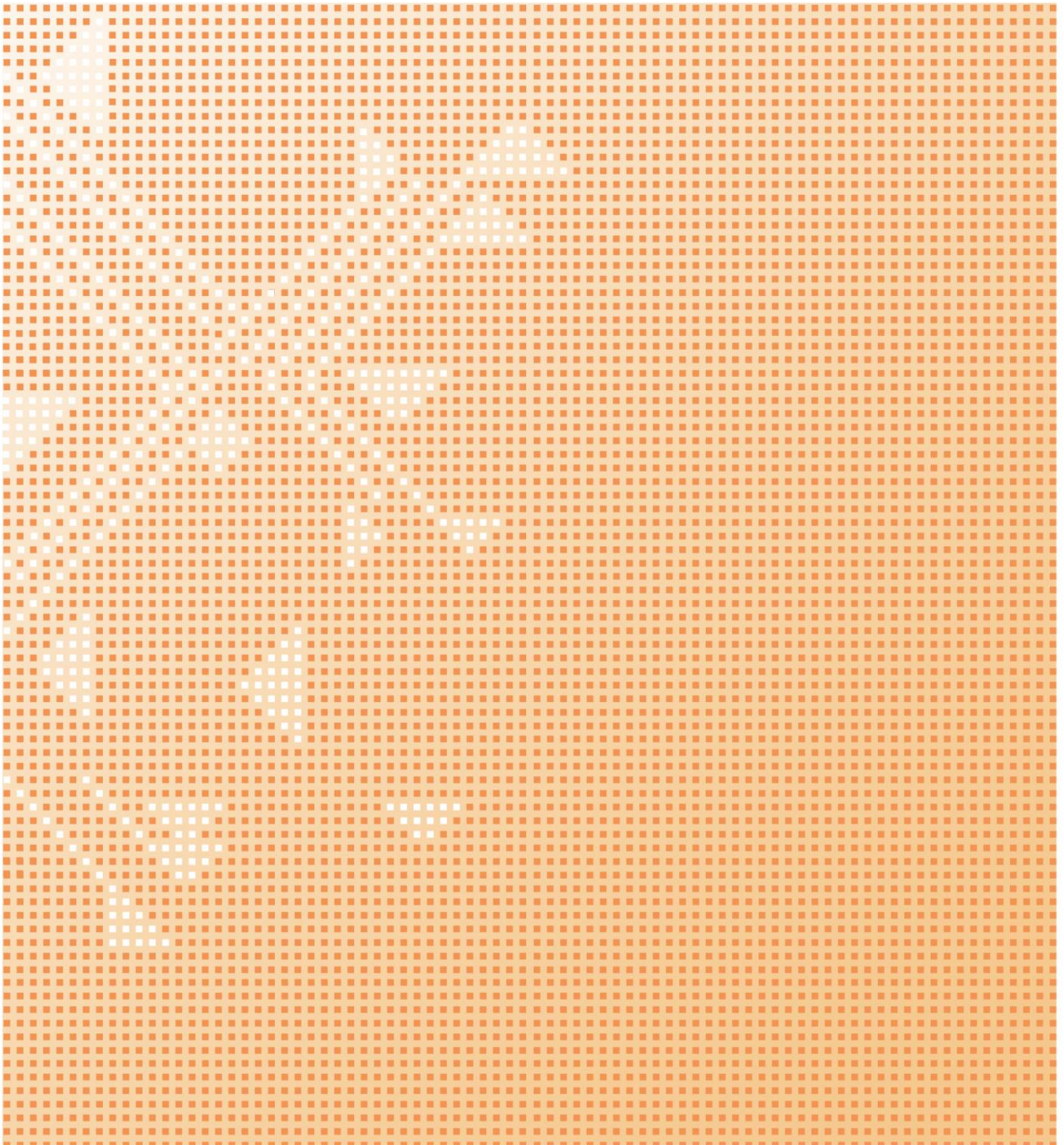
Sámegieloahpahusa dilli Ruotas

Ann-Christin Marakatt & Helena Kuhmunen Marakatt

Masterbargu sámegiela didaktihkas

Masterbargu sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpus

2020

Čoahkkáigeassu

Dutkamuša ulbmil lea ovdanbuktit mot sámegieloahpaheaddjit vásihit sámegieloahpahusa. Dát masterdutkamuš guorahallá sámegieloahpaheddjiid oainnuid ja vásáhusaid sámegieloahpahusa hárrái Ruota beale Sámis. Dutkosis čielggaduvvo mii sin mielas doarju dahje hehte oahpahusa. Čalmmustahtto maiddá oahpaheddjiid niegut ja višuvnnat mot oahpahus sáhtášii ovdánit. Ovdanbukte maid sin boahteáiggi jurdagiid sámegieloahpahas. Metoda empiriija háhkamii lea semistruktuvrralaš kvalitatiivvalaš jearahallan, mii lea báddejuvvon ja transkriberejuvvon. Dutkamuššii oasálaste 12 sámegieloahpaheaddji, geat oahpahit ovdaskuvlaluohkás joatkkaskuvlaoahpahusa rádjái. Teorehtalaš lahkonanvuogit leat Hyltenstam & Stroud ja Fishman teoriijat. Maiddá rámmaeavttuid teoriija ja eará gielalaš rámmat leat váldon vuhtii bohtosiid digaštallamis. Dutkosa bohtosat čájehit sámegieloahpahusa váilevaš ja váigadis beliid. Bohtá maid ovdán skuvllaid erohusat sámegieloahpahusa hárrái ja ovttalárganvuodát. Bohtosat čájehit maid mot sámegieloahpahus sáhtášii lihkestuvvat. Oahpaheddjiid bargodilli lea mángga ládje lossat ja váttis iešguđet váilevašvuodaid ja hástalusaid dihte. Vaikko oahpahas leat čuolmmat ja vuosterávdnji, de ankke lea oahpaheddjiin miella ja doaivva joatkit nannet ja ovddidit oahpahusa. Sii eai loga vuollánit danne go sámegieloahpahus ja giella lea sidjiide dehálaš.

Čoavddasánit Sámegieloahpaheaddjit, sámegieloahpahus, oahpahusa hástalusat ja váilevašvuodát, oahpahusa lihkestuvvan ja ovddideapmi, sámegiela sajádat skuvllas, sámegieloahpahusa niegut ja višuvnnat

Abstrakt

Syftet med masteruppsatsen är att synliggöra lärares uppfattningar om samiskundervisning. Masteruppsatsen undersöker samisklärares syn och erfarenheter om undervisning i samiska på svensk sida av Sápmi. Därtill redovisas vilka möjligheter respektive nackdelar som de ser i sin undervisning. Även lärarnas drömmar och visioner om hur undervisningen kan utvecklas synliggörs. Dessutom presenteras lärarnas framtida tankar kring undervisningen. Metoden som använts för datainsamlingen är semistrukturerade kvalitativa intervjuer som har bandats och transkriberats. I undersökningen deltog tolv lärare som undervisar i samiska från förskoleklass till gymnasiet. Det teoretiska närmandet har utgångspunkt i Hyltenstam & Stroud och Fishmans teorier. Även ramfaktorteorin och andra språkliga ramar har beaktats vid tolkning av resultaten. Forskningen visar att den samiska undervisningen har brister och är i en besvärlig situation. Det framkommer även att det finns skillnader i undervisningen i samiska mellan skolorna. Resultatet visar också på hur undervisningen i samiska kan nå framgång. De tillfrågade lärarnas arbetssituation är på många sätt svår och problematisk på grund av diverse brister och utmaningar i undervisningen. Trots dessa problem och svårigheter i undervisningen, så har lärarna avsikter och förhoppningar om att fortsätta stärka och utveckla undervisningen i samiska. Lärarna berättar att de inte tänker ge upp, då undervisningen i det samiska språket är av stor betydelse.

Nyckelord Lärare i samiska, undervisning i samiska, samiska undervisningens utmaningar och brister, undervisningens möjligheter och utveckling, samiskans ställning i skolan, samisk undervisningens drömmar och visioner.

Abstract

The purpose of the master's thesis is to make the teachers' perceptions of the teaching in Sámi language. The Master's thesis examines the teachers views and experiences of teaching the Sámi language on the Swedish part of Sápmi. In addition, the opportunities and disadvantages they meet in teaching Sámi language are reported. Teachers' dreams and visions of how teaching can be developed are also made visible. In addition, teachers' future thoughts about teaching are presented. As a method of data collection have semi-structured qualitative interviews been used, the data has been recorded and transcribed. Twelve teachers in Sámi language who teach in preschool class to high school participated in the surveys. The theoretical approach is based on Hyltenstam & Stroud and Fishman's theories. The framework factor theory and other linguistic frameworks have also been taken into account when interpreting the results. The results of the research show that the teaching Sámi language has shortcomings and is in a difficult situation. It also appears that there are differences between the schools in teaching Sámi language. The result also shows how teaching Sámi language can achieve success. Teachers' work situation is in many ways difficult and problematic due to various shortcomings and challenges in teaching. Despite these problems and difficulties in teaching, the teachers have intentions and hope to continue to strengthen and develop the teaching Sámi language. The teachers say that they do not intend to give up, since teaching Sámi language and the Sámi language are of great importance.

Keywords Teacher in Sámi language, teaching Sámi language, the challenges and shortcomings of the teaching, the opportunities and development of the teaching, the position of the Sámi in school, the dreams and visions of the Sámi teaching.

Ovdasátni

Lea guhká leamaš munno niehku váldit masteroahpu sámegiela oahpaheaddjeoahpus Sámi allaskuvllas, ja dál viimmat ollašuvvá munno niehku. Lea leamaš áddjás bargu ja losses áigodat go letne seammás bargan oahpaheaddjin. Muhto lea maid leamaš somás ja mávssolaš oahppanproseassa. Letne oahppan olu ja letne hui ilus ja movttegat go dál oidne loahpa masterčállinbarggu oktavuodas.

Ovddimusat háliidetne giitit munno oasseváldiid geat nu bures válde munno vuostá ja juogadedje sin vásáhusaid munno dutkanbargui. Lea leamaš erenomáš somá čohkket materiála ja gullat mot eará sámegieloahpaheaddjit vásihit sámegieloahpahusa. Letne gullan ja ožžon olu ávkkálaš dieđuid munno čállinbargui. Dán barggu ii livčče vejolaš čađahit jus oasseváldit eai livččii oasálastán dutkosii. Moai bidje stuora árvvu sin oasálastimii. Letne giitevaččat go oasseváldit leat juohkán iežaset jurdagiid, oainnuid ja vásáhusaid sámegieloahpahasas. Dihte man olu oahpaheddjiin lea bargu, buot liige barggut váldet oahpaheddjiin divrras áiggi. Din haga ii livčče šaddan dát dutkamuš. Olu giitu didjiide.

Giite iežame mielstudeanttaid buriid rávvagiid ja ráđiid ovddas ja buriid ságastallamiid ovddas. Maiddái Marja Skum ja Maaren Palismaa ánsásšeaba giitosa doarjaga ja veahki ovddas.

Giitosat Sámi allaskuvlii. Erenoamážit háliidetne giitit iežame vuosttašbagadalli, vuosttašamanueansa Ylva Jannok Nutti gii lea láidestan ja dorjon munno masterčállima proseassas. Giite maiddái nubbibagadalli professor Nils Øivind Helandera gielalaš veahki ovddas. Duhát giitu dudnuide bagadallama ja rávvagiid ovddas. Letne hui giitevaččat!

Giitosat maiddái Norgga beale Sámediggái go lea juolludan stipeandadoarjaga Ruota beale studeantta guoktái, go Ruota Sámedikkis ii gávdno stipeandaortnet.

Loahpas háliidan mun, Helena, giitit váimmolaččat iežan isida, Tomas gii lea mu dorjon ja movttiidahttán masteroahpahusa oktavuodas vaikko muhtin áiggi leamaš lossat ja bálggis mohkkái. Giitosat maiddái mánáide Linneai, Márgii ja Ol-Duommái go lehpēt veahkehan buotlágán doaimmaiguin. Dii lehpēt gierdevaččat ja hágat

leamaš dán masteroahpahusa áigodagas.”Enná, diet masterčálus lea dego du njealját mánná”. Giitu ánsšáseaba maiddáí enná ja isá dán nana vuodus maid lean dudnos ožžon ja go leahppi álohii muittuhan ahte lea dehálaš lohkat. Giittán mielbargiid Gárasavvona gielddaskuvllas go dii lehpet leamaš veahkkát ja positiivvalaččat. Giitosat maid rektorii Nils Vasara-Hammare go leat rávven mot čállit ja ipmirdan man olu bargu lea čállit fágalaščállosa.

Mun, Ann-Risten, giittán iežan guoimmi gii lea gierdevašvuodain dorjon mu dán čállinproseassas. Son lea gierdevaččat vuorddašan dan beaivvi go in šat čohkká dihtora ovddas ja go girjjit eai leat šat miehtá viesu, juohke lanjas. Eitte ja áhkku ánsšáseaba maid giitosa go leaba dorjon ja movttiidahtán mu čadahit masteroahpu. Váimmolaš giitu go leahppi váibmogiela addán munnje. Áhkku lea gierdevaččat vuordán biiggás, de dál fargga lea dilli áhku galledit. Giitosat maid ovddeš Sámeskuvlastivrra hovdii Johanna Njaitai ja várrehovdii Laila Stenbergii go ožžon bargooktavuodas vuoliduvvon bargoáiggi lokten dihte iežan fágalašgelbbolašvuoda. Giitosat maiddáí iežan buorredáhtolaš bargoustibiidda Gárasavvona Sámeskuvllas. Duhát giitu!

Ađevuopmi, miessemánnu 2020

Ann-Risten ja Helena

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu

Abstrakt

Abstract

Ovdasátni

1 Láidehus	11
1.1 Ulbmil ja dutkančuolmmat	12
1.2 Čállosa huksehus	12
1.3 Sámegieloahpahusa vejolašvuodát Ruotas	12
1.4 Sámegieloahpahusa rievdadusdoaimmat Ruotas	14
1.5 Sámegieloahpahusa ovdáneamit Ruotas	15
1.6 Ruota sámi oahppoplána	16
1.7 Ovddeš sámegieldutkamušat Ruotas	17
1.8 Dutkamat sámegieloahpahusas Norggas ja Suomas	19
2 Teorijaoassi	23
2.1 Fishman gávcci áitojuvvon gielaid árvoštallanceahkit	23
2.2 Hyltenstam ja Stroud giellaseailuma dásit	26
2.3 Oahpahusa rámmaeavttut	29
2.4 Mávssolaš váikkhusat sámegieloahpahusa ovdáneapmái	30
3 Metodaaoassi	33
3.1 Kvalitatiivvalaš dutkan	33
3.2 Bealle- dahje semistruktuvrralašjearahallan	34
3.3 Geahččalan- dahje pilohtajearahallan	35
3.4 Ehtalaš bealit	36
3.5 Oasseváldit	37
3.6 Jearahallamiid bádden	38
3.7 Jearahallamiid transkriberen	38
3.8 Kvalitatiivvalaš sisdoalloanalysa	40
3.9 Luohtehahttivuohta ja dohkálašvuolta	42
3.10 Iežame sajádat dutkamis	43
3.11 Jearahallama čadaheami jurdagat	44
4 Bohtosat	47
4.1 Sámegiela sajádat skuvllas	47
4.1.1 Čoahkkáigeassu	50
4.2 Sámegieloahpahusa hástalusat	51
4.2.1 Váilevaš Sámi oahppoplána	55

4.2.2	Oahpponeavvo vátni	57
4.2.3	Digitálaoahpponeavvo vátni	59
4.2.4	Čoahkkáigeassu.....	61
4.3	Sámegielloahpahusa lihkostuvvan.....	63
4.3.1	Sámegielloahpaheaddjit	66
4.3.2	Ođđa sámi oahppoplána	68
4.3.3	Árbevirolaš barggut oahpaheamis.....	68
4.3.4	Oahpponeavvut ja veahkkeneavvut	70
4.3.5	Politiikkalašdoarjja ja ruhtadoarjja	72
4.3.6	Čoahkkáigeassu.....	74
4.4	Boahtteáiggi višuvnnat sámegielloahpahusas.....	76
5	Digaštallan	79
5.1	Metodadigaštallan.....	79
5.2	Sámegielloahpahusa hástalusat.....	80
5.3	Sámegielloahpahusa lihkostuvvan	85
6	Loahpaheapmi	89
	Gáldut	92
	Miiddus 1 Dutkanlohpeohcamuš	
	Miiddus 2 Oasseváldiide muhtin jearaldagat ovdagihtii	
	Miiddus 3 Jearahallanskovvi sámegielloahpaheddjiide	

1 Láidehus

Min giella ja eallinmálla
lea deatalaš midjiide doarjut
daid han mii leat bearran
deiguin eallán buolvvas bulvii

Sánit leat suonat mat boatkanaddet
jos eat divššu ovddos guvlui
vaikko vel dovdu ge máđuhisvuohta
jáhkkit dasa boahhteáiggi
de ii leat goit ge mis lohpi
heaittašuhttit rahčat ovddusguvlui
(Paulus Utsi 1980:5)

Paulus Utsi dikta *giela gielain* ja su nanosmahtti sánit leat čuvvon munno ja nannen munno barggadettiin sihke oahpaheaddjin ja masterčállosa proseassas, go letne mángii dovdan vuolláneami ja veadjemeahttunvuođa.

Moai letne ieža sámegieloahpaheaddjit Ruota beale vuodđoskuvllas. Dáid jagiid go letne bargan sámegieloahpaheaddjin, de letne vásihan ja fuomášan olu mii váikkuha oahpahusa ovdáneapmái ja lihkostuvvamii. Fuomášeimme mađi eanet moai barggaimme sámegieloahpahusain, dađi eanet váilevašvuođaid oinniime, de čuožžilii eahpesihkarvuohta sámegieloahpahusa hárrái. Masterdutkan bođii johtui munno oahpaheaddji ámmáha oktavuodas. Bargooktavuodas juogadeimme bargoevttohusaid ja nu luovvanii jurdda čađahit masterdutkan ovttas. Bohciidii sáhkkiivuohta ja beroštupmi guorahallat mot eará sámegieloahpaheaddjit vásihit sámegieloahpahusa. Sámegiela seailuheami dihte, nannema ja giela ovddideami dihte álggahuvvui dát čálu, go sámegieloahpahus lea munnuide dehálaš ja lea munno váimmu ášši.

Masterčállosa áigumuš lea buktit varas dieđuid sámegieloahpahas Ruota beale Sámis. Čállosis letne guorahallan ja bidjan guovddáži sámegieloahpaheddjiid oainnuid ja vásáhusaid sámegieloahpahas. Háliidetne dáinna čállosiin ovdanbuktit ja čalmustahttit sámegieloahpaha dili. Letne ráddjen iežame barggu, ean geahča go sámegieloahpaha beali. Munno sávaldat dáinna čállosiin lea ahte dát dutkkus váikkuhivččii positiivvalaččat sámegieloahpaha ovdáneapmái.

1.1 Ulbmil ja dutkančuolmmat

Dutkamuša ulbmil lea iskat mot sámegieloahpaheaddjit vásihit sámegieloahpaha.

Dán masterbarggus leat čuovvovaš dutkančuolmmat:

1. Mat leat sámegieloahpaheddjiid mielas sámegieloahpaha hástalusat?
2. Mot sáhtášii sámegieloahpahas lihkestuvvat?

1.2 Čállosa huksehus

1. Kapihttala sisdoallu lea barggu ulbmil, čuolbma ja sámegieloahpaha vejolašvuodát ja rievdadusdoaimmat. Kapihttalis maid ovdanbukte ovddeš sámegioldutkamušaid Ruotas, Norggas ja Suomas.
2. Kapihttalis lea teoriijaoassi. Dán oasis ovdanbukte teoriijaid maid letne geavahan bohtosiid digaštallamis.
3. Kapihttalis ovdanbukte metodoasi. Dás ovdanbukte mot letne čađahan dutkosa ja čálle maid iežame duogáža ja jurdagiid jearahallamiin.
4. Kapihttalis čálle dutkamuša bohtosiid.
5. Kapihtal sisttisoallá digaštallama. Ovdanbukte maid metodadigaštallama.
6. Kapihttalis leat loahppasánit ja viidásit dutkan.

1.3 Sámegieloahpaha vejolašvuodát Ruotas

Ruota beale Sámis leat mánnga vejolašvuoda lohkat ja oahppat sámegiela skuvllas (Balto 2008: 32). Sáhtá välljet vázzit guhtta jagi sámeskuvlla ja lohkat sámegiela vuosttaš- dahje nubbingiellan. Nubbi molssaeaktu lea lohkat gielddaskuvllas

eatnigieloahpahusa¹ skuvlaáiggis dahje maŋŋá skuvlla. Goalmát vejolašvuohta lohkat sámegiela lea jus skuvllat fállat sámegieloahpahusa vierisgiellan². Njealját molssaeaktu lea lohkat sámegiela gáiddusoahpahusa bakte. (Sámediggi 2018: 26-31.)

Ruotas leat vihtta sámeskuvlla, Gárasavvonis, Gironis, Jielleváris/Váhčiris, Johkamohkis ja Deartnás. Skuvllain lea maid ovdaskuvla- ja astoáiggefálaldagat. Skuvllat dahket šiehtadusaid skuvllaid guoskevaš gielddain, nu ahte sáhttet fállat ovdaskuvlla ja astoáiggefálaldaga. Sámeskuvllat leat stáhtaskuvllat maid Sámeskuvlastivra jođiha. Sámeskuvlastivra vuodđuduvvui 1980:s ja kantuvra áсахuvvui Johkamohkkái. Sámedikki válgga oktavuodas válljejuvvo juohke njealját jagi ođđa jođihanstivra mii ovttas skuvlahoavddain jođiha sámeskuvllaid, sámeintegrerenohpahusa ja gáiddusoahpahusa. Sámeskuvlastivrra doaibma lea bearráigeahččat ahte sámi mánát ožžot oahpu skuvlalága jelgii³. (Sameskolstyrelsen 2020.)

Sámeskuvla lea vástideaddji Ruota vuodđoskuvlla oahpahusa vuosttaš gitta guđát luohká rádjái, ja lassin lea sámeskuvla hábmejuvvon nannet ja ovddidit sámegiela ja sámi kultuvrra. Sámeskuvllas ožžot oahppit guhtta kultuvrralaš luopmobeavivi skuvlajahkkái, nannen dihte sámi árbevirolaš doaimmaid. Sámeskuvlla ulbmil lea ahte oahppit galget šaddat doaibmi guovttegielagin go gerget sámeskuvllas. Lea ráđđehus mii mearrida skuvlla diibmojuogu. Sámeskuvllain lea sámegieloahpahus njeallje diimmu vahkus. Viđa sámeskuvllas leat oktiibuot 201 oahppi, skuvlajagis 2019/2020. (Sameskolstyrelsen 2019: 11,13.)

Gielddaskuvllat miehtá Ruota sáhttet ohcat Sámeskuvlastivrras sámi integrerejuvonoahpahusa (Sameskolstyrelsen 2020). Jagi 1987 rájes šattai sámeintegrerejuvvon oahpahus bistevas doaibman (Aikio-Puoskari 2006: 48).

Čakčat 2019:s ledje 240 oahppi ovdaskuvllas gitta ovccát luohkkái geat čuvvo sámeintegrerenohpahusa. (Sameskolstyrelsen 2019: 24.) Sámeintegrerenohpahus siskkilda ahte oahppi oažžu lassi oahpahusdiimmuid eatnigieloahpahas dahje eará oahppoávdnasis mas deattuhuvvojit sámi árbevierut, kultuvra ja sámepektiiva.

¹ Modersmålsundervisning

² Moderna språk, eará sámegiel sátni livččii ođđaáigásašgiella

³ Hárrái

Ulbmil lea nannet oahppi identitehta ja gullevašvuoda. Sámeintegreren oahpahuš oažžu lágídit olggobeale dáhkíduvvon oahpahušáiggi. (Sameskolstyrelsen 2020.)

Skuvllas lea oahppis riekti eatnigieloahpahušii jus okta dahje goappaš váhnemiin lea eará giella go ruotagiella eatnigiellan ja jus dát giella lea oahppi beaivválaš gulahallangiella. Vuodđoskuvlaortnegis gávdno eatnigieloahpahuš mearráduš, mánás lea riekti oahppat eatnigiela vaikko beaivválaččat ii huma eatnigiela. Go guoská eatnigieloahpahuš našuvnnalaš unnitlogugielaide, de lea geatnegahtton lágídit oahpahuš vaikko ii leat go okta oahppi gii háliida lohkat eatnigiela. (Utbildningsdepartementet 1994.)

Sámeskuvlastivra fállá gielddaskuvllaide gáiddusoahpahuš. Gáiddusoahpahuš mearkkaša ahte lea interaktiivvalaš oahpahuš, mii lágíduvvo dihtora bokte. Oahppi ja oahpaheaddji eaba leat seamma báikkis muhto deaivvadeaba oktanaga dihtora bokte. Gáiddusoahpahušas leat sámegieloahppit miehtá Ruota, Ystadas, Gárasavvonii. Čakčat 2019 ledje 77 oahppi ja giđđat 2019, 88 oahppi davvisámegiela gáiddusoahpahušas. (Sameskolstyrelsen 2019: 28.)

1.4 Sámegieloahpahuš rievdadusdoaimmat Ruotas

Sámit Ruotas leat mánggaid jahkečuđiid vásihan gielalaš ruotaiduhttinpolitihka. Okta vuohki ovttaidatit⁴ sámeálbmoga Ruota servodahkii lei hehttet sámiid geavaheamis gielaset. Dát mielddisbuvttii ahte oallugat eai dál huma, loga dahje čále iežaset eatnigillii, sámegillii. (Hyltenstam 2009: 181.) Norgga ja Suoma ektui lea Ruota beale sápmelaččain váddáset gielladilli. Sápmelaččat eai leat ovttage gielddas eanetlogus. Muhto mángga gilážiš leat eanaš olbmot sápmelaččat, ja doppe lea sámegielas nana sajádat. (Rasmussen 1998:27-28.) Koloniserema váikkuhus lea báidnán sámi álbmoga ja nu maid sámeoahpahuš. Miehtá máilmmi leat álgoálbmogat algán dekoloniseret iežaset (Balto 2008: 9, 26.) Rievdadusdoaimmat leat boahtán johtui maiddái Ruota beale sámegieloahpahuš hárrái. Sihke Balto (2008) ja Jannok Nutti (2010) leaba čađahan akšuvdnadutkama ovttaš sámegieloahpaheddjiiguin nannen dihte sámeoahpahuš ja sámi perspektiivva skuvllas. Eará rievdadusdoaimma lei jagi 2013,

⁴ Integreret

dalle álggahuvvui ovttasbargu gaskkal Sámeskuvlastivrra, Ruota Sámedikki, Sámi allaskuvlla ja Sámi lohkanguovddáža. Áigumuš lei álggahit giellalávgunoaimma ovddidan dihte sámi ohppiid giellamáhtu Ruota sámeskuvllain. Čakčat 2014 čadahuvvui vuosttaš giellalávgunoaimma gos viđát luohkálaččat vida sámeskuvllas deaivvadedje nannen ja ovddidan dihte sámegeiela. Giellalávgunoaimma lea leamaš bastevaš skuvladoaimma dan rájes. Jagi 2015 álggahuvvui Sámeskuvlastivrras sámemánáid váras gáiddusoahpahus mii attii eambo sámi mánáide vejolašvuoda oahppat sámegeiela. Eará ođastus mii bođii johtui 2015:s, lei ovttasbargu gaskkal Sámeskuvlastivrra ja Sámi allaskuvlla mii attii gelbbolašvuodaloktema Ruota beale ovdaskuvlabargiide⁵. Ovdaskuvlabargi, geas ii lean ámmátgelbbolašvuodta, oaččui vejolašvuoda bargoaiggis lohkagoahtit sámeovdaskuvlaoahpaheaddjeoahpu Sámi allaskuvllas Norggas. (Sameskolstyrelsen 2019: 8.)

1.5 Sámegeielloahpaha ovdáneamit Ruotas

Ruotas ii leat sámegeiella almmolaš giellan ii ge dásseárvosaš riikka váldogielain, nu mot Norggas lea (Rasmussen 1998: 27-28). Cuonjomanu 1 beaivvi, jagi 2000 dohkkehuvvojedje Ruotas buot sámegeiela variánttat almmolaš unnitlogugiellan. Unnitlogugiellaláhka bođii fápmui 2010, mii mearkkaša ahte sámegeiella oaččui minoritehta suoji. Láhka doarju ja nanosmahtta giellageavaheami almmolašvuodas. Ruotas leat 22 gieldda mat gullet giellahálddašanguvlui. Ruota unnitlogugielat leat sámegeiella, suomagiella, meänkieli, románagiella ja jiddisch (Kulturdepartementet 2009; Samediggi 2019.)

Eará rievdadus mii bođii johtui Ruotas jagi 2011 lea sámi oahppoplána rievdadus (gč. 1.6). Seamma jagi nanosmahttui oahpaheaddji ámmát, lassin oahpaheaddji eksámenduodaštussii gáibiduvvui oahpaheaddjilegitimašuvdna. Legitimašuvdna lea duodaštus mii addá oahppan oahpaheaddjai vejolašvuoda oažžut bastevaš dahje fástabarggu. Legitimašuvdna addá maid skuvllii duodaštusa ahte oahpaheaddji lea dohkálaš oahpahit oahppoávdnasa ja addit árvosániid ohppiide. (Skolverket 2020.) Eará ođastus lei vuosttasoaheaddji⁶ doaimma, mii bođii johtui Ruotas 2013:s. Dat

⁵ Mánáidgárdebargi

⁶ Förstelärare

addá oahpaheaddjái stáhtusa ja ovddasvástádusa ovddidit muhtin skuvla doaimma. (Sameskolstyrelsen 2019: 10-11.) Eará skuvlaodastus mii bođii johtui skuvllain sihke sámeskuvlla ja gielddaskuvlla guđát luohkálaččaide čakčat 2018 lei giellaválljendiibmu, mii lea vierisgiela oahpahus. Oahppi sáhtta lohkat lassi sáme giela giellaválljendiimmus, dahje eará gielaid nugo duiskka-, fránska- dahje spánskkagiela.

1.6 Ruota sámi oahppoplána

Oahppoplána lea skuvlla stivrendokumeanta, ja oahpaheaddji bargoreaidu. Oahppoplána mearrida oahpahusa sisdoalu ja mihttomeriid. Ruotas bođii ođđa oahppoplánaodastus jagi 2011. Oahppoplána lea dan rájes rievdaduvvon viđa geardde, ođdaseamos rievdadus lea jagis 2019. Earret eará lasihuvvui oahppoplánii 2017 ahte skuvla galgá nannet oahppi digitaliserengelbbolašvuoda. (Skolverket 2020.)

Ruota vuodđoskuvllas lea riikkaviidosaš oahppoplána Lgr-11⁷ ja dan vuodul lea ráhkaduvvon Lsam-11⁸ oahppoplána (Skolverket 2019). Suomas lea maid riikkaviidosaš oahppoplána, ja dan vuodul ráhkada giela báikkálaš oahppoplána (Rasmussen 2014: 94). Norgga vuodđoskuvllaid várás leat guokte riikkaviidosaš oahppoplána, nationála oahppoplána ja sámi oahppoplána. Juo jagis 1987 lei Norggas sáme giel fágaplána. (Øzerk 2006: 87.)

Lsam-11 oahppoplánas lea sáme giel gursaplána vuosttašgiellan ja nubbingiellan. Sáme giel gursaplána ulbmil lea nannet identitehta, guovttegielalašvuoda, addit buriid vejolašvuodaid ovddidit hupman-, guldalan-, lohkan- ja čállinmáhtu. (Skolverket 2019: 235). Oahpaheaddjit, geat oahpahit sáme giela gáiddusoahpahusas ja gielddaskuvllain čuovvot Lsam-11 sáme giel gursaplána vuosttašgiellan ja nubbingiellan, jus oahppi lohka eatnigieloahpahusa. (Skolverket 2020). Outakoski (2018) ovdanbukta ahte gursaplána mii lea ráhkaduvvon eatnigieloahpahusa várás lea veadjemeahtun čuovvut ovdamearkka dihte gielddaskuvllain gos diibmomearit leat olu unnit go sámeskuvllas. Eará molssaektun lea, jus oahppi lohka sáme giela

⁷ Läroplanen för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet (2011)

⁸ Läroplanen för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (2011)

giellaválljemis vierisgiellan, de čuovvu oahpaheaddji vierisgielgursaplána. Oahppi gii lohká sámegiela joatkkaskuvllas čuovvu eatnigiellgursaplána dahje vierisgielgursaplána. (Skolverket 2020).

Sihke Charlotta Svonni (2015), Eva Lindgren ja Kristina Belancic (2017) leat guorahallan Ruota sámi oahppoplána. Svonni (2015) ovdanbuktá sámeperspektiivva váilevašvuoda oahppoplána eará oahppooahppoávdnasiin. Son namuha ahte sámi oahppoplána lea njuolgo kopijja riikkaohppoplánas. Svonni (2015: 903) evttoha ahte oahppoplána ferte ođasmahttojuvvot nu ahte dat hábmejuvvo sámi kultuvrras, árbevierus, historjjás ja sámi máhtus. Eva Lindgren ja Kristina Belancic meidneba ahte oahppoplána ii doarjjo máná guovttegielat ovdáneami, mii lea okta mihttomearri oahppoplánas. Oahppoplána ii ge atte seamma vejolašvuodaid ovddidit sámegiela nugo ruotagiela. (Lindgren ja Belancic 2017.) Pigga Keskitalo deattuha sámi oahppoplána sámesisdoalu dehálašvuoda. Son ovdanbuktá jus oahppoplána ráhkadus livččii dahkkon sámi vuolggasajis de livčče fága deattuhusat earálágánat ja dázaváldegotti ulbmilat eai livčče plánas nu mot dál leat. Keskitalo meidne fágadeattuhusat eai doarjjo sámi skuvlla ovdáneami, go ii leat sámi sisdoallu oahppoplánas. (Keskitalo 2017: 162.)

1.7 Ovddeš sámegiieldutkamušat Ruotas

Dán oasis ovdanbukte ovddeš dutkamušaid mat leat čađahuvvon Ruota beale Sámis. Dutkamušat leat sámegiela dili birra ja dát dieđut leat leamašan munnuide ávkin barggu čálidettiin. Namuhetne muhtin sámehoahpahusa ovddasteddjiid, geat leat čađahan mávssolaš dutkosiid Sámis.

Mikael Svonni čađahii jagis 1993 doavttirgrádabargu *Samiska skolbarns samiska*. Son lea dutkan Ruota beale skuvlamánáid sámegiellgálggaid. Dutkosa ulbmil lei guorahallat sámi skuvlamánáid giellamáhtu. Dutkosis Svonni ovdanbuktá bohtosiid viiddes materiála vuodul. Ulbmil lei geavahit máŋggalágan materiálaid geahččalan dihte iešguđetge aspeavttaid giellageavaheamis. Fokus dutkosis lea leamaš iskat mot sámegiella geavahuvvo giellaoahpahas ja eará oktavuodain. Svonni čalmmustahtá bohtosiin ahte intensiivvalaš giellageavaheapmi lea dárbbášlaš vai mánáid sámegiella giellamáhttu ovdána. Svonni maid čájeha bohtosiin ahte sámegiella ferte boahit

oidnosii ja geavahuvvot maiddá eará oktavuodain go beare skuvlla giellaoahpahas. Mánngabealat giellageavaheapmi addá mánnái vejolašvuoda oahppat ja ovddidit giela. Positiivvalaš ovdáneapmi giellageavaheamis lea go giella oidno ja gullo maiddá olggobealde luohkkálanja, servvodagas, TV:s ja medias. Mánáin ovdána sátneriggodat mii mielddisbukta vejolašvuoda geavahit sámegiela olu dilálašvuodain. Mánát dárbašit oazžut mánngabealat stimulánsa nu ahte giella ovdána. (Svonni 1993.)

Ylva Jannok Nutti čadahii jagis 2010 doavttirgrádabarggu, *Rievssatlávkkiiiguin sámi njunušdihtui matematihkas- Oahpaheddjiid perspektiiva rievdadusdoaimmain sámi ovdaskuvllas ja sámeskuvllas*. Sus lea oahpaheaddji duogáš. Go son bargagođii oahpaheaddjin sámeskuvllas Ruota beale Sámis, fuomášii son váilevašvuodaid, earret eará ahte skuvllas ii lean doarvá nana vuolggasadji sámi kultuvrras. Eará mii bođii jurdagii lei sámeperspektiiva, go sámeskuvlla vuodđodokumeanttain deattuhuvvo ahte juohke fágas galgá leat sámeperspektiiva. Jannok Nutti doavttirgráda guorahallama ulbmilin lei oahpaheaddjiperspektiivvas čilget, analyseret ja geahččalit ipmirdit matematihkkaohpahas rievdadeami vai sámeperspektiiva šaddá oahpahas vuolggasadjin. Oahpaheaddjit njealji sámeskuvllas Ruotas ledje mielde guorahallamis. Guorahallan ovtas oahpaheddjiiguin čadahuvvui akšuvdnadutkanprošeaktan. (Jannok Nutti 2010.)

Dutkama boadus čájehii ahte oahpaheddjiid mielas ledje mánnga hehttehusa čadahišgoahit sámeperspektiivva matematihkkaohpahas. Sii vásihedje hástalusaid nugo oahpponeavvu váni, matematihkkagirjjit eai gávdno sámegillii, girjjit mat gávdnojit leat jorgaluvvon girjjit main ii leat sámeperspektiiva. Hástalusas ledje maid váilevaš resurssat, gáržžideaddji stivrendokumeanttat ja gáržžes plánenáigi. Namuhuvvojedje maid váilevaš oktasaš pedagogalaš ságastallama ja oktasaš kreatiivvalaš barggu. Lassin ledje vel našuvnnalaš geahččaleamit ja maiddá oahpaheaddji váilevaš fágamáhttu ja máhttu dasa mii sámeskuvla ja sámeperspektiiva lea. Dutki loahpalaš oaivil lea ahte oahpaheaddjit leat bohtán johtui rievdadusdoaimmain. Sii leat muhtimin dovdan ahte eai nagot šat čadahit eanet bargguid go dan maid sii leat juo čadahan. Vai sii eai oalát vuollán ja loahpat rievdadusdoaimmaid, de leat oahpaheaddjit ferten jedđet iežaset ja muittus atnit ahte

rievdadusat váldet áiggi, ferte váldit ovttá rievssatlávkki hávállassii. (Jannok Nutti 2010.)

Hanna Outakoski lea almmuhan doavttergrádadutkosa nákkosgirjji, *Nuorra sámegiellohppiid mánggagielat čálamáhttu: konteavsttat, kompleksitehta ja čállin Sámis dahje eangalasgillii Multilingual literacy among young learners of North Sámi: Contexts, complexity and writing in Sápmi*, mii válbmanii jagi 2015, Ubmi universitehtas. Oassin su dutkosis lea artihkal Davvisámegiela čálamáhtu konteaksta (Outakoski 2015). Artihkkalis dutki ovdanbukta čálamáhtu dili, eavttuid ja hástalusaid sámegiellohppiid gaskkas davvisámegiela guovlluin Norgga, Suoma ja Ruota Sámis. Mielde dutkosis ledje njeallje vuodđoskuvlla davimus Suomas, guokte vuodđoskuvlla davvi Ruotas ja guokte vuodđoskuvlla Finnmárkkus. Oktiibuot 65 oahppi, gaskal 9- ja 12 jahkásačča ja 63 váhnema serve jearahallamii. Lassin lea vel dutki geavahan golbma giellaoahpaheaddji jearahallamiid, juohke riikkas lei mielde okta oahpaheaddji. (Outakoski 2015.)

Dutkamuša bohtosat čájehit ahte sámegiella ii báljo oidno ii ge gullo eanaš sámehoppiid dábáleamos čálamáhtolaš konteavsttain astoáiggis ii ge skuvllas ge. Dutki maid namuha artihkkalis ahte okta goalmmát oassi ohppiin geat serve dutkamuššii eai oaččo doarvái guovttegiela ja erenoamážit sámegiela stimulánsa ruovttus vai sii nagodivčče ovdal skuvlaagi oččodit buori čálamáhtu vuodu sihke davvisámegiela ja eanetlogugiela, eai ge sii oaččo sámegiela doarjaga ruovttus skuvlaáiggis ge. Dutkama bohtosat čájehit maid ahte sihke skuvllas ja indiviidaid gaskkas leat oainnut ahte sámegiella lea váttis giella ja danne lea sámegiela váttis oahppat čállit. Negatiiva oainnut čálamáhtu hárrái váikkuhit dasa ahte sámegiella dávjá ipmirduvvo giellan man lea deháleamos máhttit njálmmálaččat ii ge čálalaččat. Outakoski lea gávnahan iežas guorahallamiin ahte sámegiella ii leat dássedeattus muhto baicca hearkkes dilis muhtin guovlluin Sámis. (Outakoski 2015.)

1.8 Dutkamat sámegielloahpahas Norggas ja Suomas

Nils Øivind Helander lea guhká bargan sámegiela nannen- ja ovddidanbargguin. Son lea moanaid čállošiid čállán sámegielloahpahas ovddideami ja nannema várás. Earret eará lea son 2003:s čállán artihkkala dála sámegiela oahppoplána álgoahpahas

birra. Artihkal lea ain odne áigeovuodil go lea sáhka álgoohpahusas. Artihkkalis ovdanbuktojuvvojit álgoohpahusa dehálaš bealit. Maiddái girjjistis *Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella* (2016) ovdanbuktá Helander olu dieđuid sáme-gielohpahusa birra ja evttohusaid mot nannet dan skuvllas.

Pigga Keskitalo lea čállán nákkosguorahallama *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatusantropologian* 2010. Dutkamušas guorahallo Norgga beale sámeskuvlla kultuvrralaš vuolggasadji. Dutkamuš lea skuvlaetnografija, man dutkanmateriálat leat jearahallanskovit, áiccadeamit, jearahallamat, ohppiid teavsttat, skuvllaid dokumeanttat ja dutki beaivegirji. Dutkamis leat 15 sámeskuvlla oahpaheaddji ja oahppit mánáidskuvllas, gaskadásis ja nuoraidskuvladásis. Bohtosat čájehit ahte sámevuoda nannen orru leamen hástalus skuvllas go oahppoplána oasis oppalaččat eai nanusmahte sáme-kultuvrralaš beliid. Sámi máilmmigovva ja sápmelaš árvvut galggašedje loktejuvvot oahpahusas guovddáži. Lassin berreši sámiin leat nannoset iešmearrideapmi ovdamearkan oahppoplánabarggus ja skuvlalágaid oktavuodas. (Keskitalo 2010.)

Bigga-Helena Magga (2012) čállá čállošis *Sámeoahpaheaddji árgabeaivvi ilut ja hástalusat* mot son fuomášii ja huksii sámeoahpahusa. Sáme-giella lea okta vuodđostoalpu ja deháleamos geađejuolgi oahpahusas. Luondduipmárdus ja luonddubajásgeassin lea nubbi stoalpu. Goalmmát stoalpu lea duodji ja njealját ja maŋemus stoalpu sámi skuvlastobus lea bearaš ja sohka. Čálloša loahpas son muitala ahte ii šaddange sáme-stohpu muhto lávvu. Eai leange beare njeallje váldostoalppu sámeoahpahusas, muhto olu áššit mat laktásit oktii, duvdet nubbi nuppi. Magga muitala giella, luondduipmárdus, duodji, bearaš ja sohka, áiggi ipmirdeapmi, dáidda, musihkka, luohi ja juoigan, bálddalas oahppanmálla ja muitalanvierru leat dego lávvomuorat. Lávvomuora geažit dollet lávu ceaggut ja loavdaga, sápmelašvuoda lei álki lebbet goahtemuoraide. (Keskitalo & Määttä 2012: 63-69.)

Pigga Keskitalo, Kaarina Määttä ja Satu Uusiautti (2013) ovdanbuktet Suoma beal sámeoahpahusa hehttehusaid ja ovdáneami. Dutkit čalmmustahttet sáme-gielohpahusa govvosiguin sihke giella-ealáskahttinlávuiin ja meavrresgáriin. Sii oaivvildit earret eará ahte sámeoahpahus galggašii oažžut eanet iešstivrejumi nu ahte vuodđuduvvo sáme-kultuvrii. Sii oaivvildit ahte áššit mat ovddidivčče sáme-giella ja

sámeoahpahusa livčče oahpahus mas lea vuolggasadji sáme pedagogihkas, oahpahus mii lea sámegillii ja mii vuodđoduvvá sámi árvvuide ja jurddašepmái. Maiddái oahppan sáme gieloahpaheaddjit ja sámeoahpahusa oahppoplána livččii ovdamunni oahpahusa ovdáneapmái. Lassin sámeoahpahusa nannemii ja ovdáneapmái leat sámi álbmoga iežas oahpahanvuogit, giellabeassedoaimmat, iešgudege árbevirolaš barggut ja sáme gielat oahppomateriálat. (Keskitalo ja earát 2013: 80-82, 91.)

Inger-Anni Linkola ja Pigga Keskitalo (2015) leaba iskan davvisáme giela oinnolašvuoda ja sajádaga mánáid- ja nuoraid- ja joatkkaskuvllain Norggas. Linkola ja Keskitalo meidneba ahte sáme giela nannen gáibida lassedoarjaga, nugo oinnolašvuoda. Sáme giella šaddá gilvalit váldogielain sihke ruovttus, skuvllas ja eará giellageavahanšiljuin. Positiiva giellaguottut leat vuodđun sáme giela oinnolašvuoda ovddideapmái skuvllas. Skuvlalanjat galget doarjut sáme giela, oahppit dárbbasit gielalaš stimulánssa dasgo servodat muđui addá unnán doarjaga gillii. Sáme giela oinnolašvuodda ovddida positiivvalaš doaladumiid sámegillii ja sáme gieloahpahussii. Soai maid dadjaba ahte sáme giela oinnolašvuodda ovddida earret eará sáme giela beaivválaš gulahallangiela, sáme giela symbolalaš árvvu ja sáme giela lohkan- ja čállindáiddu. Sáme giela nannen ii sáhte leat ovttaskas sámeoahpaheaddji ovddasvástádus, muhto dat galgá leat olles skuvlla searvedoaimma. Veahádatgiela oinnolašvuodda galgá leat čállojuvvo skuvlla ulbmiliidda nu ahte dat ovddiduvvo ii ge šatta ovttaskas oahpaheaddji ovddasvástádussan. Soai namuheaba ahte jus oahpaheddjiin ii leat doarvái diehtu giellasosiologalaš dili birra, de sii eai soaitte váldit vuhtii ahte sáme giella dárbbasa eanet oinnolašvuoda. (Linkola ja Keskitalo 2015: 7–28.)

Rauna Rahko-Ravanti lea čađahan nákkosguorahallama *Saamelaisopetus Suomessa* 2016. Son lea čađahan kvalitatiivvalaš jearahallandutkamuša sámeoahpaheddjiid oainnuid birra, mot sii vásihit sámeoahpahusa Suoma vuodđoskuvllain. Guorahallan ovdanbuktá sámeoahpahusa dili Suomas. Rahko-Ravanti lea gávnahan, ahte sámeoahpahusa sajádat lea fámuheapme Suoma skuvllain, ja ahte oahpahusa ovddideapmi lea ovttaskas oahpaheaddji duohkin. Oahpaheaddjit mitalit sámeoahpahusa hástalussan leat ohppiid earálágan giella- ja kulturduogážit. Maiddái diibmojuohku ja oahppoplána ráddjehusat dagahit ahte ii leat doarvái vejolaš ollašuttit sáme kultuvrra sisdoalu oahpahasas. Oahpaheaddjit ovdanbuktet maid ahte

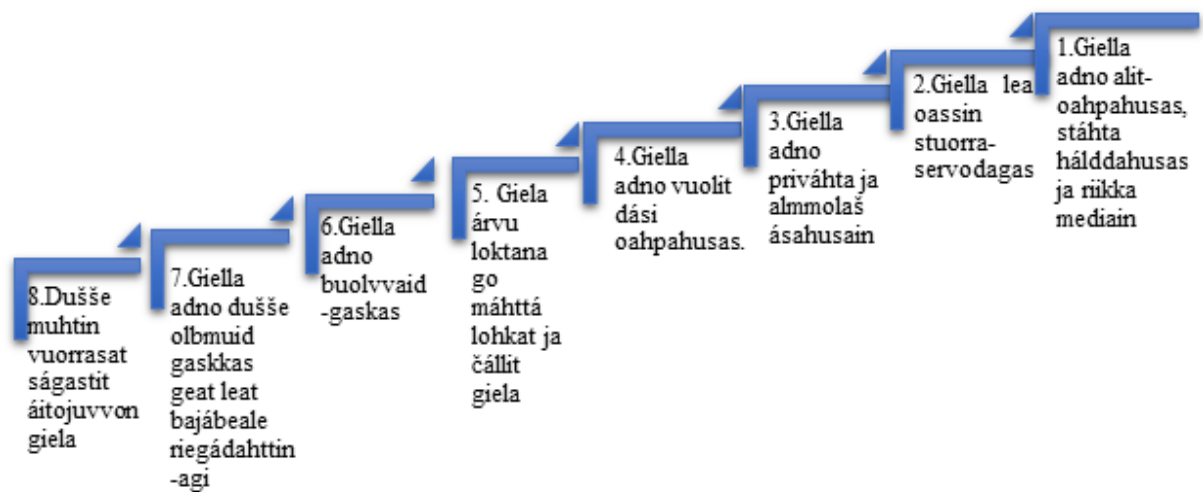
sii vásihit bargosajiin negatiiva guottuid go čadáhit oahpahusa mas lea sámi sisdoallu. Oahpahus gáibida viiddes nuppástusaid vai oažžu nana sámegeiel ja kultuvrralaš doarjaga. (Rahko-Ravanti 2016.)

2 Teoriijoassi

Dán oasis ovdanbuktojuvvo teorehtalaš lahkoneapmi sámegielloahpahusa hárrái. Válljiime Fishmana gávcci áitojuvvon gielaide árvvoštallanceahki ja Hyltenstam & Stroud giellaseailuma ja giellamolsuma taksoniija. Fishman skáláin govvidetne sámegiela sajádaga skuvllain ja sajusetne sámegiela rivttes ceahkkái. Hyltenstam ja Stroud taksoniija geavahetne árvvoštallat mii ovddida sámegielloahpahusa skuvllas. Leat olu áššit mat váikkuhit sámegielloahpahusa ovdáneapmái. Ovdanbukte earret eará rámmaeavttuid, giellalávguma ja sámegiela álgoahpahusa mávssolaš beliid sámegielloahpahusa ovdáneapmái. Dáid teoriijaid vuodul čalmmustahtte unnitlogugiela oahpahusa ceavzinvejolašvuodaid. Gieđahalle teoriijaid digaštallanoasis (gč.5.2 ja 5.3).

2.1 Fishman gávcci áitojuvvon gielaide árvvoštallanceahkit

Amerihkálaš gielladutki Joshua Fishman (1991: 81-114) lea ovdanbuktán gávcci ceahki mas árvvoštallá áitojuvvon giela ceavzinnávccaid, son gohčoda dán GIDS-skálán, *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages*. Vuodđun Fishman skálái lei Richter eanandoarggástusskálá man mielde Fishman ráhkadii iežas skálá. Das leat gávcci ceahki mat mitalit man dilis leat guoskevaš gielat. (Fishman 1991: 87.) GIDS- skálá lea okta vuohki árvvoštallat giela stáhtusa muhtin guovllus. Skálá geavahuvvo árvvoštallat áitojuvvon giela ja gielladili servodagas. Fishman skálá lea áitojuvvon gielaide stáhtusmodealla giellaealáskahttimii. Modealla govvida giellamolsuma, mot giella rievdá cehkiid mielde. Letne govvidan Fishmana gávcci ceahki, (gč. govus 1).

Govus 1. Fishman 8 ceahki. Sámegeillii Rasmussen (2005). Hábmén: Kuhmunen ja Marakatt

Sámegeiel gielladili dutkamis leat Jon Todal (2002) Torkel Rasmussen (2005) Marja-Kristina Skum (2013) ja Lena Romsdal Hætta (2018) geavahan Fishmana ceahkiid iežaset dutkosiin. Fishman skálá jalgii lea gávccát ceahkki heajumus dásis ja vuosttaš ceahkki lea alimus dásis. Fishman čilge ahte jus galgá olahit buoret gielladili, de ferte olahit ceahki bajimus dási. Mađi badjelii beassá dađi unnit áitojuvvon lea giella.

Gávccát ceahkis lea giella eanemus áitojuvvon dilis. Giella ii geavahuvvo albma giellaservvodagas. Dušše muhtin vuorrasat máhttet ságastit áitojuvvon gillii. Sii orrot guhkkálaga, eai beasa geavahit dahje ságastit guhte guimmiideasetguin. Jus giellamolsuma áigu jorgalit dán ceahkis, de ferte čohkket gielladieđuid dán vuorrasiin geat vel máhttet giela ja oahpahit giela ollesolbmuide. Dán ceahkis lea vejolaš hukset giellavuodtu nu ahte sáhtta beassat bajit ceahkkái. (Fishman 1991: 88.)

Čihččet ceahkis geavahuvvo giella dušše olbmuid gaskkas geat leat nu boarrásat ahte leat meaddil riegádahttinagi. Sii leat sosiálalaččat integrerejuvvon, geavahit giela gaskaneaset muhto eai leat oahpahan giela nuorat bulvii, nuorat hupmet eanetlogugiela. Ceahki váldoulbmil lea oažžut nuoraid oahppat áitojuvvon giela dego nubbingiellan, vai sii oahpahit áitojuvvon giela viidáseappot. (Fishman 1991: 89.)

Guđát ceahki mihtilmasvuohta lea ahte unnitlogugiella geavahuvvo njálmmálaččat ruovttus sihke mánáid, nuoraid ja vuorrasiid gaskkas ja sii nagodit doalahit

buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami. Fishman namuha dán ceahki buot deháleamos ceahkkin go dán ceahkis sáhtá giella ceavzit vaikko ii olat bajit ceahkiide jus buot ahkásačcat geavahit giela lunddolaš ja eahpeformála vuogi mielde ruovttuin ja báikegottiin. (Fishman 1991: 92.)

Vidát ceahkis lasihuvvo čállin- ja lohkanmáhttu ruovttuin, skuvllas ja lagas servodagas. Giela árvu lohtana go máhtá lohkat ja čállit giela. Fishman mielas ii leat dárbu dán ceahkkái ovdalgo njálmmálaš giella lea sajáiduvvan. (Fishman 1991: 95.)

Njealját ceahkis geavahuvvo unnitlogugiella vuolit dási oahpahusas skuvllain mat devdet geatnegahtton oahpahusa gáibádusaid. Oahpahus lágiduvvo ollásit dahje muhtin muddui unnitlogugillii. Fishman earuha A ja B skuvllaid. A skuvllat lea unnitloguálbmoga hálldus ja dan dihte sáhtte váldit vuhtii sin servodaga ja buorebut ovddidit kultuvrra, ii ge beare osiid. B skuvllat lea eanetloguálbmoga hálldus ja muhtin oasit oahpahusas lea unnitloguálbmoga gillii. Fishman meroštallama jalgii lea váddáseappot ealáskahttit unnitlogugiela B skuvllain go A skuvllain. (Fishman 1991: 98.)

Goalmmát ceahkis geavahuvvo unnitlogugiella bargosajiin gos maddái geavahuvvo eanetlogugiella. Unnitlogugiella geavahuvvo priváhta ja almmolaš ásašusain dego dearvvašvuodáguovddážiis, poasttas, bálkkus, ja nu viidásit. (Fishman 1991: 103.)

Nuppi ceahkis geavahuvvo unnitlogugiella báikkálaš hálldahusain, medias ja almmolaš ásašusain, muhto ii bajit dásis. Unnitlogugiella lea oassin stuorraservodagas. (Fishman 1991: 105.)

Vuosttaš ceahkis geavahuvvo unnitlogugiella juohke sajis nugo alitoahpahusas, stáhta hálldahusain ja riikkamediaain. Dát ceahkki lea Fishman jalgii dat bajimus ceahkki masa unnitlogugiella sáhtá olahit. Unnitlogugiella gilvala ain eanetlogugielain mas lea ain eanet resurssat, unnitlogugiela sajádat ii lea ollásit sihkkarastojuvvon. (Fishman 1991: 107.)

2.2 Hyltenstam ja Stroud giellaseailuma dásit

Kenneth Hyltenstam ja Christoper Stroud (1991: 117) leaba ovddidan taksonomiija oktan fáktoriiguin mat váikkuhit giellamolsumii ja giellaseailluheapmái (gč. tabealla 1). Soai juohkiba fáktoriid golmma dássái namalassii servodatdássái, joavkodássái ja ovttaskas olbmo dássái. Servodatdásis digaštallojuvvo politihkalaš, ekonomalaš, kultuvrralaš ja oahpahusa dilli eanetloguálbmoga hárrái ja oppalaččat servodagas. Joavkodásis digaštallojuvvo unnitlogu siskkáldas dilli. Ovttaskasolbmodásis leat fáktorat mat gusket unnitlogujoavkku veaga, lagasbirrasa ja giellaválljema. Dásiin leat oktiibuot 18 fáktora. Servodatdásis leat čieža fáktora, joavkodásis leat ovcci fáktora ja ovttaskasolbmodásis leat guokte fáktora. Jus rehkenastá buot vuollefáktoriid, de dat leat 41 oktiibuot. Fáktorat čájehit sihke gielladoarjuma dahje hehttehusa.

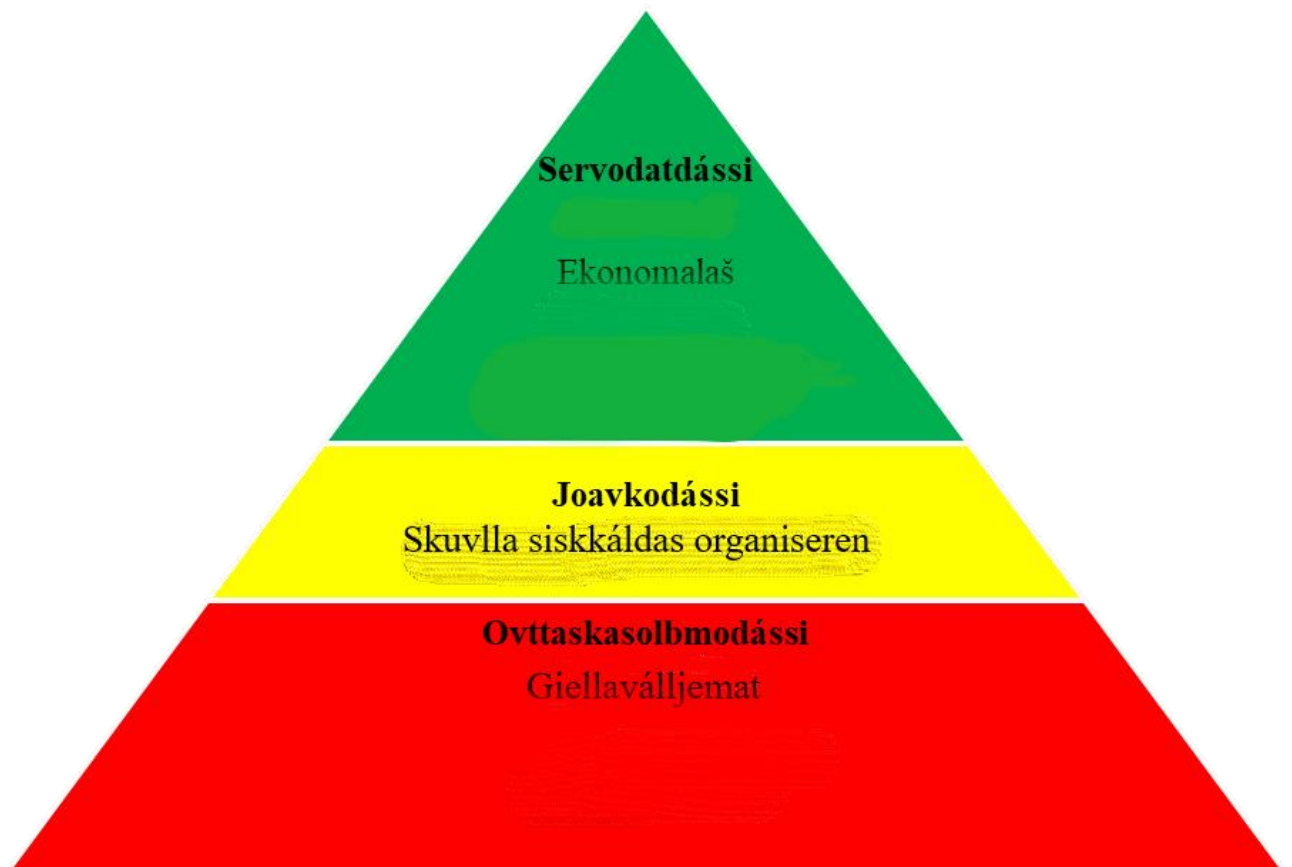
Hyltenstam ja earát (1999: 92) deattuhit ahte servodatdásis sáhtttá buot fáktoriid oktanaga ovddidit, ii ge nu mot Fishman meidne ceškiid mielde. Todal (2002: 36) ja Rasmussen (2005: 24) leaba gávnnahe ahte Fishman deattuha mikrodási, ruovttu ja lagasguovllu giellageavaheami ja Hyltenstam fas deattuha makrodási dahje servodaga oppalašdili go árvvoštallá unnitlogujoavkku vejolašvuoda doalahit giela. Sihke Hyltenstam ja Fishman modeallat govvidit giellajávkama dahje giellaealáskahttima unnitlogugiela geavaheamis.

Fáktorat servodaga dásis	a) Politihkalaš-lágalaš dilit	
	b) Majoritehtaservodaga ideologijja	
	c) Giellaláhkaásahus	
	d) Vehádatpolitihka čadaheapmi	
	e) Ekonomalaš dilit	
	f) Sosiokultuvrralaš norpmat	
	g) Oahppu	
Fáktorat joavkodásis	h) Demografijja - Sturrodat - Guovddášguovlu - Fárremat -Ahkejuohku -Sohkabealjuohku -Náitalanvierut	
	i)Gielladilli -Almmolaš giella - Almmolaš giella nuppi riikkas -Hállojuvvo eambo go ovttá riikkas -Suopman- dahje giellahádjáneapmi -Standardiseren ja moderniseren -Hállan- ja čállingiela oktavuoha -Guovttegielatvuoha -Giellamáhttu -Giellaoaidnu	
	j) Heterogenitehta/homogenitehta	
	k) Ealáhusat	
	l) Etnisitehta šládja	
	m) Siskkáldas organiseren	
	n)Ásahusat -Oahpahus -Girku -Giellaplánen ja giellaválljen -Dutkan ja kultuvra	
	o)Mediat	
	p)Kulturčalmmusteamat	
	q)Giellaválljen	
	r)Sosialisašuvdna	
	Fáktorat ovttaskasolbmo-dásis	q)Giellaválljen
		r)Sosialisašuvdna

Tabella 1. Hyltenstam ja Stroud taksonomija. Fáktorat mat váikkuhit unnitlogu- ja eanetlogugielaid gaskavuhtii.

Gáldu: Hyltenstam 1999:51 Sámegeillii Rasmussen 2014:25.

Letne välljen ovttá fáktora juohke dásis maid gieđahalle digaštallamis. Servodatdásis gieđahalle ekonomalaš váikkuhusa sámegieloahpahussii. Joavkodásis gieđahalle skuvlla siskkáldas organiserema ja ovttaskasolbmodásis giellaválljema. Dás letne iežá govvidan Hyltenstam ja Stroud golbma dási ja čájehetne makkár fáktoriid letne geavahan digaštallamis. Letne hábmen golmmačiegaga .sierra ivnniiguin mas letne čalmmustahtán dásiid ja välljejuvvon fáktoriid (gč. govus 2).

Govus 2. Hyltenstam & Stroud (1991:77). Sámegillii Rasmussen (2005). Hábmen: Kuhmunen ja Marakatt

2.3 Oahpahusa rámmaeavttut

Buorre veahkkereaidun oahpaheaddjái lea didákttalaš plána mii lea juhkkjuvvon guđa oassái, okta dain lea rámmaeavttut. (Hiim og Hippe 1989:27-29). Rámmaeavttuid teoriija vuolgaheaddji lei Ruota dutki Urban Dahllöf gii 1970- logus almmuhii rámmaeavttu teoriija (Lundgren 1999). Rámmaeavttut leat buot dat áššit mat dahket oahpahusa vejolažžan dahje mat gáržžidit. Lundgren oavvildii earret eará ahte rámmaeavttuid olgguldas áššit váikkuhit oahpahussii, nugo oahppoplána, oahpahusa diibmojuohku ja ekonomiija. Dát leat áššit maid oahpaheaddji ii sáhte stivret ja dat váikkuha oahpahussii ja oahpahusa lágideapmái. (Myhre 2001: 163-164.)

Hiim ja Hippe (1989: 42-43) namuheaba rámmaeavttuid viiddes kategoriijan. Dat leat buot áššit maid dárbbáša oahpahusas vai oahpahus menestuvvá. Rámmaeavttuin namuheaba oahpaheaddji plánenáiggi, ekonomiija, oahpponeavvuid ja veahkkeneavvuid. Lassin namuheaba oahpaheaddji gelbbolašvuoda, sihke fágalaš ja pedagogalaš máhtu. Maiddái oahpaheaddji vierut, guottut, oainnut, ovttasbargu ja gulahallančehppodat váikkuhit oahpahussii. Viidasit oavvildeaba ahte diibmoplána, skuvlla lanjat, eará oahpaheaddjit ja skuvllajodiheddji leat rámmaeavttut mat dahket oahpahusa vejolažžan dahje mat gáržžidit dan.

Keskitalo ja Määttä (2012: 47) namuheaba olgguldas ja siskkáldas rámmán dakkáriid mat váikkuhit sámi oahpahussii. Olgguldas rámmán namuheaba koloniserema, sámi oahpahusa ráddjejuvvon dili, sámi oahpahusa mánggabealatvuoda ja oahpahusa ráddjejuvvon iešstivrejumi. Siskkáldas rámmán namuheaba oahppoplána, giela sajádaga, oahpahusa kultursensitiivavuoda ja viiddes ovttasbarggu čadaheami mat leat dehálaččat sámi skuvlla ovddideamis.

Keskitalo ja Määttä (2011: 24) oavvildeaba ahte koloniseren lea báidnán sámi oahpahusa. Sápmelaččat biedganedje njealji riikii ja veháziid mielde nogai sápmelaččaid iešstivren ja siidaortnet. Stáhtat stivregoste sápmelaččaid eallima ulbmilin báidnit sápmelaččaid válđoálbmogiidda. Koloniseren dagahii maid vejolašvuoda vealahit, badjelgeahččat ja olgguštit sápmelaččaid vuolitárvosáš

álbmogin, rievvut ja hálddašit álbmoga guovllu ja luondduriggodagaid stáhtaid iežaset ekonomalaš vuoiđu dihte. Koloniserema vuostebealli lea dekoloniseren mii mearkkaša ahte álbmot váldá ruovttoluotta, ealáskahtta, árvvus atná, atnuiváldá earret eará iežas giela, oahpahusa, beroštumiid, árbevieruid, kultuvrra ja ealáhusaid, maiddá iežaset vuogi mot jurddašit, ipmirdit ja dulkot máilmmi, mot gulahallat máilmmiin ja mot eallit máilmmis. (Kuokkanen 2009: 34-37.)

2.4 Mávssolaš váikkuhusat sáme-gielloahpahusa ovdáneapmái

Giellamáhttu ovddiduvvo ja nannejuvvo mángga ládje. Baker ovdanbuktá láivves ja beaktilis oahpahusmáliid. Láivves guovttegielat málles deattuhuvvo eanetlogugiella ja unnitlogugiella vuottáhallá. Beaktilis guovttegielat málles deattuhuvvo eanemusat unnitlogu giela hupman- ja čállinoahpahus. Giellalávgun lea okta oahpahusmodealla mii gullá beaktilis oahpahussii. Giellalávguma ulbmil lea ahte oahppi šaddá doaibmi guovttegielagin sihke čállimis ja hupmamis. Gávdnojit mánga iešguđetlágán giellalávgun modealla, erohus lea goas vuosttašgiela ja nuppigiela geavahišgohtet oahpahasas. (Baker 2011: 208-210, 265; Øzerk 2006: 35-36.)

Helander (2003: 105) deattuha álgooahpahusa dehálaš beliid. Son čállá “mađe eambo lohkkojuvvo ja čállojuvvo, dađe buoret lea lohkan -ja čállinmáhttu”. Lea dehálaš mánáidgárddis juo álggahit doaimmaid mat ovddidit álgooahpahusa, nugo čállingiela oahpásmahttin- ja ráhkkanahhtindoaimmaid (Helander 2016: 16). Leat mánga evttohusa mot bargat ja ovddidit álgooahpahusa. Lea dehálaš nu árrat go vejolaš joksat buori riektáčállindási nu ahte oahppi oažžu buori vuodu čállimii, šaddá oadjebas, ii dárbbáš álo smiehttat mo sániid galgá čállit. Okta evttohus lea álgooahpahasas bargat minimála sátnebáraiguin. Minimála sátnebárat leat sátnebárat main erohus lea dušše okta jietnadat. Eará evttohusaid maid Helander namuha ávkálažžan ohppiid gielladiđolašvuoda ovddideapmái lea riibmasániid geavaheapmi, stávvalhárjehusat, earuhit hállama ja čállingiela oktavuodaid. (Helander 2016: 77, 81, 84.) Helander maid evttoha Trageton (2003) bargovuogi mot dihtorgeavaheapmi álgooahpahasas álkidahtta oahppi beassat johtui čállimiin. Boallobaevdi álkidahtta oahppái álgit čállit ja oahppá sihke stuora- ja unnabustávid. Go oahppi beassá geavahit boallobaevddi ja buvttadit bustávid, de oahpaheaddji láidesta oahppi

bustáva namahussii ja jietnadahkii. Čállimis- lohkamii metoda lea go oahppi čállá teavsttaid ja čállimis ovddida lohkama. (Helander 2016: 162, 164-165.)

3 Metodaoassi

Dán oasis ovdanbuktojuvvo dutkanmetoda. Ovdanbukte mot letne čađahan iežame dutkanbarggu ja välljejuvvon metodaidd. Čilgejetne mot letne materiála čohkken ja čađahan jearahallamiid. Muitaletne maid mot letne oasseváldiid välljen ja giedahallan ehtalaš beliid, dohkálašvuoda ja luohtehahttivuoda. Mañit kapihtalosiin čálle mot letne analyseren materiála ja loahpas vel ovdanbukte munno iežame sajádaga dutkin. Metodologiija lea guorahallan mot dutki geavaha metodaidd dutkat dahje čielggadit juoidá. Metoddat leat vuogit oažžut dutkanbohtosiid. Kuokkanen (2009: 184.)

3.1 Kvalitatiivvalaš dutkan

Go áigu dutkagoahtit, de ferte vuos diehtit makkár guorahallama áigu čađahit, kvantitatiivvalaš dahje kvalitatiivvalaš dutkosa. Trost (1997: 16) namuha ahte jus dutkanjearaldagain leat sánit dego man *dávjá, galle, man dábálaš* de lea sáhka kvantitatiivvalaš dutkanvuogis. Muhto jus dutki háliida oažžut dieđu maid ja mot oasseváldit jurddašit, sin oainnuid ja vásáhusaid juoga mas nu eallimis, de lea kvalitatiivvalaš dutkanvuohki heivvolaš.

Kvalitatiivvalaš dutkan bidjá fuomášumi ja deattu sániide ovdalogo loguide. Jus dutkanjearaldat siskkilda ipmirdit ja gávdat minstariid, erohusaid ja seammaláganvuodaidd juoga mas nu, de lea maid sáhka kvalitatiivvalaš dutkanvuogis. (Trost 1997: 8, 15.) Kvalitatiivvalaš dutkamusa sáhtá juohkit golmma oassái, vuosttažin lea diehtu mii lea dábálaččat čoggojuvvon jearahallamiid dahje áicamiid bokte. Nuppi oassi lea giedahallat dutkanmateriála ja goalmmát oassi lea dutkanmateriála dulkon. (Trost 1997: 12.)

Dutkančuolmma čoavdimii letne välljen kvalitatiivvalaš dutkanvuogi go moai háliidetne dutkanbargguin čalmmustahttit ja ovdanbuktit sámegieloahpaheddjiid oainnuid ja vásáhusaid sámegieloahpahusas Ruota beale Sámis. Kvale & Brinkman (2017: 45) namuheaba ahte ulbmil kvalitatiivvalaš dutkanjearahallamis lea earret eará govvidit ja dulkot temáid mat leat ilbman oasseváldiin. Munnos lea beroštupmi gullat oahpaheddjiid muitaleamen mot sii vásihit sámegieloahpahusa. Dutkosa deaddu lea oahpaheddjiid oaiviliin, danne heive kvalitatiivvalaš dutkan buorebut go

kvantitatiivvalaš. Hearkkes bealli kvalitatiivvalaš dutkamis lea jus dutki ii leat neutrála, jus dutki váikkuha dutkandilálašvuhtii, dieđuide ja su gean jearahallá (Kvale & Brinkman 2009: 92). Kvalitatiivvalaš dutkanvuogis lea jearahallan guovddážis. Gávdnovit iešguđetlágan jearahallanvuogit dego strukturerejuvvon, beallestrukturerejuvvon ja rabasjearahallan. (Bryman 2011: 413.)

3.2 Bealle- dahje semistruktuvrralašjearahallan

Letne geavahan beallestrukturuvrralaš jearahallanvuogi empiriija čohkkemii. Válljiime dán jearahallanvuogi dan dihte go dát vuohki heive buoremusat jearaldagaid čoavdimii go jearahallanvuohki addá friddjavuođa jearrat lassijearaldagaid vai ožžo ollislaš ja lassidieđuid oasseváldiin. Jearahallama ovdamunni lea ahte dat addá dutkáii vejolašvuoda jearahallat oasseváldi ja jearahallama bokte oažžu dutki oasi, dieđu ja ipmárdusa oasseváldi jurdagiin, dovdduin ja oainnuin dihto áššis (Trost 1997: 24).

Beallestrukturuvrralaš jearahallan mearkkaša ahte jearahallan ii leat friddjaságastallan ii ge čielgasit stivrejuvvon jearahallan muhto lea eanet dego ságastallan (Kvale & Brinkman 2009: 47). Dutkis lea čielga ulbmil masa háliida oažžut vástádusa, son stivre jearahallama ja geavaha jearahallamis jearahallanskovi mas leat ovddalgihtii mearriduvvon jearaldagat. Juohke oasseváldi oažžu seamma jearaldagaid jearranskovi minstara mielde. Dutki jearrá lassijearaldagaid dan hárrái maid oasseváldi muitala ii ge dan jalgii maid ieš háliida diehtit. (Bryman 2011: 415.)

Bryman (2011: 422) meidne ahte lea buorre álggahit jearahallama neutrála jearaldagaiguin ovdamearkka dihte oasseváldi duogáža, makkár oahppu lea, galle jagi lea bargan danne go dát álgojearaldagat bidjet jearahallama johtui. Bryman (2011: 419) maid oaivvilda ahte jearahallanskovi hábmen lea deatalaš, earret eará galget jearaldagat leat oanehaččat ja áddehahttit ja maŋŋil duogášdieđuid, de galget jearaldagat bohtit mat vástidit dutkančuolmma.

Moai álggaheimme jearahallama jearranskovi duogášjearaldagaiguin ja dasto maŋŋel bohte válđojearaldagat mat leat juhkkujuvvon temáide (gč. mielddus 3). Juohke oasseváldi oažžu dan seamma jearaldaga jearahallanskovi ortnega mielde ja lassijearaldagat jerrojuvvojedje go lei dárbu, go juoga lei eahpečielggas dahje go

dárbbášuvvui vuđolat vástádusa. Jearahalaimme oasseváldiid vurrolaga, go nubbi jearahalai de nubbi fuolahii báddenrusttegiid.

3.3 Geahččalan- dahje pilohtajearahallan

Ovdalgo jearahallagođiime oasseváldiid, de čadaheimme nu gohčoduvvon geahččalanjearahallama dahje pilohtajearahallama. Geahččalanjearahallan dahkkojuvvo oaidnin dihte leat go jearaldagat heivvolaččat dutkamii ja olaha go jearaldagaiguin dutkančuolmma. Geahččalanjearahallan fuomášahtta maid man dehálaš lea geahččaladdat ja dovdat báddenrusttegiid ovdal čadaha oasseváldiiguin jearahallamiid. Moai báddiime geahččalanjearahallama vai ieža šadde oadjebasat mot báddenrusttegat doibmet. Geahččaleimme jiena ovdalgo álggiime jearahallat oasseváldi ja fuomášeimme ahte dihtorduolbbus⁹ ii lean bádden. Báddiime ođđasit ja válddiime vel telefovnna atnui, oahpaimme mot rusttegat doibmet ja mearrideimme geavahit guokte báddenrusttega sihkarvuoda dihte. (Bryman 2011: 258-259.)

Geahččalanjearahallamii válljiime dihtomielalaččat oasseváldi gean dovde ja dihte ahte lea guhká bargan sámegeiloahpaheaddjin sihke Ruota ja Norgga beal Sámis. Go válddiime oasseváldiin oktavuoda, de muitaleimme mas lea sáhka ja mii lea ulbmiliid geahččalanjearahallamis. Oadjebasvuoda dihte beasai oasseváldi ieš válljet gos ja goas háliidii čadahit geahččalanjearahallama. Oahpes olmmoš addá oadjebasvuoda. Son duostá jerrat jus ii ipmir ja duostá rávvet, ja nu dagai ge munno oasseváldi. Son duosttai addit kommentáraid, duosttai jerrat go ii ipmirdan ja duosttai maid rávvet. Earret eará son rávvii ahte munnos ledje menddo olu jearaldagat. Jearahaladettiin gulaimme muhtin boasttuvuodaid jearahallanskovis maid divosteimme dalán ja jearaimme jearaldaga ođđasit. Muhtin jearaldagat ledje ovttalágánat, muhtin fas eahpečielgasat ja muhtin jearaldagat eai lean ollenge relevánttat munno dutkamii, daid sihkuime eret. Geahččalanjearahallamis oinniime ahte jearahallan bisttii gaskkal diimmu ja beannot diimmu. Dat lei ávkkálaš ja buorre diehtu munnuide. Diđiime muitalit go jearahallagođiime oasseváldiid man guhká jearahallan bistá. Manjel geahččalanjearahallama guldaleimme báddema ja čáliime ođđasit jearahallanskovi.

⁹ Ipad

3.4 Ehtalaš bealit

Dutkamuššii gullet maid ehtalaš bealit maid dutki ferte vuhtii váldit olles dutkanproseassa áigodagas. Dutkamuša čadaheittiin letne čuvvon Dieđaráđi¹⁰ váldogáibádusaid. Dutkama álggaheamis váldojuvvojedje dutkama ehtalaš bealit vuhtii Dieđaráđi njealji váldogáibádusa vuodul main lea vuolggasadji oktagassuodjalusgáibádusas. Dat njealje váldogáibádusa leat diehtujuohkingáibádus, mieđihangáibádus, čiegusvuodagáibádus ja geavahangáibádus. Buot dán njealji Dieđaráđi váldogáibádusaid letne vuhtii váldán ja čielggadan oasseváldiiguin ovdal jearahallamat álge ja maiddái jearahallama loahpas.

Vuosttaš gáibádus lea diehtujuohkingáibádus, mii mearkkaša ahte dutki dieđiha oasseváldiide iežas duogáža, dutkama ulbmila ja áigumuša ja maiddái čielggada oasseváldiide sin ulbmila dutkamušas. Nubbi gáibádus lea mieđihangáibádus, mii mearkkaša ahte dutki čielggada oasseváldi mieđiheami dutkamii ja lassin galgá dutki dieđihit ahte oasseváldi sáhttá vaikko goas dutkama čadaheamis loahpahit oasseváldin. Goalmmát gáibádus lea čiegusvuodagáibádus, mii mearkkaša ahte dieđut dutkama oasseváldiin galget vurkojuvvot čihkosis nu ahte eai boađe dihtosii earáide. Njealját gáibádus lea geavahangáibádus, mii mearkkaša ahte dutkanboadus geavahuvvo beare dasa masa lea jurddašuvvon, ii ge eará sadjái. (Vetenskapsrådet 2017: 12.) Dat mearkkaša dán dutkamis ahte oasseváldiid jietnabáttit leat beare geavahuvvon transkriberemii ja analyseremii. Munno transkriberen čállosat geavahuvvojit beare dán dutkama oktavuodas. Go dát bargu lea dahkkon, de ean šat vurkkot jietnabáttiid eange transkriberenčállošiid, dán dieđu letne addán oasseváldiide jearahallama loahpas. Letne maid vuhtii váldán álgoálbmotjurddašeami mii mearkkaša dutkamuša dieđuid addit ja juohkit ruovttoluotta ii beare oasseváldiide muhto maiddái servodahkii (Kuokkanen 2009: 125). Munno diehtoreivves (gč. mielddus 1), bázi cealkka- *jus lea beroštupmi de bohte manjil mitalit dutkanbohtosiid*, moai muitaleimme oasseváldiide jearahallama loahpas mii dat álgoálbmotjurddašeapmi lea, ahte jus lea beroštupmi de adde dutkanbohtosiid ruovttoluotta, buohkat ledje dasa mielas ja illudedje beassat lohkat dutkosa.

¹⁰ Vetenskapsrådet

3.5 Oasseváldit

Dutkanbargui sáhtta válljet oasseváldiid máŋgga ládje. Dás namuhetne guokte vuogi šlumpan ja strategalaččat. Strategalaš válljejupmi mearkkaša ahte dutki ii vállje oasseváldiid šlumpan baicca vállje muhtin eavttuid vuodul. (Trost 1997: 105-106.) Moai válljiime oasseváldiid strategalaččat dainna eavttuin ahte oasseváldit galge leat sámegieloahpaheaddjit Ruota beale Sámis geat oahpahit sámegielávdnasa. Go letne ieža sámegieloahpaheaddjit ja gulle sámegiel skuvlenbirrasii, de lei munnos muhtin muddui duogášdiehtu das geat leat davvisámegieloahpaheaddjit. Vai sihkkarasttiime munno dieđu, de sáddiime e-poastta bokte jearaldaga Sámeskuvlastivrra hovdii jearran dihte geat leat davvisámegieloahpaheaddjit, ja su bokte oaččuime vel lasi namaid. Válliime šlumpan 15 sámegieloahpaheaddji geat barget ovdaskuvllas joatkkaskuvladássái, geaidda sáddiime jearaldaga e-poastta bokte jus háliidit searvat dutkanbargui. Válliime 15 oasseváldi go ballu lei searvá go oktage sámegieloahpaheaddji, go dihte man olu oahpaheaddjis lea bargu. Bijaiime guokte mildosa mielde, dutkanlohpeohcamuša (gč. mielddus 1), mas lea duogášdiehtu; geat letne, maid áigo ja dutkama ulbmila. Sáddiime maid ovddalgihtii válđojearaldagaid (gč. mielddus 2) sámegieloahpaheddjiide vai sii ožžo ovdaipmárdusa ja dieđu mas lea sáhka ja makkár jearaldagat jerrojuvvojit jearahallamis, nu ahte sii sáhtte ráhkkanit jearahallamii. Attiime oahpaheddjiide áiggi jurddašit servet go jearahallamii. Jearahallamii serve 12 sámegieloahpahusa oahpaheaddji, golmmas biehttaledje. Válđdiime de oktavuoda oahpaheddjiiguin geat dieđihedje ahte sii oasálastet ja gulahalaimme singuin telefonna bokte. Geardduheimme fas munno áigumuša ja ulbmila ja ahte sii sáhttet vaikko goas geassádit oasálastimis. Ii oktage oahpaheaddji gaskkalduhtán jearahallama buohkat serve ja čađahedje jearahallama. Attiime oahpaheddjiide mearridanvejolašvuoda mearridit goas ja gos háliidii searvat jearahallamii vai sii ožžo oadjebas dovddu. Jearahallamat čađahuvvojedje oahpaheddjiid ruovttus ja skuvllas. Guhkes gaskkaid geažil čađahuvvui jearahallan maid Skypas ja Hangoutas. Eanas jearahalaime ovttá oasseváldi hávális, dušše ovttá jearahallamis ledje guovttis oktanaga mielde. Jearahallamiid čađaheimme golgotmánu loahpas ja skábmamánus 2018. Čiegusvuodagáibádusa dihte ja go sámi servodat ja sámi skuvlabiras lea unni ja čađačuovgi, mii dagaha ahte sáhtta leat álki dovdat geat leat oasálastán jearahallamis, de ean ovdanbuvtte oahpaheddjiid oppanassii ge. Dutkanbarggus ean leat namuhan guđe skuvllas ja gielddas sii barget ja

makkár sámegeiel máhttu ja skuvlejupmi sis lea. Čállosis ean ge namut oahpaheddjiid agi, sohka beali ja man guhká sii leat bargan sámegeieloahpaheaddjin. Letne oahpaheddjiid gásttašan sámi alfabehta jelgii, A-I bustáva rádjái, juste fal dan dihte ahte doalahetne ehtalaš beliid ja oasseváldiid čiegusvuoda.

3.6 Jearahallamiid bádden

Jearahallamiid letne čađahan báddemiin. Báddiime oasseváldiid telefavnain ja dihtordulbosiin dan dihte go báddemis leat ovdamunit. Bryman (2011: 428) čállá ahte báddemis lea ovdamunni go lea muitui veahkin go dutki sáhtta dárkkistit maid oasseváldi lea muitalan. Bádden maid dagaha ahte dutki sáhtta álkit čuovvut mielde jearahallamis go ii dárbbas čállit maid oasseváldi muitala. Bádden maid álkidahtta dárkilis analysa go sáhtta máŋgii guldalit jietnafiillaid. Heajos bealit Trost (2010: 75) jelgii báddemis lea ahte bádden sáhtta hehttet oasseváldi muitaleamis maid duodas oaivvilda ja sáhtta maid baldit oasseváldi oasálastimis dutkamuššii. Munno oasseváldit eai gielđán báddema ii ge oktage biehttalan oasálastimis vaikko moai báddiime. Go bádde, de ferte dutki maid fuolas atnit báddenrusttega báhttermeari ja lea go doarvái vurkensadji rusttegis dan namuha Trost (2010: 75). Ovtta jearahallamis dievai dihtorduolbbus, ii lean šat vurkensadji go ean lean sihkkon eret ovddeš jearahallama, muhto gal moai das oahpaime! Go fas báddegođiime, de dárkkisteimme juohke geardde ahte lea doarvái vurkensadji dihtordulbosis ja telefavnas.

Jearahallamat čađahuvvojedje sámegeillii jearahallanskovi vuodul ja biste badjel diimmu. Jearahalaime oasseváldi dušše oktii, muhto moai attiime oasseváldiide dieđu ahte sii sáhttet maŋgel váldit oktavuoda jus háliidit juoidá vel muitalit, ja nu dahke ge guovttis. Soai čáliiga e-poastta, leigga fuobmán eanet ávkkálaš dieđuid maid háliideigga juogadit.

3.7 Jearahallamiid transkriberen

Kvale & Brinkman čilgeba transkriberen mearkkaša rievdadeapmi, molsut hámi eará hápmái, njálmmálaš ságastallan rievda čálalaš teaksta hápmái (2017: 217). Maŋgel juohke báddema bijaime jietnafiillaid guovtti dihtorii ja sihkkarvuoda dihte geavaheimme vel liige seastinrusttega¹¹, vai jietnafiillat eai láhppo jus dihtor

¹¹ USB

cuovkana. Go buot jearahallamat ledje dahkkon, jugiime jietnafiillaid ja transkriberiime goabbáge guhtta báddema. Dasto lonuheimme transkriberenčállosiid, guldaleimme jietnafiillaid ja seammás čuovuime, dárkkisteimme nuppi transkriberen čállosiid. Dáinna lágiin sihkkarasttiime ahte letne transkriberen nu mot oasseváldit leat muitalan ja seammás oahpástuvaimme dutkanmateriálii.

Trost (1997: 114) namuha máŋga sierra vuogi mot sáhttá transkriberet. Sáhttá transkriberet buot dahje välljet guođdit eret dárbbášmeahttun dieđuid. Letne dan manjit vuogi geavahan go transkriberiime jietnafiillaid. Moai välljiime ahte ean transkribere buot, nugo ovdamearkka dihte bottuid, boagustemiid, šuohkkimiid, ean ge ságastallamiid mat leat spiehkastan eret jearaldagain go dat dieđut eai lean relevánttat munno dutkanbargui. Viidáset čállá Trost (2010: 150) ahte buorre vuohki lea transkriberet jearranskovi jearaldagaid vuodul, go materiála oažžu seamma struktuvrra ja dat álkidahttá transkriberema. Transkriberiime jearranskovi jearaldagaid vuodul dušše fal dan mii lei relevánta munno dutkanbargui. Letne transkriberen čállingillii, go Trost (2010: 156-157) meidne ahte ii leat ehtalaččat riehta transkriberet oasseváldiid hupmangiela. Letne čuovvulan su ávžžuhusa vai oasseváldit bissot anonyman ja nu ahte ean rihko ehtalaš beliid ja čiegusvuodagáibádusaid. Letne transkriberen oktiibuot sullii 18 diibmosaš jearahallamiid jearahallanskovi jearaldagaid vuodul.

Bryman (2011: 430) čállá ahte transkriberen lea áddjás bargu. Diibmosaš bádden váldá sullii vihtta- guhtta diimmu transkriberet, ja dasa gal mieđihetne, lei áddjás ja váibadahtti bargu. Go transkribere ferte leat vuonjis ja gozuid alde vai eai šatta boasttuvuođat. Jus váibá guldalit jietnafiillaid, de gullá boastut, šaddá háreheapmin, čállá meattáhusaid, ii ge čále nu mot oasseváldi dadjá. Trost (2010: 143-144) evttoha unnit meari oasseváldiid go eanet, kvalitehta ovdalgo kvantitehta. Son namuha ahte gaskal 4-8 oasseváldi leat doarvái. Jus leat menddo olu oasseváldit, de sáhttá šaddat veadjemeahttun giedahallat materiála. Mieđihetne su čuoččuhussii, danne go lei bargu transkriberet, čorget ja oažžut systema materiálas, dasa manai olu áigi. Válljiime liikká eanet oasseváldiid go háliideimme nuogis olu materiála vai šaddá variašuvdna bohtosiin. Bryman (2011: 450) maid namuha ahte joavkojearahallamiid lea vel áddjásat ja losit transkriberet go ovttaskas jearahallamiid, go ferte earuhit gii dadjá maid, ja dat ii leat álki jus oasseváldit hupmet oktanaga. Joavkojearahallamis sáhttá

maid nu geavvat ahte nubbi hupmá ollesáigge ja nubbi beare nivkumin miedđiha. Sáhtta maid nu ahte nubbi gaskkalduvvá muitaleamis go nubbi fáhkka namuhastá juoidá. Joavkojearahallama ovdamunni lea ahte oassálastit sáhttet ákkastallat guhtet guimmiideasetguin, lasihit guhtet guimmiideaset ságaide ja ovttas muittašit ja vástidit jearaldagaide.

Maidđái dán Brymana čuoččuhussii guorrasetne go vásiheimme ahte lei lossat transkriberet báddema mas ledje guokte oasseváldi oktanaga fárus. Šattai mánggii guldalit ovdalgo earuhii gii dajai maid. Dát bádden mas ledje guokte oasseváldi oktanaga válddii munnos guokte olles beaivvi transkriberet, go badjel diibmosaš báddema ean gal ollen ean ge veadján beaivvis transkriberet. Brymana čuoččuhusaid ja iežame vásáhusaid vuođul ean fal ávžžut joavkojearahallamiid. Go transkriberen lea dahkkojuvvon, de giedahallagoahtá čállojuvvon materiála analyseremiin ja dulkomiin (Trost 2010: 147).

3.8 Kvalitatiivvalaš sisdoalloanalysa

Analyseren mearkaša ovddidit ipmárdusa čohkkejuvvon dáhtamearis ja deháleamos dárkkuhus lea ráhkadit vuogádaga, gávnnahit minstara ja meinnega transkriberenmateriálas Analyserema láiddesteaddji jearaldagat leat maid siskkilda materiála ja mot ipmirdit dan? (Postholm & Jacobsen 2016: 102.) Analyisa- ja dulkonproseassa álggahuvvo dutkama álggu rájes, dutkančuolmma ráhkadeamis ja lea bálddalas doaibma mii dáhpáhuvvá oktanaga dáhtačoaggimiin (Larsen 2017: 113-114). Kvalitatiivvalaš dutkanmateriála analyseremis leat mánga vuogi, makkár analysavuogi dutki geavaha vuolgá das makkár dáhtaid son lea čohkken (Larsen 2017: 113). Analyseremis lohka dutki teavstta, smávve materiála unnit osiide vai lea álkit dan giedahallat. Dutki ohca minstariid, ovttaláganvuođaid ja erohusaid. Dan maŋŋá dulko, kode, čállá čuoavddasániid, kategorisere ja ráhkada temáid ja nu ládje gávnnaha bohtosiid.

Moai letne geavahan kvalitatiivvalaš sisdoalloanalysa go letne analyseren transkripšuvnna. Logadettiin iešguđetge analysavugiid, de heivii sisdoalloanalysa buoremusat munno materiála analyseremii. Sisdoalloanalysa mihtilmasvuohta lea ahte oasseváldiid iešvuođat ja guottut dulkojuvvojit, lohkojuvvojit ja

buohtastahttojuvvojit. (Bratberg 2017: 116.) Eará mihtilmasvuohta sisdoalloanalysas lea ahte dat deattuha teavstta sisdoalu ja lea analysa mii systemáhtalaččat čeahkkáigeassá ja čilge sisdoalu (Bratberg 2017: 101). Kvalitatiivvalaš sisdoalloanalysa juohkása golmma sierra analysavuohká. Dás namuhetne beare Dábálašanalysavuogi¹² maid letne geavahan analyseremis. Dán vuogis leat koden ja kategoriseren dehálaš veahkkereaidut go dat álkidahttet dulkoma go oaidná čielgasit minstara ja meinnega transkripšuvnnas. (Larsen 2017: 114.) Kodemis leat máŋga vuogi. Makkár vuogi dutki geavaha vuolgá sisdoalloanalysa hámis. Moai letne geavahan dáhtastivrejeddji kodema mii mearkkaša ahte dutki gávdná kodaidd materiála logadettiin ja dulkodettiin Kvale & Brinkman. (2017: 242.)

Kvalitatiivvalaš sisdoalloanalysas leat maid guokte lahkonanvuogi analysa čoavdimii, namalassii manifeasta- ja lateantavuohki. Manifeastavuohki lea dieđalaš lahkonanvuohki mii čalmmustahtá ja deattuha materiála konkrehta ja oinnolaš beali, dulkomis ii leat nu stuora oassi. Válljiime manifeastavuogi geavahit eange dulkot čiekŋalit eastadan dihte bidjamis iežame meinnega dulkojupmái nu mot Bratberg meidne ahte go dutki gávdná sáni, de gávdná maid meinnega: “dan maid oainnát, dat lea” Bratberg. (2017: 117.)

Bryman (2011: 296-297) oaivvilda ahte sisdoalloanalysa nana bealli lea máškidis ja viiddes analysavuohki man heive geavahit máŋgga sierra albmoneami analyseremii. Sisdoalloanalysa fuones bealit leat ahte dat lea máŋggadáfot ja áigegáibideaddji analysa. Viidáset meidne Bryman ahte kodenskovi ii leat vejolaš hábmet ilmmá dulkoma haga, ja go lea sáhka lateanta analysavuogis, de lea maid sáhka luohtehahttivuođas, man luohtehahti lea lateantavuohki?

Munno dutkosa analysa lea induktiiva mii mearkkaša ahte vuolggasadji lea materiálasisdoalus, oasseváldiid vástádusain. Letne gieđahallan čohkkejuvvon materiála máŋgga háve. Go leimme geargan jearahallamiid transkriberemis, de čáliheimme transkripšuvnna go lea álkít lohkat materiála báberhámis go dihtora ovddas čohkkát ja lohkat. Logaime transkripšuvnna máŋgii ja dárkilit vai oahpástuvaimme sisdollui ja ožžo ollislaš ipmárdusa teavsttas nu ahte gávnnahtne

¹² Konvensjonell analys

utkančuolmma bohtosiid. Buohtastahtiime oasseváldiid vástádusaid, merkiime sierra ivdnepeannáiguin dutkosii relevánta ja mearkkašahtti dieđuid sihke ovttaskas sániid ja maiddái olles cealkagiid. Moai ean leat geavahan sierra analysamálla, muhto teavstta marginálii čáliime čoavddasániid, kodaidd (Postholm & Jacobsen 2016: 104-105). Go leimme lohkan váldotranskripšuvnna ja merken relevánta dieđuid, de moai ráhkadeimme dihtorii ođđa dokumeantta, čoahkkáigeasu gosa čohkkiime ja čorgiime (čuohpaimme ja liibmiime) dehálaš mearkkašahtti dieđuid váldotranskripšuvnna dokumeanttas. Váldodokumeantta ean moiven, muhto divttiime dan orrut originálahámmis. Smávviime transkripšuvnna ja sirriime relevánta dehálaš dieđuid jearahallanskovi čuovvovaš jearaldagaid ektui: sámegeiela sajádat skuvllas, sámegeielaohpahusa hástalusat ja lihkestuvvan ja boahhteáiggi višuvnnat sámegeielaohpahusas. Lei áddjás bargu čorget teavstta go lei čoagganan olu materiála. Lei olu diehtu maid galggai sirret, rájaimme eret dieđuid mat eai lean relevánttat ja dehálaččat dutkamuššii. Čoahkkáigeassu oáččui struktuvrra, šattai čorget ja mearkkašahtti dieđut bohte čielgasit oidnosii ja nu ládje ilbme dutkamuša bohtosat (Postholm & Jacobsen 2016: 104).

3.9 Luohtehahttivuohta ja dohkálašvuohta

Dieđalaš dutkamii gullá maid dáhkidit dutkamuša luohtehahttivuođa- reliabilitehta ja dohkálašvuođa- validitehta. Luohtehahttivuohta ja dohkálašvuohta leat guokte doahpaga mat bures heivejit go čadaha kvantitatiivvalaš guorahallama, gos mihtideapmi ovdanbuktojuvvo loguin ja tabeallagovvosiin. Kvalitatiivvalaš guorahallamis ii dahkko njuolga mihtideapmi, muhto dutki govvida muhtin fenomena ja materiála háhkamis ovdanbuktá doahpagiid, temáid maid lea gávnahan, ja danne lea kvalitatiivvalaš guorahallamis ártet hupmat luohtehahttivuođas ja dohkálašvuođas go lea váddásit dárkkistit jus dutki duođas lea gávnahan dan maid lei áigon. Go lea sáhka dohkálašvuođas, de dat siskkilda mot dutki lea ovdanbuktán ja dulkon bohtosiid, lea go čanus gaskkal dutkančuolmma ja bohtosiid dulkomis. Luohtehahttivuhtii gullá fas man luohtehahtti dutkosa bohtosat leat. Trost (1997: 100-102.)

Postholm & Jacobsen (2016: 129) meidneba ahte luohtehahttivuođa ii sáhte goassege ollásit dáhkidit. Leat ollu áššit maid dutki ferte vuhtii váldit go čadaha dieđalaš

duktanbarggu nu ahte dutkamušas šaddá sihke luohtehahti ja dohkálaš. Jearaldagat mat galget leat dutki jurdagis leat earret eará lea go dutki guorahallan dan maid lea áigon guorahallat, lea go nagodan čilget dutkamuša áigumuša čielgasit ja lea go nagodan teoriijaid heivehit dutkamuššii. Dutki galgá maiddá leat čilgen mot empiriija lea háhkkojuvvon, giedáhhallojuvvon ja mot lea analyserejuvvon.

Lassin de sáhtá dutki jearranvuohki váikkuhit bohtosiidda. Dutkis galgá leat rabas miella, ii galgga váikkuhit dutkanbohtosiidda. Muittus galgá maid leahkit ahte dutki ii oaččo leat háreheapmin go transkribere ja analysere bohtosiid (Postholm & Jacobsen 2016: 129). Dehálaš lea maiddá árvvoštallat lea go dutkan čadahuvvon ehtalaš norpmat ja njuolggadusaid mielde. Buot dáid namuhuvvon ovdamearkkaid letne čuvvon ja maiddá ehtalaš beliid letne vuhtii váldán go letne bargan dutkamiin (gč. kap 3.4). Evttohetne buohkaid geat áigot dutkagoahtit ja čálligoahtit dieđalaš dutkosa álggos lohkat Postholm & Jacobsen girjjáža *Læreren med forskerblick* (2016: 125-136) gos čilge bures maid dutki ferte vuhtii váldit vai dieđalaš dutkkus šaddá dohkálaš ja luohtehahti.

3.10 Iežame sajádat dutkamis

Dutkanbarggu álggahettiin berre dutki čielggadit iežas sajádaga oasseváldiide nu ahte sii dihtet makkár oktavuoha sis lea dutká ja dutkosii (Postholm & Jacobsen 2010: 126). Moai dutke siskkáldas perspektiivvas go letne sápmelaččat, bajásšaddan Ruota beale Davvi-Sámis geat dutke Sámi servodagas sámeگیeloahpahusa ja dasa lassin lea munnos sámeگیella eatnigiellan ja letne ieža sámeگیeloahpaheaddjit. Letne oassin iežame dutkanbirrasis go letne sihke sámeگیeloahpaheaddjit ja dutkit, letne jearahallan sámeگیeloahpaheddjiid, ja dien láhkái lea munnos leamaš duppallolla.

Mun, Ann-Risten, lean bargan sámeگیeloahpaheaddjin measta 20 jagi. Sámeگیella lea okta dain stuorámus beroštumiin, ii beare bargooktavuođas muhto maiddá beaivválaččat, beaivválaš eallimis. Mun, Helena, lean bargan sámeگیeloahpaheaddjin njeallje jagi, munnje eadneváhnemin lea sámeگیella mávssolaš. Mánáidasan seilluhit ja doalvut viidáset sihke giela ja árbevirolaš máhtu lea stuora oassi mu eallimis.

Balto (1997: 71) lea okta dain sámi dutkiin gii deattuha ovdamunnin dutkat iežas birrasis. Ovdamunnin sáhtta ovdamearkka dihte Leahkit go dutki máhtta giela, diehtá ja dovda birrasa ja eallinvugiid ja go sáhtta ávkkuhit iežas ovdaipmárdusas dihto fenomenas. Dát addá sihke dutkái ja dutkojuvvon olbmuide gulahallanvejolašvuodaid. Nuppe beales mii eastada dutkamusa reliabilitehta ja validitehta lea jus dutki ii nagot geahččat dutki čalmmiiguin go dutká iežas birrasis ja iežas gillii. Dutki ii nagot sirret, diktá su iežas árvvuid ja oainnuid stivret dutkama go atná dihto fenomena nu čielggasin. (Balto 1997: 65.) Dás ovdalis letne juo namuhan muhtin muddui dutki rolla, su dehálaš beliid maid son ferte vuhtii váldit go čađaha dieđalaš dutkosa. Vetenskapsrådet (2017: 25-27) maid deattuha dutki dehálašvuoda leat objektiivvalaš, ahte sus lea rabasvuolta, ii váikkut oasseváldiid jearahallamis, nagoda doalahit iežas rolla ja čielggada iežas rolla ovdalgo jearahallagoahtá oasseváldiid.

3.11 Jearahallama čađaheami jurdagat

Go álggaheimme dán dutkanbarggu, beasaime gullat oasseváldiin ahte munnos lea áigequovdilis, buorre, dehálaš ja mávssolaš fáddá. Sii mielasteaset serve jearahallamii. Ean lean goassege vuordán ahte oasseváldiin luovvanedje nu olu sierranas dovddut empiriija čohkkedettiin. Lei suhttu, vuolláneapmi, frustrašuvdna ja muosehuhttin sámegieloahpahusa hárrái. Lei maid morašdovdu mii bođii ovdan jearahallamis. Giella lea nu nannosit ja nu čiekŋalit čadnon dovdduide ahte ganjaldeapmi maid oidnostii guovtti jearahallamis. Munnuide maid bohte dovddut, moai gal veaháš suorganeimme. Bođii dakkár unohas dovdu, ballu ja eahpesihkkarvuolta: “maid letne bidjan johtui, maid letne álggahan, galge go šat duostat joatkit, hás moai molso dutkanfáttá”? Jearahallamis luovvanedje nu olu iešguđetge dovddut maid ean lean goassege vuordán ean ge jáhkkán. Trost (1997: 92-93) namuha ahte go jearahalli álggaha jearahallama ja jearala vuosttaš jearaldaga oasseváldis, de jearahalli bidjá johtui oasseváldi jurdagiid. Oasseváldis sáhttet sihke buorit ja heajos muittut boahit ovdan. Jus oasseváldis luovvanit unohis, morašlaš muittut ja vásáhusat, de ferte jearahalli čájehit iežas čehppodaga ahte son máhtta hálddašit váigadis ságastallama. Trost (2010: 123) namuha maid ahte jearahalli ii galgga ballát jus oasseváldi dahje vaikko vel son ieš ganjalda ja vaikko vel čirrosta jearahallamis.

Lei go dat oasseváldiid oadjebasvuohta ja luohthahttivuohta munnuide jearahallin ja sámegieloahpaheaddjin mii luvvii dovdduid, go munnos lea seamma oahpaheaddjiduogáš, ipmárdus ja máhttu das mii sámegieloahpahus lea?, vai lei go dat sin duostilvuohta mii dagahii ahte sii nu rahpasit ja nu duostilit duste mitalit iežaset vásáhusaid ja oainnuid sámegieloahpahusa dili birra ja maddái čájehit nu duostilis dovdduid? Dutkamuša motivašuvdna lea leamaš gullat sámegieloahpaheddjiid vásáhusaid ja oainnuid.

4 Bohtosat

Dán oasis ovdanbukte dutkosa bohtosiid. Bohtosat čalmmustahttet oasseváldiid vásáhusaid ja dieđuid sámegieloahpahas, mii sin mielas doarju dahje hehte oahpahusa. Ovdanbukte maiddái sin nieguid ja boahttevuodagova sámegielas. Bohtosiin ovdanbukte oasseváldiid sitáhtain vai sin oaivilat ja jurdagat bohtet ovdan teavsttas. Letne dán oasi juohkán njealje váldooassái: sámegiela sajádat skuvllas, sámegieloahpahusa hástalusat ja sámegieloahpahusa lihkostuvvan ja boahteáiggi višuvnnat sámegieloahpahas. Bohtosiid guokte váldooasi: oahpahusa hástalusat ja lihkostuvvan leat juhkkovuvvon vuollekapihttaliidda.

4.1 Sámegiela sajádat skuvllas

Ruotagiella lea dat giella mii gullo eanemusat skuvllas dego gáfestallanlanjas bargiid gaskkas mitalit A, Á, B, ja, E. Sii maid namuhit ahte bargočoahkkimat leat aivve ruotagillii go visot bargit eai máhte sámegiela, eaige skuvllaid rektorat máhte sámegiela. Seamma oasseváldit mitalit maid ahte dieđut váhnemiidda juhkkovuvvojit aivve ruotagillii.

A mitala ahte son geavaha eanas ruotagiela bargosajis, go ii oktage eará bargoustibiin huma ii ge máhte sámegiela. Skuvllas gos son bargá gullo beare ruotagiella. Čoahkkimat ja buot dieđut siskkobealde skuvlla ja maiddái dieđut váhnemiidda addovuvvojit aivve ruotagillii. Son hupmá sámegiela su sámegielat ohppiiguin sámegiel diimmus. Bottuin skuvlla feaskáriin ja boradanlanjas lea gulahallangiella sámegiella. A lohká: “Sámegiela nannen ja ovddideapmi skuvllas lea mu duohkin, lea ovttá olbmo duohkin”. Sámegiella geavahuvvo beare sámegiel diimmus. Eará oahppooahppoávdnasiin ii geavahuvvo sámegiella, ii oidno ge čálalaččat, earet go dain seidnečállosgiin maid oasseváldi A ja su sámegiel oahppit leat ráhkadan. Ohppiin geain lea nanu sámegiella, geain lea sámegiella ruovttugiellan, sii gal sámástit gaskaneaset ja de gal gullo sámegiella ohppiid gaskkas, deattuha A. Son maid mitala ahte son oážžu buori doarjaga skuvlla rektoris ovddidit sámegiela: ”Beasan vuolgit sámegiela gielladeaivvademiide, deaivat eará sámegiel oahpaheddiid, oáččun oastit daid oahppo- ja veahkkeneavvuid maid dárbbášan oahpahussii, vai oahpahus doaibmá ja ovdána”. Go rektor doarju giellaovddideami, de

das lea positiivvaláš váikkuhus giellaovdáneapmái. Skuvllas lea sierra latnja sámegiela oahppoávdnasii, maid oasseváldi A lea beassan hábmet. Go A álggii skuvlii bargat sámegieloahpaheaddjin, de sihke rektor ja eará bargoustibat válde su hirbmat bures vuostá, sii ledje movttegat ja ilus go skuvla viimmat lei ožžon sámegiela oahpaheaddji.

Okta eará oasseváldi, Á, muitala son bargá skuvllas gos ii leat oktage eará sámegiela bargoustit. Ruotagiella gullo eanemusat bargosajis. Skuvllas son hupmá sámegiela dušše ohppiiguin. Sámeigiella gullo ja čállojuvvojit beare sámegieldiimmuin, eará oahppoávdnasiin gal ii oba gullo ge. Bargočoahkkimat leat ruotagillii ja dieđut váhneiidda juhkkujuvvojit ruotagillii. Sámeigieloahppit lohket guokte diimmu sámegiela vahkus. Á deattuha: “Jus ruoktu ii leat mielde doarjume sámegiela, de lea veadjemeahtun mánáide olahit sámegiela gursaplána mihtuid ja gáibádusaid nu ahte šaddet doaibmi guovttegiela, guovtti oahpahusdiimmus vahkus”. Seamma suohkanis, muhto eará skuvllas lea vel okta sámegiela oahpaheaddji geainna Á gulahallá ain duos dás. Soai leaba čohkken sámegiela ohppiid fáddábeaivái, addin dihte veaháš eanet sámegiela ohppiide go dan guokte diimmu vahkus. Dalle sii ovddidit sámegiela praktihkalaš bargguid bokte, son dadjá: “Mii ráhkadit sámi biepmu, bassit varrabánegáhkuid, vuoššat jokŋameasttu. Ja láibut. Mis ii leat sámegiela oahpahus, nu ahte moai geahččaletne juobe guktii jahkebealis deaivvadit ovddidan dihte sámegiela ja árbevirolaš bargguid”.

Skuvllas ii leat sámegiella biddjojuvvon skuvlla váldodiibmoplánii, mii lea Á mielas oba imaš ja ártet. Son muitala ahte son lea ieš ráhkadan sámegiela diibmoplána mas oahppit oidnet goas lea sámegiella. Oasseváldi Á muitala ahte rektor lea positiiva sámegieloahpahussii ja dasa go son lea sámegieloahpaheaddjin skuvllas. Son oažžu doarjaga bargosajis ovddidit sámegiela. Son ii leat goassege dovdan ahte ii oaččo doarjaga ovddidit sámegiela, son muitala:

Lea sámegieloahpaheaddji duohkin man viššal ja nággár lea. Váldá gal áiggi ja ferte guhká bargat ovdalgo sámegiella sajáiduvvá skuvllas. Dál lea ohppiin iežaset sámegieloahpahuslatnja gosa sáhtta bidjat seaidnegovaid ja čállošiid nu ahte sámegiella oidno. Juste dál leat deaddime láseliinniid, main leat sámegiela sánit.

Son deattuha ahte lea ferten ieš sihtat, gáibidit ja bargat dan ala mii lea váilevaš ja maid dárbbáša sámegielloahpahussii.

Oasseváldi B muitala son gullá sámegiela njeallje eará bargoustibiin, muhto sus leat olu bargoustibat geat eai sámás: “Jus mun sámástan dego gáfestallanlanjas ja sámástan ila olu, de dovddan dakkár ilgadis dovddu, molssun giela vai buohkat ipmirdit”. E muitala ahte son hupmá sámegiela ohppiiguin, váhnemiiguin, ja bargoustibiin gii máhttá sámegiela. Eanas bargoustibat hupmet ruotagiela. Gielladilli lea rievdan ja šaddan heajut beare moatti jagis. Lea oahpaheaddji duohkin oahpahuvvo go sámeperspektiiva eará oahppoávdnasiin. E dadjá: “Mon dego ovttaskas sámegiel oahpaheaddji, mun in nagot soahat, mun vuollánan, na váldos de ruotagillii”.

Oasseváldi C, Č, Đ, F, G, H, ja I muitalit ahte sámegiella lea dat giella mii eanemusat gullo bargosajis. Đ, G ja H muitalit ahte sii sámástit gaskaneaset, ja bargočoahkkimat leat sámegillii dalle go leat beare sámegielhubmit. Go eará bargoustibat leat mielde geat eai hálddaš sámegiela, de gullo sihke sámegiella ja ruotagiella čoahkkimiin. G muitala ahte son lea cuiggodan iežas rektorii ahte galggalii leat dulka bargočoahkkimiin go su mielas ii leat riehta go bargočoahkkimat leat ruotagillii dalle go buot bargoustibat leat čoahkkanan oktasaš čoahkkimii, son dadjá: “galggalii beassat sámástit”. Oasseváldi G mielas galggalii sámegiella gullot ja geavahuvvot ja buohkat beassat geavahit iežaset giellavariántta, lehkos dál davvi-, julev- dahje lullisámegiella. H maid máinnaha ahte galggalii leat dulka dalle go sámehoahpahusa ovddasteaddji čohkke oahpaheddjiid stuorit oktasaš čoahkkimii, seminárii: “Jurddaš, ii dalle ge vuoruhuvvo sámegiella, visot lea beare ruotagillii”. Oasseváldi Č fas namuha: “Sámit Ruota bealde eai leat vel badjánan, sii leat ain oadđime, šlundádit ja giella jávká. Ii leat ipmárdus ahte giela ferte gáhttet ja ovddidit”.

C, Č, F ja I hupmet sámegiela gaskaneaset ja sámegiella gullo bargosajis. Sii muitalit ahte rektoriin šaddá gulahallat ruotagillii. Bargočoahkkimat mannet sámegillii dalle go rektor ii leat mielde. Go rektor lea mielde, de mannet bargočoahkkimat ruotagillii. Váhnemiidda juhkkovuvvojit dieđut sihke sámegillii ja ruotagillii ja gulahallan váhnemiiguin lea mángga gillii. F meidne njálmmálaš gielladilli gal lea nanus, go giella geavahuvvo beaivválaččat. Son dadjá: “Čálalašmáhttu bargiid gaskkas gal ii leat seamma nanus, muhto mii geahččalit”.

D muitala ahte son geavaha sihke sáme giela ja ruota giela bargosajis ja su mielas gullojit goappaš gielat seamma olu, ja goappaš gielat leat oidnosis skuvlla seinniin. Skuvllas leat vihtta bargoustiba geat máhttet sáme giela, ja eará bargoustibiin šaddá hupmat ruota giela, rektoriin gal gulahallá sáme giellii. Oahpaheddjiid bargočoahkkimat dollojuvvojit ruota giellii go buohkat eai máhte eaige ipmir sáme giela, ja dieđut váhne miidda addojuvvojit ruota giellii. Čálalaččat geavahuvvo sáme giella beare sáme giel diimmuin. Eatnigieloahpahuš lea 60 minuhta vahkus. Oahppi sáhtá lassin 60 minuhta válljet lohkat sáme giela vahkus nugo vierisgielatoahpahuš, mii lea giellaválljenfálaldat. Muhto oahppit eai vállje lohkat lassin sáme giela. Sii válljejit lohkat eará gielaid, dego spánskka-, fránskka- dahje duiskki giela. D muitala ohppiid mielas lea sáme giela čállin váttis. Son lohka ahte daid jagiid go lea bargan sáme gieloahpaheaddjin, de lea oaidnán mot sáme giella lea rievdan mánáid ja nuoraid gaskkas, ja son dadjá: “Diehtelas lea giella gefon, gehčosat láhppojit ja duálahápmi lea jur ahte dat gullo”. Viidásit muitala D ahte son ii leat goassege ožžon doarjaga bargoaddis ovddidit sáme gieloahpahuša:

Ii leat goassege addon fálaldat beassat vuolgit oktasaš sáme gieloahpaheddjiid deaivvademiide go leat oktasaš plánenbeaivvit. Sáme gieloahpaheaddji bargu lea nu oktonas bargu, fertet okto plánet, fuobmát ja jurddašit okto.

Son deattuha ahte livččii mávssolaš ja dehálaš beassat deaivvadit eará sáme gieloahpaheddjiiguin oaidnin dihte makkár oahpponeavvuid sii geavahit ja mot sii barget. Dát dagašii ahte sáme gieloahpaheaddjis loktana gelbbolašvuohta ja mokta sáme gieloahpahušii. Oasseváldi, C maid muitala ahte son lea okto šaddan bargat ja ovddidit oahpahuša: “Lean ieš iežan dorjon, lean ieš ražastan, lean ieš álohii lávken šielmmá badjel, ii leat oktage dorjon, in leat vuollánan go giella lea álohii leamaš munje dehálaš”.

4.1.1 Čoahkkáigeassu

Njeallje oasseváldi muitalit bargobáikkis gullo ruota giella eanet go sáme giella. Bargit hupmet ruota giela gaskaneaset, bargočoahkkimat leat ruota giellii ja dieđut váhne miidda addojuvvojit ruota giellii. Guovttis dán njealljásis muitaleaba ahte sáme giella geavahuvvo beare sáme giel diimmus go soai leaba áidna sáme giel bargit sudno skuvllas, soai hupmaba sáme giela beare ohppiiguin. Čieža oasseváldi muitalit ahte sáme giella lea dat giella mii eanemusat geavahuvvo bargosajis. Bargočoahkkimat leat sáme giellii dalle go leat beare sáme giel hubmit ja dieđut

váhneimidda addojuvvojit guovtti gillii. Okta oasseváldi muitala ahte su mielas geavahuvvo sihke sámegiella ja ruotagiella seamma olu skuvllas. Oasseváldit maid máinnahit gielladilli lea šaddan heajut, giella lea gefon. Sii maid ovdanbuktet oahpaheaddji oktonasvuoda. Muhtin oasseváldit eai leat ožžon doarjaga skuvlla rektoris ovddidit sámegiela eaige leat beassan fágalašdeaiivvadeimiide, eaige deaiivvadit eará sámegieloahpaheddjiiguin ovddidan dihte oahpahusa.

4.2 Sámeigieloahpahusa hástalusat

Oasseváldit ovdanbuktet mánggaid hástalusaid sámegieloahpahusa ovdáneapmái. Sii namuhit olu váilevašvuodaid. Č dadjá: ”Morašmielas čierus čalmmiid jurddahalan giela boahhte áiggi, ii leat dat ipmárdus gostege ja dieđán man olu sámegieloahpahusas váilu”. Oasseváldi A deattuha okta dain stuorimus hástalusain sámegieloahpahusas lea go eai gávdno sámegieloahpaheaddjit skuvllain. E namuha maiddái hehttehussan sámegieloahpahusa ovdáneapmái leat váilevaš resurssat nugo ruhtadeapmi, ja sámegieloahpaheddjiid vátni. Oasseváldi A lohká hástalusain oahpahit sierra gielladásiid oktanaga, seamma oahpahusdiimmus. Son muitala ahte sus leat oahppit oktanaga buot oahpahusdiimmuin beroškeahhtá man gielladásis sii leat, eai leat resurssat juohkit ohppiid giellajoavkkuide, go lea sihke ruhta ja oahpaheaddji vátni. A deattuha ahte dát ortnet ii leat buorre ohppiide. Son oaivvilda buoremus livččii juohkit ohppiid giellajoavkkuide. A cuiggoda ja váidala go skuvllas eai leat resurssat juohkit ohppiid giellajoavkkuide:

Dat lea nu stuora hástalus ahte dan ii oktage dieđe ii ge ipmir eará go nubbi sámegieloahpaheaddji gii vásiha dan seamma. Mus lea hirbmat bargu plánat diimmuid golmma dássái. In dieđe man guhká veaján ja nagodan ná bargat. Dás. Dás ii ovdán oktage oahppi, go oahppit geat leat ealáskahttimin gielaset, sii geat leat jur álgodásis, sii eai duostta dadjat sáni ge go eatnigielagat leat seamma joavkkus. Lea nu stuora giellaearru ohppiid gaska, lea nu hástalus ahte mun čurggodan.

Oahppit geat leat ealáskahttimin gielaset, sii geat veaháš máhttet giela galggašedje leat ovttá joavkkus, nubbingielagat nuppi joavkkus ja eatnigielagat geat bures máhttet giela, geain lea sámegiella maid ruovttugiellan leat goalmát joavkkus. Dán

bargoortnega vuodul beasašii oahpaheaddji oahpahit ohppiid sierra sin gielladási ja máhtu jalgii. Easkaálgiide oahpahit sátnerriggodaga ja deattuhit njálmmálaš giela ja eatnigielaidda beasašii dási loktet, bargat váddásit giellabargguid, árvala A.

B váidala go skuvllas ii leat álgooahpamus sámegillii, skuvla ii leat vuhtiiváldán ii ge vuoruhán dan, danin álgooahpamus lea ruotagillii. F oaivvilda hehttehussan sámegiel ovdáneapmái ja sámegieloahpamusii leat sáméalbmoga iežaset guottut sámegiela hárrái, son cuiggoda:

Ruota bealde leat nu vuollánan, eai dego nagot, vai eai go beroš bargat dan ovddas. Lea juoga mii dahká ahte dáppe eai leat reageren, vai ii go leat dat ipmárdus? Gielas ii leat árvu, lea beare njálmmálaš giella. Eai oro ipmirdeamen man dehálaš eatnigiella lea, ja nu dat lea dego bisánan. Jus de leat olbmot geat háliidit ovddidit giela, geat leat giellaberošteaddjit, na de dat leat dakkaviđe eará sámis čájeheami vuostehágu. Maid don jáhkát don leat, supersápmelaš, maid don vikkat? Olmmoš vuollána go iežas álbmot deaddá du go geahččalat ovddidit giela. Visot eai ane árvvus sámegiela ja vel unnit čállingiela. Mus lea dat govva ahte Ruota beale Sámis birge njálmmálaš gielain, dat lea doarvá. Gullo maid ahte maid dainna sámegielain, ii dan dárbbáš, ii ge dainna daga maidege. Muhto ii dat gal leat duohta, gal sámegielain láibbi oažžu!

Viidásit muitala F ahte skuvlla váldooahppoávdnasat dego ruotagiella, eangalasgiella ja matematihkka hehttejit sámegiela ovdáneami. Son namuha ahte muhtin bargoustibiid mielas, geat oahpahit váldooahppoávdnasiid lohket dáid oahppoávdnasiid skuvlla deháleamos oahppoávdnassin masa galgá bidjat návccaid ja resurssaid nu ahte oahppit oččošedje buriid árvosániid ja olahit guđát luohká našuvnnalaš geahččalemiid. Maiddái ruotagiel našuvnnalaš geahččaleamit goalmát luohkás leat nu dehálaččat ahte dat hehttejit oahppi lohkan- ja čállinovdáneami sámegielas. Deaddu álgooahpamus lea su mielas ruotagielas, vai oahppit cevzet goalmát luohká našuvnnalaš geahččalemiid.

Oasseváldit E muitala ahte muhtin váhnemat bidjet stuorit árvvu ja deattu váldooahppoávdnasiidda go sámegillii. Lea maid dáhpáhuvvan ahte váhnemat leat giellán sámegielleavssuid go lea dehálit ahte oahppi olaha ruotagiel čállinmáhtu go sámegiel čállima. Son árvala, dat lea várra go ruovttus ii leat giella, de ii leat árvu

sámegielas ii ge veahkki sámegiel leavssuide. G deattuha hástalussan giellaovdáneapmái lea go sámegiel eatnigieloahpahas lea manjel skuvlaáiggi. Son muitala ahte dat goddá oahppis oahppanmovtta, oahppi ii hálit báhcit skuvlii go eará skuvlaustibat mannet ruoktot ja muhtin oahppit heitet eatnigieloahpahas. Oahppit leat váibasat, eai nagot bargat ja konsentreret loahpageahčen beaivvi. G evttoha, go eatnigieloahpahas livččii skuvlaáiggis, de son jáhkka oahppis livččii oahppanmokta ja joatkašii lohkat sámegiela .

Oasseváldi Á muitala eará hehttehus sámegieloahpahussii lea go skuvllas ii boađe sámegieloahpahas johtui dakkaviđe go skuvllat álget čakčat. Sáhtta váldit mánggaid vahkuid ovdalgo oahppi oažžu oahpahusa. Son navdá ahte skuvla ii vuorut sámegieloahpahusa, ii bija dasa árvvu ii ge áiggil ohcagoađe sámegieloahpaheaddji. Hehttehussan oahppi sámegielovdáneapmái lea maid go skuvllas ii leat sámintegrerenoahpahas, go skuvla ii vuorut, ii ge oza sámintegrerenoahpahusa Sámeskuvlastivrras.

Oasseváldi H váillaha go Ruota beale Sámis ii leat oahpponeavvoguovddáš gos sáhtta luoikkahit erret eará filmmaid ja spealuid. Son maid muitala:

Lea nu olu mii váilu, eai beare oahpponeavvut muhto maid veahkkeneavvut dego árvvoštallanskovit ja válmmas mállet. Mii dárbašit válmmas málliid mas mii oahpaheaddjit sáhttit geahččat ja dakkaviđe oaidnit, jaha dát lea álkes teaksta, E-dási teaksta, dát lea fas A-dási teaksta. Dát geahpidivččii oahpaheaddji barggu. Oahpaheaddji šaddá ieš ráhkadit vel lassin geahččalemiid vai oaidná man dásis oahppit leat, ja maid galgá deattuhit ja ovddidit oahpahas, ja dat ii leat riehta.

H maid dadjá váilevašvuohta lea go gieldda girjerádjosiin leat unnán sámegielgirjjit ohppiide lohkat. Oasseváldi A muitala:

Lean nu okto barggus, ii leat nubbi sámegiel oahpaheaddji geas sáhtán jearrat veahki go oahppit leat čállán teavsttaid. Šattan okto čohkkát árvvoštallat man dási teaksta dat lea. Lea váttis go ii leat árvvoštallanveahkkereaidu. Eará fágain čohkkájit oahpaheaddjit njunnálagaid, ovttas árvvoštallet ohppiid bargguid muhto mun šattan okto. Mii fertet ovttasbarggu ja veahkkereaiduid oažžut ja dat lea sámehoahpahusa ovddasteaddji ovddasvástáduš.

Oasseváldi A maid namuha ahte lea stuorra váilevašvuohta go sámegielas eai gávdno lohkan-, čállin ja sátnegeahččaleamit eaige našuvnnalaš geahččaleamit mat leat veahkkinn go árvvoštallá ohppiid gielladási ja bargguid. Oasseváldit A, Č ja H namuhit hehttehussan ja njuolgut roassun giela ceavzimii ja ovdáneapmái go oahppit eai joatkke muhtin joatkkaskuvllas lohkat sámegiela. Sii árvalit ahte dása leat várra máŋga ákka. Dego gielas ii leat árvu, oahppit eai oainne ávkki lohkat sámegiela dahje eai veaje, nagot lohkat lassi oahppoávdnasiid, go beare daid geatnegahtton oahppoávdnasiid. Oasseváldi G cuiggoda, stuorra hehttehus sámegieloahpahussii ja sámegiela ovdáneapmái leat muhtin gielddat:

Go mun álgen bargat de lei sámegieloahpahus 40 minuhta vahkus, guokte - golbma jagi maŋŋel bođii ođđa šiehtadus Sámeskuvlastivrrain, ja de lassánii sámegieloahpahus. Sámegiel ovdáneapmi vuolgá olu das makkár hoavda lea. Go barga gielddas, de šadden juohke čavčča nágget manne galgá leat sámegiella ja manne dat lea dehálaš. Ohppiid dihte ja sámegiela ovdáneami dihte šadden albma ládje gardnjiliiguin váldit saji ja de viimmat in šat nagodan joatkit, molson bargoaddi. Eará ášši mii negatiivvalaččat hehte sámi mánáid ja nuoraid giellaovdáneami lea go skuvla ii atte sámegielfálaldaga go ovttá sámegillii. Makkár oainnu addá dat sámi mánái, máná iešdovdui ja identitehtii?

Go gielddas ii leat ipmárdus, manne sámegiella lea dehálaš, de ii addo doarjja sámegieloahpahussii. Skuvlla sámegieliibmojuohku váikkuha maid man olu ipmárdus, máhttu ja beroštupmi skuvlahoavddas ja rektoris lea. Ožžot go oahppit sámegiela gaskkal 40-60 minuhta vahkus. Vai ožžot go olles guokte diimmu vahkus, vuolgá ipmárdusas ja vuoruheamis.

4.2.1 Váilevaš Sámi oahppoplána

Oasseváldi A mielas lea oahppoplána Lsam-11 för sameskolan váilevaš ja dat váikkuha sámegieloahpahussii, giela ovdáneapmái ja sámevuođa nannemii go sámi oahppoplána ii doarjjo oahpaheddjiid oahpahit ja bargat sámeperspektiivvain. Maddedái E namuha ahte sámi oahppoplánas ii leat sámeperspektiiva eará oahppooahppoávdnasiin. Son lea cuiggodan ja váidalan sámi gursaplána skuvlla rektorii ja eará bargiide:

Lean geahččalan dadjat daidda eará oahpaheddjiide ahte mii juohkit sámeperspektiivva nu ahte dat oahpahuvvo eará oahppoávdnasiin maid, ii ge fal beare sámegieldiimmus. Muhto dat lea oahpaheaddji máhtu ja beroštumi duohkin jus dat dahkko vai ii. Jus oahppoplánas livččii sámeperspektiiva čállojuvvo eará oahppoávdnasiin, de livčče oahpaheaddjit geatnegahtton oahpahit dan, muhto dál ii leat nu. Lea beare sámegielávdnasis mas lea sámeperspektiiva, ja dat ii leat riehta.

E dadjá dát lea stuora váilevašvuohta sámegieloahpahussii, go sámevuohta, sámi kultuvra, historjá, luonddu ávkkestallan, sámi árvvut, sámi ealáhusat ja nu ain eai leat oidnosis eará oahppoávdnasiin. Son oaivvilda ahte dát čuohcá ohppiid oahppamii, nu guhká go sámeperspektiiva ii leat oidnosis oahppoplánas, de oahpaheaddji ii leat geatnegahtton dan oahpahit.

B meidne Lsam-11 för sameskolan vuosttas- ja nubbingielat sámegielgursaplánas galggašii deattuhuvvot eanet giellaoahppa, čállin ja lohkan nu mot eará gielain dahkkojuvvo. Sámegielgursaplánii leat olu eará oasis čállojuvvon, olu eanet go dat mii duodas gullo giellaoahppoávdnasiin, son dadjá:

Sámegieloahppoávdnnas ii leat čielga giellaávdnnas. Ovdamearkka dihte sámehistorjá galggašii leahkit historjáávdnasis, sámeduodji galggašii leahkit duodjeávdnasis, sámemusihkka galggašii leahkit musihkkaávdnasis ja sámeservodatoahpu berrešii leahkit servodatávdnasis ja nu viidásit.

B maid namuha ahte sámehoahppoplána ii leat čállojuvvon sámegillii ja ahte oahppoplána lea njuolga kopiiija riikka oahppoplánas. Oasseváldi I namuha: “Šadden hui ilolaš go oidnen läroplan för sameskolan muhto de behtohallen, dat ii lean go

vuosttas siidu mii lei earálágan”. Oasseváldi F deattuha ahte su oainnu mielde lea sámeoahppoplána beare namma, das ii leat erohus, lea seamma dego Ruota oahppoplána. G miedihha: “Sámi oahppoplána dárbbáša buoridit oalle oalle olu, dat roahkka hástala sámegieloahpaheaddji”.

Mánngas oasseváldiin namuhit ahte sii geavahit ja čuvvot oktanaga mánnga sierra gursaplána sámegieloahpahasas sihke Lsam-11 för sameskolan sámegielgursaplána vuosttaš -nubbingielagiidda, Modersmål gursaplána dahje ModernaSpråk gursaplána, go plánejit diimmuid ja go árvvoštallet ohppiid árvosániid. Ð muitala ahte lea oahppi sierra giellaválljema duohkin makkár gursaplána son čuovvu, son dadjá:

Gursaplána maid mun čuovun ja geavahan ohppiide boahdá skuvlla välljemis. Muhtin skuvllat leat välljen sámegielohppiide Modersmål gursaplána ja dat gursaplána ii heive ollenge muhtin oahppái, go oahppis ii leat nu nanu buorre sámegiella. Modersmål gursaplánas leat menddo alla mihttomearit ja gáibádusat. Lea lossat ja váidalahtti go šaddá čuovvut mánnga gursaplána, livččii nu álki jus livččii okta gursaplána mas leat sierra gielladásit. Dat geahpidivččii mu barggu.

Oasseváldi Ð dadjá: “Leat olu sámit Ruotas geat leat massán gielaset, dáidda mánáide ja nuoraide geat dušše veaháš máhttet sámegiela váilu sámegielgursaplána”. H mielas lea Lsam-11 sámegielgursaplána nubbingielagiidda ollásit iežá máilmmis go duohtavuohta, dat eaba boađe oktii go gáibádusat ja árvosáni mihttomearit leat menddo alla dásis vaikko lea ge nubbingielatgursaplána. Son oaivvilda ahte Lsam-11 sámegielgursaplána vuosttas- ja nubbingielagiidda lea beare sámeskuvlla ohppiide, go sámeskuvllain lohket oahppit eanet sámegiela go gieldda skuvllain. Maiddá D cuiggoda ahte Lsam-11 sámegielgursaplána nubbingielagiidda ii heive ohppiide geat lohket sámegiela dušše diimmu vahkus, go unnán oahpahasáigi dagaha váttisvuodaid čađahit gursaplána sisdoalu ja olahit mihttomeriid, son dadjá: “Gii oahppá ja ovddida gielas ovttá diimmu vahkus?”

Á deattuha ahte ii leat mihkkege earuid gaskal Lsam11 sámegiela vuosttas- ja nubbingielat gursaplánas. A oaivvilda ahte Lsam-11 sámegiel nubbingielat gursaplána galggalii leat nu mot Norgga beale Sámis, namalassii sámegiella nubbingielat fágaplána mas leat sierra gielladásit. A ja F muitaleaba ahte soai geavaheaba Norgga

beale sámegeielfágaplána veahkkín go pláneba sámegeieldiimmuid. Soai oaivvildeaba dan fágaplána olu čielgasit go Ruota Lsam-11 sámegeielgursaplána, Modersmål- ja Modernaspråk gursaplána. Oasseváldi A muitala: “Norgga beale sámegeielfágaplána ii dárbbáš dulkot nu olu, dat leat čállojuvvon čielgasit. Lea čielggas mii galgá oahpahuvvot guđege luohkkádásis”.

Oasseváldi A, Č, F ja H váillahit ja imaštallet go ii gávdno sámegeielgursaplána joatkkaskuvladássái. F cuiggoda:

Leago heajos ipmárdus, beroštupmi dahje lea go ruhtajearaldat, go sámegeielloahpahusa ovddasteaddji, ráđđehus, Oahpahusdepartemeanta ja Skolverket eai leat lokten dán ášši, bidjan doaimmaid johtui ja bargagohtán hábmet ja ovddidit sámegeielgursaplána joatkkaskuvladássái. Dát čájeha ahte gielas lea heajos árvu, dat ii vuoruhuvvo, ja bajit dásis ráđđehusas ii leat ipmárdus gáhttet sámegeiela.

F muitala oahppit geat lohket sámegeiela joatkkaskuvllain čuvvot Modersmål dahje Modernaspråk gursaplána, go ii gávdno eará molssaeaktu. A, Č, F ja H mielas lea váidalahtti go ii mihkkege leat dahkkojuvvon dán áššis.

4.2.2 Oahpponeavvo vátni

Eará hehttehus maid oasseváldit ovdanbukte jearahallamis lea go Ruota beale Sámis eai leat sámegeielloahpponeavvut. Buot 12 oasseváldi dorvvastit Norgga beale ja Suoma beale Sápmai go dárbbášit oahpponeavvuid ohppiide, Č muitala;

Gávdnojit gal oahpponeavvut, giitosat Norgga ja Suoma beale Sápmai.

Mun geavahan daid oahppogirjjiid maid gávnnan. Attán sámegeiel oahppogirjjiid ohppiide vaikko girjjiin leat dárogillii dahje suomagillii cealkagat. Dajan ohppiide ahte sii eai galgga beroštit dain eará čállojuvvon cealkagiin, beare lohkat sámegeiel cealkagiid. Ráhkadit bargobihtáid, dasa ii leat áigi.

Vaikko oahpponeavvut eai leat ráhkaduvvon Lsam-11 oahppoplána vuodul, eai ge leat oahppái oahpes suopmansániid, ii ge leat álot rivttes sisdoallu oahppogirjjiin, de geavahit oasseváldit oahpponeavvuid mat leat buvttaduvvon Norggas ja Suomas, go eará ii gávdno, H muitala:

Váillahan ohppiide oahppogirjjiid main lea oahpes ja lagas sisdoallu. Livččii somá jus Ruota beale oahppit oainnášedje oahppogirjjiin sin gáktemálliid, gárttain oahpes báikenamaid, ja girjjiin oahpes suomansániid. Dat nannelii oahppi identitehta go girjjiin ja digitálamateriálas oidnojit oahppái oahpes sánit ja govat.

Oahppogirjjiid sisdoallu ii álot heive Ruota beale sámeohppiide go leat ovdamearkka dihte Norgga ja Suoma beale gávttit, gárttat ja báikenamat.

Oasseváldi B dadjá: “Mun ollejin paradijásii go ollejin Norgga beale Sápmái girjegávpái, sámegiellgirjjit vaikko man olu, niehku sámegielloahpaheaddjái”. Son muitala vaikko gávdnojit girjjit, de liikká váilu heivvolaš materiála. Go olles sámegiellbargogirji ii heive oahppái, de šaddá son ráhkadit heivvolaš bargguid oahppi gielladássái, dahje ohcat eará sámegiellgirjjiin bargobihtáid maid máŋge oahppái. Dát váldá sus olu plánenáiggi, son deattuha: “Oahppái eai leat máŋgejuvvon barggut movttiidahttit ja somát, go earáin leat girjjit maiguin barget. Individuálalaš heiveheapmi sámegielas ii leat álki, go lea oahpponeavvu vátni”.

Oasseváldi F meidne ahte vaikko lea oktasaš čállingiella, de goit leat suopmanerohusat. “Diehttelas lea riggodat oahppat eará suopmana sániid, dat ovddida ja riggodahtta oahppi giela ja sátneráju”. Muhto, dadjá son, oahppi šaddá eanet rahčat go leat amas sánit. Oahppi suhtastuvvá ja vuollána lohkamis go darvánaddá amas sániide maid ii ipmir. Dát hehte oahppi giellaovdáneami ja lohkama, dan ládje ahte oahppi šaddá eanet návccaid geavahit ipmirdit sániid mearkkašumi. Danne livččii dehálaš ahte livčče girjjit main leat oahpes áddehahti sánit. Son meidne ahte álgooahpahas galggale oahppit ovdaskuvlla rájes 3 luohká rádjái oažžut doarjaga iežas suopmana vuodul, ja de maŋnil bargat suopmanerohusaiguin. Son deattuha, ahte Ruota beale sámegielloahppit leat čeahpit go barget oahppogirjjiiguin main leat eará suomansánit mat ohppiide leat apmasat ja váddásat ipmirdit.

Oasseváldi E cuiggoda go oahpaheaddji šaddá ráhkadit bargobihtáid, go dat váldá dan divrras unnánaš plánenáiggi oahpaheaddjis: “Plánenáigi galgá mannat oahpahusa plánemii, ii ge bargobihtáid ja oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Oahppit dárbbasit beaktilis buori oahpahusa vai olahit mihttomeriid”. Son maid máinnaha ahte sámegielloahpaheddjiin berrešii leat unnit geatnegahtton oahpahanáigi go eará

oahpaheddjiin geat oahpahit eará oahppoávdnasiid, go sámegiel oahpaheaddji šaddá vel lassin bargobihtáid ráhkadit. E meidne ahte sámegieloahpaheaddji bargá olu eanet go eará ávnasoahpaheaddjit. Oahpaheaddji gii oahpaha ovdamearkka dihte ruotagiela, sus leat juohkelágán girjjit juohke oahppi dássái, ii leat go välljet. Lassin leat vel rávagirjjit main leat bargoevttohusat ja vástádusat bargobihtáide. Oasseváldi A, Č, C, F deattuhit ahte Ruota beale Sámis dárbbášit ovddidit oahpponeavvobuvttadeami. Sámi ásahtus fertejit váldit ovddasvástádusa buvttadit heivvolaš oahpponeavvuid, main lea buorre gielladássi, sisdoallu ja mii čuovvu Lsam-11 sámi gursaplána. Oasseváldi Č dadjá: “Dat moatti sámegieloahpponeavvus mat leat buvttaduvvon Ruota beale Sámis lea nu heittogis dássi ahte daid ii sáhte geavahit oahpahas go leat nu olu čállinmeattáhusat ja hejot jorgaluvvon cealkagat”. C namuha ahte dárbbášuvvojit oahpponeavvut main lea sámi sisdoallu, oahppái oahpes áššit vai sii dovdet gullevašvuoda go lohket ja barget oahppogirjjiin, eai ge beare jorgaluvvon ruotagiel oahppogirjjit. Oasseváldi H namuha son váillaha sámegiel giellaoahpa bargogirjjiid main lea progresevdna. Girji mii ovddida ja nanne guovddáškonsonántta geavaheami, vearbasojaheami, adjektiivvaid veardideami ja nu ain. Oasseváldi I muitala son váillaha álgooahpahussii álkes lohkan- ja bargogirjjiid, main leat oahppái oahpes sisdoallu ja suopmansánit. E váillaha gaskadássái sámegiel fáktagirjjiid ja bargogirjjiid. F háliida bargogirjji mas lohkanipmárdus deattuhuvvo, teavsttaid main lea sámi sisdoallu ja oahpes sániid ja jearaldagaid teavsttaide. Oasseváldi A deattuha nuoraid- ja joatkkaskuvlla bargogirjjiid váilevašvuoda.

4.2.3 Digitáloahpponeavvo váttni

Oasseváldit oaivvildit maiddái ahte sámegiel digitálareaidut leat váilevaččat Ruota beale Sámis ja sii šaddet fas dorvvastit Norgga ja Suoma beallái, doppe leat digitáloahpponeavvut ja áppát. Đ lohká son geavaha eanemusat Norgga beale digitáloahpponeavvuid ja dál lea son gávdnan muhtun Suoma beale digitáloahpponeavvuid. Digitáloahpponeavvuid mat leat ráhkaduvvon Norgga beale ja Suoma beale Sámis eai leat heivehuvvon Ruota beale oahppoplánii ja sámegursaplánii ja leat maid čállojuvvon Suoma ja Norgga beale suopmansániid vuodul, son dadjá:” Livččen dárbbášan digitáloahpponeavvuid mat leat ráhkaduvvon min suopmana vuodul, nu ahte leat oahpes sánit maid oahppit dovdet”.

Oasseváldi G muitala:

Dárbbášuvvojit eambbo digitála oahpponeavvut ja pedagogalaš dihtorspealut mat movttiidahttet ohppiid lohkat ja čállit, go mii eallit dihtormáilmmis, dihtoráigodagas. Dat lea dát oahpahanvuohki mii geasuha ohppiid. Muhtin digitálareaidut mákset ja skuvla ii oaste, ruhta stivre. Galgá álggos diehtit ahte lea buorre oahpponeavvu ovdalgo skuvla dan oastá. Geavahan daid digitáloahpponeavvuid mat leat nuvtá neahtas, ja dat ráddje oahpahas go in beasa geavahit buot mii neahtas gávdno.

Sámegiell digitáloahpponeavvuid maid oasseváldit geavahit sámegielloahpahas leat neahtasiiddut dego Giellatekno. Doppe leat sátnegirji, Korpus ja Oahpa. Sii maid namuhit ahte sii geavahit sámegielloahpahas E-girji.net, Ovttas.no, Gulahalan.se, NRK-jodi.no ja Ur.se. Sámegielláppáid maid oasseváldit geavahit sámegielloahpahas leat earret eará Giellaspeallu, Nigá ja Nelle, SirMania, Čoalkkuheatnot, AÁBC, Skohter, Olgun ja Sátnegirji. Eará digitáloahpponeavvut maid oasseváldit geavahit sámegielloahpahas leat Book Creator, Quizlet, Kahoot, Google Classroom, Drive, ja Glossbe, Dát eai leat sámegiell digitáloahpponeavvut, muhto dáid heive geavahit sámegielloahpahas. Oasseváldi F muitala Book Creator lea buorre digitálareaidu masa oahppit orrut liikuime. Dat lea mánggabealat, dasa sáhtá čállit, bidjat govaid, bidjat jiena, sárgut ja oahppi beassá ieš hábmet girjjis. Son oaivvilda ahte Book Creator reaidu ovddida oahppi čállima, njálmmálaš giela ja lohkaiddu. Go girji lea válmmas, de sáhtá oahppi vurket girjjis telefodnii ja nu sáhtá oahppi viidásit sáddet girjjis váhneiidida dahje geasa de háliida. Oasseváldi I namuha Drive-čállinreaidu livččii buorre veahkkeneavvu čállimii, go doaimmašii sámegielldivvunprográmma ja go livččii jietnabáddenreaidu¹³ sámegillii. Jietnabáddenreaidu lea buorre veahkki oahppái geas leat váttisvuodát čállimis, dihtor čállá dan maid oahppi muitala. I maid muitala ahte dán áiggi háliidit olu oahppit bargat digitálareaiduiguin ii ge girjjiiguin ja peannáin čállit. Digitálareaidut leat gilvaleddjit čállimii ja lohkamii. Son meidne ahte ii leat nu álki leahkit oahpaheadji dán digitálaáiggi go galgá máhttit geavahit iešgudege digitálareaiduid oahpahas.

Oasseváldit lohket ahte skuvllain leat Smartboardat ja muhtin oasseváldit geavahit dan beaivválaččat oahpahas. Muhtin skuvllain lea heajos Wifi-fierpmádat mii ii álot

¹³ röstinmatning

doaimma nu mot galggašii ja dat dagaha ahte ii leat álo vejolaš geavahit digitálaveahkkereaidduid. E muitala: “Heajos fierpmádat hehte oahpahusa ovdamearkka dihte go geahččá filmmaid, de filbma darvána, ii doaimma albma ládje, de ii leat oahpaheaddjis go fuobmát eará dan diibmui, ja dat lea váidalahti”.

Oasseváldi B muitala ahte sis leat boares dihtorat skuvllas mat eai riekta doaimma. Dihtoriin eai lea sámegielbustávvat ii ge divvunprográmma. Váidalahti lea maid go eai leat buot ohppiide dihtorat eai ge dihtordulbosat. Oahppit šaddet vuoruid mielde geavahit dihtoriid ja dat ii ovddit giellaoahpahusa oaivvilda B. Oasseváldi D váidala go skuvllat ostet hálbimus Crome-dihtoriid masa ii mana bidjat divvunprográmma ii ge eará prográmmaid. Oasseváldi F lohká ahte son geavaha dihtoriid ja dihtordulbosiid beaivválaččat oahpahas ja dainna ovddida oahppi čállima ja lohka, jus fal neahttafierpmádat doaibmá. Digitálamáilbmi gáibida ahte leat ođđa doaibmi rusttegat dego dihtorat, smartboardat ja dihtordulbosat nu ahte oahpahusa sáhtta ovddidit ja lágidit njuovžilit, muhto lea ruhta mii stivre, váidala F.

4.2.4 Čoahkkáigeassu

Hástaleaddjin sámegiela ovdáneapmái ja sámegieloahpahussii lea go eai gávdno sámegieloahpaheaddjit. Váilevaš resurssat nugo ruhtadeapmi ja oahpaheaddji vátni dagaha ahte ii leat vejolaš sirret ohppiid sierra giellajoavkkuide. Skuvlla váldooahpahanávdnasat nugo ruotagiella, eaŋgalasgiella ja matematihkka hehte sámegiela ovdáneami, go muhtin bargiid mielas leat dát oahpahanávdnasat deháleamos oahpahanávdnasat masa galgá bidjat návccaid ja resurssaid nu ahte oahppi oazžu buriid árvosániid ja olaha guđát luohká našuvnnalaš geahččalemiid. Maiddái ruotagiela goalmát luohká našuvnnalaš geahččaleamit leat nu dehálaččat ahte dat hehttejit oahppi lohkan- ja čállinovdáneami sámegielas. Sámegiela ovdánahttimii lea maid hehttehus go muhtin skuvllas ii leat álgoahpahas sámegillii. Sámegielas eai gávdno lohkan- čállin- ja sátnegeahččaleamit eai ge našuvnnalaš geahččaleamit. Váilevašvuohta lea go gieldda girjerádjosiin leat unnán sámegielgirjjit ja go ii leat oahpponeavvoguovddáš. Maiddái gieldda fuones ipmárdus, manne sámegiella lea dehálaš, dagaha ahte sámegieloahpahas ii leat doarjja. Hehttehus oahppi sámegielovdáneapmái lea go muhtin skuvllas ii leat sámeintegrerenohpahas, go skuvla ii leat vuoruhan, ii ge leat ohcan sámeintegrerenohpahusa

Sámeskuvlastivrras. Hástalussan lea go gielas ii leat árvu, sámegiel eatnigieloahpahas lea manjel skuvlaáiggi muhtin skuvllas. Eará hehttehus lea go sámegieloahpahas ii boađe johtui dakkaviđe go skuvllat álget čakčat. Giellaovdáneapmái ja oahppi identitehta nannemii lea maid hehttehus go oahppi geas leat guokte eatnigiela ii oaččo lohkat goappaš eatnigiela. Stuorra vahát giela ealáskahttimii ja ceavzimii lea go joatkkaskuvllaoahppit eai joatkke lohkat sámegiela. Sámeálbmoga iežaset guottut sámegiela hárrái váikkuhit sámegiela ovdáneapmái, maiddái váhnemiid oaidnu ja doarjja váikkuha ohppiid gielalaš ovdáneami.

Hehttehussan sámegiela ovdáneapmái ja sámegieloahpahussii lea váilevaš sámi oahppoplána ja sámegielgursaplána. Oahppoplána mii dál lea, lea njuolga kopijja riikka oahppoplánas. Oahppoplána ii leat sámegillii ja sámi árvvut ja árbevierut eai leat oidnosis oahppoplána eará oahppoávdnasiin. Mánngas oasseváldiin namuhit ahte sii geavahit ja čuvvot oktanaga mánnga sierra gursaplána sámegieloahpahas ja sii lohket dan váidalahttin. Boahtá ovdán Lsam-11 för sameskolan vuosttas- nubbingielat sámegielgursaplánas galggašii deattuhuvvot eanet giellaoahppa, čállin ja lohkan ii ge kultuvrralaš oassi. Namuhuvvo maid ahte ii leat mihkkege earuid dán guovtti gursaplánas. Hehttehussan sámegieloahpahussii lea go ii gávdno sámegielgursaplána joatkkaskuvladássái ii ge dáidda mánáide ja nuoraide geat dušše veaháš máhttet sámegiela. Hástalussan sámegiela ovdáneapmái ja sámegieloahpahussii lea sámegieloahpponeavvu vátni. Vaikko oahpponeavvut eai leat ráhkaduvvon Lsam-11 oahppoplána vuodul, eai ge leat oahppái oahpes suomansánit ii ge leat álot rivttes sisdoallu oahppogirjjiin, de geavahit oasseváldit oahpponeavvuid mat leat buvttaduvvon Norggas ja Suomas go eará ii gávdno. Dan moadde buvttaduvvon girjji, mat gávdnojit Ruota beale Sámis, ii sáhte geavahit go dain lea heittogis gielladássi. Oasseváldit cuiggodit go oahpaheaddji šaddá ráhkadit bargobihtáid, go dat váldá dan divrras unnánaš plánenáiggi oahpaheaddjis. Sii oaivvildit sámegieloahpaheddjiin berrešii leat unnit geatnegahtton oahpahanáigi, go sámegiel oahpaheaddji šaddá vel lassin bargobihtáid ráhkadit. Ruota beale Sámis dárbbasuvvo ovddiduvvot oahpponeavvobuvttadeapmi. Sámi ásahusat fertejit váldit ovddasvástádusa buvttadit heivvolaš oahpponeavvuid, main lea buorre gielladássi, sisdoallu ja mii čuovvu Lsam-11 sámegursaplána.

Hehttehussan sáme giela ovdáneapmái ja sáme gieloahpahussii leat oasseváldiid mielas váilevaš sáme giel digitálareaidut. Oasseváldit šaddet dorvvastit Norgga- ja Suoma beallái, doppe leat digitálaoahpponeavvut ja áppát maid sii geavahit sáme gieloahpahusas. Hástaleaddjin oahpahussii lea go eai leat reaidut ja go eai leat doaibmi reaidut, nugo dihtorat. Digitálamáilbmi gáibida ahte leat ođđa doaibmi rusttegat nu ahte sáhtta oahpahusa ovddidit ja lágidit njuovžilit, muhto lea ruhta mii stivre. Oasseváldiid mielas dárbbasuvvojit dán dihtoraigodagas eanet digitálaoahpponeavvut ja pedagogalaš dihtorspealut mat movttiidahttet ohppiid lohkat ja čállit.

4.3 Sáme gieloahpahusa lihkestuvvan

Leat máŋgat áššit mat dorjot ja ovddidit sáme gieloahpahusa oaivvildit oasseváldit. Oasseváldi A dadjá dat vuosttaš lea ahte sámi mánáin ja nuorain lea riekti oahppat sáme giela, lea láhka mii doarju sáme gieloahpahusa. Lassin giela doarjumii lea vel go dihto guovlu lea giellahálddašanguovlu. Eará mii doarju oahpahusa ovdáneami lea A mielas go rektoris ja skuvlla bajimus hoavddas lea ipmárdus manne sáme gieloahpahusa lea dehálaš ovddidit, ja go soai maiddá čájeheaba árvvu ja beroštumi sáme gieloahppoávdnasii, de loktana árvu sáme gieloahpahusas. Oasseváldi G lohka niehkun go rektoris ja hoavddas lea sámi gullevašvuohta, kulturipmárdus, giellačehppodat ja lassin sámi jurddašeapmi ja sámi pedagogalaš máhttu, go de gávdno maid ipmárdus ja doarjja sáme gieloahpahussii. Son lohka niehkun go ii dárbbas nágget manne sáme giella lea dehálaš skuvllas ja oahpahusas. H muitala niehkun go gielas ja sáme gieloahpahusas lea árvu, ipmárdus ja doarjja sihke eará bargoustibiin, servvodagas, gielddas ja ráđdehusas, de ovdána giella, son dadjá: “Go gulat ja oainnát giela servvodagas, almmolaš ásahusain, gávppiin, girjevuorkkáin, rádios ja TV:s de ovdána giella.

E deattuha doarjjan sáme gieloahpahussii ja ohppiid gielalaš ovdáneapmái leat giellajoavkkut. Son muitala skuvllas leat sii juohkán ohppiid giellajoavkkuide: “Giellajoavkkut leat doarjjan oahppi oahppamii go oahppi beassá su gielladásis bargat ja ovdánit. Vuohki lea buorre ja ávkkálaš sihke ohppiide ja sáme gieloahpaheaddjái”

Ð lohka doarjjan sáme gieloahpahussii go ohppiin lea eatnigieloahpahus heivehuvvon skuvlaáigái, ii ge maŋgil skuvlabeaivvi: “Go oahppi beassá lohkat sáme giela

skuvlaáiggis movttiidahtta dat oahppi oahppama”. I namuha eará mii doarju sámegieloahpahusa lea go oahpahus lea mánggabealat, go oahpaheaddji rievdata bargovugiid, oahppi beassá oahppat mángga ládje. E dadjá, go giela geavaha beaivválaččat skuvllas ja go visot eará skuvlaoahppoávdnasat leat sámegillii, sihke čálalaččat ja njálmálaččat lea doarjjan sámegieloahpahussii ja giela ovdáneapmái. Son maid lohka doarjjan giellaovdáneapmái leat go oahpaheaddji deattuha, vuoruha ja geardduha giellaoahpa. Maiddái go lohkan- ja čállinhárjehusaiguin bargá sámegielliimmus. F muitala go giella lea oidnosis skuvlla seinniin ja servodagas, almmolaš ásašusain de dat lokte ja nanne ohppiid giellaovdáneami. H maid namuha sámii- filmmaid, spealuid ja sámemusihkka positiivvalaš doarjjan giellaoahpahussii ja giela ovdáneapmái. C deattuha go álgoahpahus lea sámegillii, lohkan ja čállin álggahuvvo oahppi eatnigillii, de dat nanne ja doarju oahppi sámegiela ovdáneami:

Go álgoahpahus lea sámegillii, de dat nanne ja ovddida oahppi gielalaččat. Go oahppi beassá iežas eatnigillii oahppat lohkat ja čállit, de šaddá maid buorre lohkanáidu eará gielain.

Eará maid son muitala lea ahte bargoaddi galggašii organiseret ja deattuhit ahte álgoahpahus álggahuvvo oahppi eatnigillii.

D muitala gáiddusoahpahusa leat veahkin ovddidit sámegieloahpahusa. Gáiddusoahpahus addá oahppái vejolašvuoda oahppat sámegiela geas ii leat báikkálaš sámegieloahpaheaddji skuvllas. Oasseváldi G mieđiha: “gáiddusoahpahus lea stuorra positiivvalaš vejolašvuotta sámegieloahpahussii, besset eanet oahppit lohkat sámegiela”. Oasseváldi A namuha go skuvllas lea sámieintegrerenohpahus, de dat doarju oahppi sámegiela ovdáneami ja nanne oahppi identitehta, go oažžu lassi sámesisdoalu oahpahusas. F lohka sámii ovdaskuvlla ja sámii astoáiggedoaimma dehálaš doarjjan mánáid giellaoččodeapmái, jus fal bargit leat sámegiela ja buot beaivválaš barggut leat sámegillii. B namuha ahte dehálaš doarjjan giela ovdáneapmái ja sámegieloahpahussii lea ruoktu. Ovttasbargu gaskkal skuvlla ja ruovttu lea dehálaš máná oahppamii ja gielalaš ovdáneapmái. Go váhnemat leat positiivvat, beroštit ja čájehit árvvu oahppat ja ovddidit giela, de maid oahppit ohppet ja ovdánit gielalaččat. Sámegieloahpahus šaddá somá ja ávkkálaš oahppu ii ge noađdin ja váivin, dadjá B.

Oasseváldit A, Č, C, F ja I namuhit niehkun sámegiela sajádahkii ja ovdáneapmái go sámeskuvla beasašii eret oarjemáilmmi skuvla- ja oahpahusvuogádagas ja šattašii

iešmearrideaddjin. Sámeskuvla beasašii de ieš mearridit jahkeplána sisdoalu, ovdamearkka dihte goas leat luomut dego čakčaluopmu ja juovlaluopmu ja makkár doaimmaid vuoruha. F evttoha:

Sámeoahpahuš galggalii beassat earet oarjemáilmmi vuogádagas. Dáinna lágiin oččošii skuvla eanet vejolašvuoda čuovvut sámi jahkeáigodaga ja nannet sámi oahpahuš árbevirolašbargguid bokte go ieža beasašeimmet mearridit. Muhto mii leat nu čadnon dan gieldda jahkeplánii¹⁴ ja oarjemáilmmi jurddašeapmái.

F oaivvilda go lea rátkkaáigi, de ii galgga leat jearaldat galle kultuvrralaš luopmobeaivvi oahppi oážžu. Skuvla galgá ipmirdit ahte sámi árbevirolaš máhtu ii sáhte oážžut seamma ládje skuvllas go gárddis. Skuvla galggalii doarjut oahppi dainna lágiin ahte čatná oktii árbevirolaš doaimma skuvlabargguiguin. A deattuha niehkun dákkár skuvlavuogádaga mii lea čadnon sámi jahkeáigodahkii, go dat čájehivččii sámeohppiide ahte sámi árbevirolaš barggus ja máhtus lea árvu skuvlamáilmmis.

Oasseváldi I muitala niehkun go sámemánát sámástit gaskaneaset eaige huma ruotagiela, sihke skuvllas ja astoáiggis. Go mánát dustet hupmat sámegiela, de loktana maid iešdovdu. Go lea positiivvalaš giellabiras, de loktana mokta oahppat ja doalahit giela. Oasseváldi G dadjá niehkun go bargoustibiiguin beassá sámástit, go čoahkkimat leat sámegillii ja go dieđut čállojuvvojit ja addojuvvojit sámegillii.

Oasseváldit A, B, E, Č, ja H namuhit niehkun ja dehálaš vuoruheapmin ahte sámi ohppiide livččii sámeskuvla mii joatkkášii 7-luohkás joatkkaskuvladássái, gos buot oahppoávdnasat leat sámegillii ja sámeiperspektiiva oahpahušvo. G ja I namuheaba niehkun jus livččii eanet sámeskuvllat miehtá Sámi, ovdaskuvlaluohká rájes joatkkaskuvladássái. Oasseváldi Á višuvdna lea giellalávgunskuvla mas lea gievrras giellabiras ja fásta sámegielbargit geain lea pedagogalaš máhttu ja diehtu oahpahit giellalávgundoaimma.

Son maid máinnaha niehkun go skuvllat álget čakčat de lea sámegieloahpaheaddji sajis, nu ahte ii skuvlaálgimis dárbbas ohcagoahit sámegieloahpaheaddji. Á deattuha: “Ti leat beare gávdnat sámegieloahpaheaddji”. Son maid namuha niehkun jus skuvlla

¹⁴ Läsársplan

diibmoplánas livčče sámegiieldiimmut oidnosis, go dat čájehivččii sámegiel árvvu ohppiide.

Oasseváldi G árvala ávkálažžan jus sihke nuoraidskuvllaoahppit ja maddái gáiddusoahppit beasašedje giellalávgundoibmii: “Ovttas fárrolagaid oahppat giela muhtin doaimma vuodul, attášii oahppái olu, ii beare čohkkát dihtora ovddas”.

B namuha niehkun lea ahte galggalii sáhttit čállit sámegillii ohppiid árvvoštallanfierpmádagas maid skuvllat geavahit go árvvoštallet ohppiid. Dat maid loktešii ja nannešii čállingiela. Viidásit dadjá F ahte niehkun livččii jus sámehohppiide gávdnoše našuvnnalaš geahččaleamit mat leat heivehuvvon ja dahkkojuvvon sámehohppiid váras, go dat attášii rivttes gova ohppiid máhtus. Son cuiggoda:

Ná čállojuvvo Skuvladoaimmahat¹⁵ neahttasiiddus: “De nationella proven är ett stöd för en likvärdig och rättvis betygssättning av en elevs kunskaper”. Našuvnnalaš geahččaleamit galget leat dásseárvosaš ja vuoiggalaš árvvoštallamat ohppiid máhtus. Geahččaleapmi ii leat vuoiggalaš, ii ge dásseárvosaš go sámi oahppit eai beasa čájehit máhtuset iežaset eatnigielain. Sámi oahppit eai beasa čadahit geahččaleami seamma eavttuin go ruotagielat oahppit. Mot sáhtta skuvla čuoččuhit ahte lea vuoiggalaš ja riekta iskat sámi ohppiid ja veardidit sin máhtu ruotagielageahččalemiin. Makkár bohtosiid addet dát geahččaleamit ohppiide gain lea nana sámegielmáhttu, muhto ii ruotagielmáhttu?

4.3.1 Sámegieloahpaheaddjit

Oasseváldi A muitala ahte sámegieloahpaheaddji dat doarju sámegieloahpaha.

Son lohka niehkun go sámegielohppiide leat oahppan sámegieloahpaheaddjit juohke luohkkádássái sihke mánáid- nuoraid ja joatkkaskuvladássái. Viidásit dadjá son ahte oahpaheaddjis galgá leat nana giellamáhttu, sihke njálmmálaš ja čálalaš máhttu, ja kultuvrralaš gelbbolašvuohta. Ii doala ahte oahpaheaddji hálddaša buori nana njálmmálaš giela. F dadjá ahte sámegieloahpaheaddji ferte leat lohkan unnimusat 30 oahppočuoggá sámegiela ovdal go lea dohkálaš sámegieloahpaheaddjin vuolit luohkkádássái. Dasa lassin árvala son ahte jus oahpaha gaskadásis bajit luohkkádásiin, de ferte oahpaheaddji lohkan eanet sámegiela go 30 oahppočuoggá.

¹⁵ Skolverket

A maid máinnaha ahte oahpaheaddji galgá maid leat giellaberošteaddjin, háliidit ovddidit giela ja leat hutkáí. Oahpaheaddji galgá movttiidahttit ohppiid lohkat sámegiela ja čájehit ávkki sámegieloahpahussii, vai giella seailu ja ovdána. Lassin muitala son ahte lea oaidnán ja vásihan bargooktavuođas ahte jus oahpaheaddjis ii leat sámegiella eatnigiellan, dahje ii leat nuogis oahppu sámegielas, de ii leat dan oahpaheaddjis seamma beroštupmi oahpahit ja ovddidit giela. Son dadjá oahpaheaddji galgá: “čájehit ohppiide ahte sámegiela lea dehálaš máhttit, vai mii sealluhit min gollegiela maid min máttut leat addán midjiide”.

F máinnaha juohke ášši lea oahpaheaddji máhtu, čehppodaga ja beroštumi duohkin. Ovdamearkka dihte galggalii oahpaheaddji fuolahit das ahte oahppi hárhállá eanjalasgiel vahkkosániid eanjalasgillii ja sámegillii, ii ge eanjalasgillii ja ruotagillii, son árvala: “Skuvla galggalii váldit oktasaš mearrádusa mot ovddidit sámegiela skuvllas ja eará oahppoávdnasiin ii ge beare sámegielaávdnasis”. F lasiha lihkostuvvan sámegieloahpahussii ja ohppiid ovdáneapmái livččii: “Oahpaheaddji geas lea sámi pedagogihkka oahppu, sámi jurddašeapmi ja oahpahanmálla, ovdamearkka dihte diiddaid geavaha oahpahusas, máhtta máinnastit ja muitalusaid vuodul oahpaha”.

B, D ja E dadjet niehkun dan go sámegieloahpaheddjiin ii leat šat dat oktonasvuoda dovdu. Sii muitalit niehkun go sámegieloahpaheaddjit beasašii deaivvadit. B dadjá:

Livččii várrejuvvon oktasaš deaivvadeapmi juohke skuvlajagi gos oahpaheaddjit beasašedje ovttas plánet ja ovddidit oahpahusa, evttohusaid oazžut ja juogadit ja ovttas árvvoštallat ohppiid bargguid. Dát livččii geahpidan bargonoađi ja lokten movtta sámegieloahpaheddjiin. Dát oktasaš deaivvadeapmi livččii lokten oahpahusa árvvu ja kvalitehta.

Go oahpaheddjiin lea oktasaš gulahallanarena, lea ovttasbargu, oahpponeavvuid ja bargoevttohusaid juogadeapmi de dat doarju sámegieloahpaheaddji ja sámegieloahpahusa, dadjaba soai. A namuha niehkun go sámegiela oahpaheaddjit beasašii juohke jagi sámegiela fágalaš deaivvademiide mat dollojit Norgga dahje Suoma beale Sámis, son dadjá: “Livččii ávkálaš oahpaheddjiide searvat fágalaš deaivvademiide oazžut ođđa vásáhusaid ja gullat ođđaseamos dutkosiid nu ahte sáhtta oahpahusa buoridit”. E oavvilda: “Dat riggudahtta ja ovddida ohppiid giellamáhtu go oahpaheaddjit ožžot ođđa vásáhusaid, ja bargoevttohusaid”.

4.3.2 Ođđa sámi oahppoplána

Buot 12 oasseváldi namuhit ođđa sámi oahppoplána niehkun. Sámi oahppoplána mii lea sámegillii mas leat sámi árvvut ja mas sámeperspektiivva lea čállojuvvon buot oahppoávdnasiidda. Oasseváldi C sávaldat lea ahte sámi árbevirolaš barggut dego boazodoallu, niestebohcco njuovvan, heardedápmán, guolásteapmi, lávostallan, suidnen, murjen, juoigan ja máinnasteapmi, sámi duodji, musihkka ja sámi biebmu leat čállojuvvon sámi oahppoplánii. Árbevirolaš bargguid bokte ohppet oahppit geavahit sámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat, gullat giela ja ovddidit sátneriggodaga meidne son. Oasseváldi F deattuha niehkun livččii čatnat sámi árbevirolaš bargguid skuvlla beaivválaš doaimmaide, ii ge nu mot dál lea, dušše oktasaš fáddábeivviide ja prošeaktadoaimmaide: “Lea dehálaš ahte sámi barggut loktejuvvojit ja čájehuvvojit dehálažžan skuvlla beaivválaš barggus go dat nannejit oahppi gullelašvuoda ja giela”

Oasseváldi B dadjá, galggalii leat Sámi oahppoplána mas sámegiela nubbingielat gursaplána lea juhkkajuovvon mánga sierra gielladássái, nu mot Norgga beale Sámi oahppoplánas lea. E sávasii ahte sámegielgursaplána mihttomearit galggašedje leat čállojuvvon sierra juohke luohkkáceahkkái, nu ahte lea čielggas maid oahpaheaddji galgá oahpahit ja maid oahppi galgá olahit juohke luohkás: “Dál leat mihttomearit Lsam-11 oahppoplánas biddjo oktii, 1-3, 4-6 ja 7-9 luohkkácehkiin, ja dat lea juohke oahpaheaddji duohken maid vällje ovddidit guđege luohkás”. Muhtin oasseváldit namuhit ahte niehkun livččii riikkaidgaskasaš oktasaš sámegielgursaplána, I oaiuvvilda: “dat loktešii giela árvvu ja de livččii maid oahpponeavvut heivvolaččat gursaplánii, vaikko buvttaduvvojit eará riikkas”. Oasseváldi A sávasii gursaplána sámeintegrerenohpahussii. Son lohka livčče ávkkálaš veahkkereaidu oahpaheaddjái go livččii juoga mearriduvvon plána maid sáhtášii čuovvut.

4.3.3 Árbevirolaš barggut oahpaheamis

Oasseváldi F dadjá skuvlla árbevirolaš barggut, olgodoaimmat ja skuvlamátkkit ovddidit ja nannejit oahppi giellalaččat ja ovddidit sámegieloahpahusa. Oasseváldi C dadjá: “Go oahppi beassá eret njealji seainni siste, beassá olggos bargat gorudiin, oaidnit ja vásihit, de oahppi ovdána”. B fas meidne ahte árbevirolaš doaimmaid sáhtta ovddidit luohkkálanjas, dego duddjoma. Son muitala duodji lea fágaidrasttildeaddji ja

máŋggabealat ávnnas. Duodji addá oahppái lunddolaš ságastallanvejolašvuoda ja ovddida sátnerriggodaga, sátnegeavaheapmi ja sátnepmárdusa, son dadjá: “Jurddaš man olu sániid oahppi oahppá siste- ja láigeduoji duddjomis”. Oasseváldi H muitala ahte lea vejolaš oahpahit árbevirolaš barggu gáiddusoahpahusas, muhto dat gáibida ahte oahppis lea resursaveahkki skuvllas gii doarju ja ráhkkanahhtá oahppi doibmii.

Oasseváldi E dadjá árbevirolaš bargguid ovddideapmi gáibida viššalis barggojavkku mas lea buorre gulahallan ja ovttasbargu, son muitala: “Árbevirolaš bargguid plánen ja čadaheapmi dego guolásteapmi, niestebohcco njuovvan ja lávostallan ii leat gal ovttá olbmá bargu, dat gáibida resurssaid, joavku mas ovttas barget ja čadahit doaimma”. Oasseváldi B mieđiha, árbevirolašbargguid čadaheapmái ferte oahpaheaddjis leat máhttu ja doarjja earáin: “Jus ii leat máhttu, de ferte váldit veahki árbečehpiin ja dasa gáibiduvvo ruhtadeapmi”.

Oasseváldi Č meidne ahte árbevirolaš bargguin lea posiitiivvalaš váikkuhusat sámezielovdáneapmái go barggadettiin oahppá giela. A muitala ahte visot ohppiin ii leat seamma duogáš sámevuhtii:

Lea hirmmat váttis gávnnahit rivttes dási árbevirolaš oahpahusas, go lea nu stuora kultuvrralaš earru ohppiid gaskkas. Muhtin ohppiin lea nana árbevirolaš máhttu ja ipmárdus sámi doaimmaide, nugo boazodoalus. Muhtin ohppiin ii leat ollenge seamma ipmárdus ja máhttu áššis ja eará oahppit eai ollenge beroš sámedoaimmain. Dása dárbbasivččen doarjaga mot dustet juohke oahppi, ja mot galggalii oahpahusa lágídit buoremusat?

Muhtin oahppit leat váldime ruovttoluotta sihke giela, kultuvrra ja árbevirolaš doaimmaid maid sin váhnemat leat massán.

Oasseváldi F namuha ahte sii barget árbevirolaš bargguid, ja nu ovddidit giela ja kultuvrra doaimmaid vuodul. Son muitala ahte sii lávejit gárddiin mannat ja doppe njuovvat niestebohcco ja váldit skuvlii. Skuvllas sii vuššet čielgemállása, márfut, ráhkadit guhppáriid, sáltejit ja suovastuhttet bierggu. Go skuvllas čadahit dákkár fáddábargguid, de leat árbečeahpit mielde oahpaheame ja čilgeme barggu. Oasseváldi I muitala ahte sii lávejit lágídit fáddá- ja prošeaktaoahpahusa luonddus, goas olles skuvla lea ovdamearkka dihte mielde gárdume. Ovdalgo vulget olggos bargat, de sii ráhkkanahhtet ohppiid ođđa doibmii. Sii háliidit ahte ohppiin galgá leat ollislaš govva

doaimmas. Sii gehččet filmma, govaid, hupmet ja ohppet sániid ja doahpágiid luohkkálanjas. Nu ovddidit sátnerriggodaga ja ovdaipmárdusa ovdalگو vulget gárdut. Olgodoaimmas deattuhuvvo maiddá ovttasbargu ja doarjun, nu ahte juohke oahppi beassá geahččalit gárdut. Viidásit muitala oasseváldi I ahte manjel olgodoaimma jotket fáddábargguin luohkkálanjas fáddái guoskevaš čállinbargguiguin. D lohká lea dehálaš mannat olgun bargame árbevirolaš bargguid ohppiiguin, danneگو dat lokte bargomiela ja beroštumi árbevirolaš bargguide. Sii lávejit suidnet, murjet, cegget-bealljegoađi, lávu, ja suonjira. Lávus ja bealljegoađis sii dolastit, muitalit muitalusaid ja lávvodiiddaid, lea oahppanarena gos oahppi ovddida gielas, son muitala: “Mii leat vuodján herggiiguin ja oahppan mot lenget. Dakkár doaibma váhtá ruhtadeami vai lea vejolaš čađahit”. Oasseváldi C muitala sis lea leamaš lávvu skuvlašiljus gos ovddidedje árbevirolaš muitaleami: “Oahppit manne ilus lávvui, dollagáttis mii juoiggadeimmet ja muitalusaid muitaleimmet. Lei lunddolaš ja oahpes arena gos oahppit ledje oadjebasat ja gielalaš oahppan ovdánii”. I oaivvilda buorin jus sámegieloahpahussii livččii dihto ruhtadoarjja árbečehpiide. Sáhtášii árbečehpiid bovdet skuvlii go oahpaheaddji dárbbáša lassidoarjaga oahpahusas, son muitala ahte oahpaheaddji ii máhte visot, muhto doarjjan oahpahussii livčče árbečeahpit, “Sámis leat čeahpes árbečeahpit geain lea máhttu ja giella, jurddaš makkár riggodat oahpahussii ja ohppiide”.

4.3.4 Oahpponeavvut ja veahkkeneavvut

Buot oasseváldiin lea sávaldahkan ahte livčče sámegieloahpahussii oahpponeavvut, mat leat heivehuvvon juohke luohkkádássái, mánáidskuvllas joatkkaskuvlla rádjái ja ohppiide iešguđetge gielladássái. D dadjá: “Doarjjan lea go gávdnojit iešguđetgelágán oahppo- ja veahkkeneavvut. Sihke girjjit ja digitáloahpponeavvut buot luohkkádásiide, ja go ruhta ii stivre, beassá oastit daid oahpponeavvuid maid dárbbáša”. C oaivvilda ruhtadeapmi stuora doarjjan sámegieloahpahussii go sámegiel oahppo- ja veahkkeneavvut eai leat hálbbit oastit. Oasseváldi Č muitala: “Mus leat Norgga beale oahpponeavvut leamaš doarjjan oahpaheamis, jus dat eai livčče, de mun in livččii nagodan oahpahit sámegiela”. Oasseváldi H váidala: “jurddaš go ii gávdno ii oktage oahpponeavvu joatkkaskuvladássái”. F oaivvilda ahte sámegieloahpponeavvut galggaše leat buvttaduvvon Lsam-11 sámegielgursaplána vuodul ja gokčat gursaplána

mihttomeriid: “Dat geahpidivčče oahpaheaddji bargonoađi go ii dárbbas leat ohcci, ohcat heivehuvvon materiála gursaplána ulbmiliidda.”

Oasseváldi Č niehku lea ahte oahpponeavvut eai leat jorgaluvvon ruotagiel oahpponeavvuin, muhto buvttaduvvon nu ahte dain lea sámi sisdoallu mii lea oahpis oahppái ja mas leat oahpes suomansámit. Č maid lohka niehkun go livččii oahpponeavvobargojoavku mii ovttas buvttadivčče oahpponeavvuid sáme-giel-oahpahussii. Son árvala: “Oahpaheaddjit dat galget ráhkadit oahpponeavvuid go sii dihtet mii váilu ja maid oahppit dárbbasit oahpahusas”.

Oasseváldi D árvala ahte doarjjan sáme-giel-oahpahussii livččii neahttasiidu gosa lea čohkkejuvvon buot maid oahpaheaddji dárbbasa nugo sáme-giel-neahttasiidduid ja áppáid. Neahttasiidu seastášii oahpaheaddji plánenáiggi go ii dárbbasivčče ohcat bargoevttohusaid, filmmaid, govaid ja nu viidasit, go buot lea čoahkis. Dán siiddus gávnašii oahpaheaddji bargoevttohusaid, plánaid ja barggaid maid eará oahpaheaddjit leat ráhkadan ja evttohusaid buotlágan oahppo- ja veahkkeneavvuide. Neahttasiiddus livčče maid árvoštallanbagadusat main oaidná mot sáhtta árvoštallat ohppiid teavsttaid ja eará lohkan- ja čállegeahččalemiid. Lassin livččii vel dan seamma neahttasiidui čadnon gulahallanvejolašvuohta, čállin- ja videovejolašvuohta. Oahpaheaddji sáhtta čálistit neahttasiidui ja jerralit go dárbbasa veahki dahje bagadit bargoustiba. Niehkun livččii maid sámi filbmačoakkáldat mii lea čadnon dan seamma neahttasiidui ja govvačoakkáldat gos gávdná govaid maid dárbbasa oahpahusas konkretiseremii. D dadjá: “Jus oahppi ii dieđe ovdamearkka dihte mii suonjir lea, dus lea rabas neahttasiidu smartborden, čálistat suonjir ja de ilbmá govva šerbmii, dat livččii gal álki”.

Oasseváldi I namuha fas niehkun neahttasiiddu gos leat guldalanvejolašvuođat juohke luohkkáeahkkái, sihke bargo-, čáppagirjjálašvuođa- ja fáktagirjjit. Guldalanreaidu neahttasiiddus livččii ávkkálaš buohkaide, erenoamážit oahppái geas leat lohkanvátut. Reaidu livččii maid ávkkálaš álgo-oahpahussii, ohppiide geat leat oahpahallame lohkat, álggus guldalit girjji ja de hárjehallat lohkat, son dadjá: “Oahppit leat guldalan visot mitalusaid NRK-jođis, oahppit dárbbasit beassat guldalit eanet mitalusaid“.

Oasseváldi E muitala niehkun livčče go sámegiel oahppogirjjiin livččii vástádusgihppu ja oahpaheaddjirávagirji, dat geahpidivččii oahpaheaddji barggu ja plánenáiggi go oahpaheaddji ii dárbbasivčče golahit plánenáiggi lohkat, gávdat vástádusaid bargobihtáide. Č fas namuha ahte Norgga ja Suoma beale sámi girječállit galggale veaháš jurdilit ja atnit muittus eará suomaniid. Evttohus livččii girjjit main livčče suomansynonymalistu. Dát geahpidivččii oahppi lohkanipmárdusa: “Jus lea sátni maid oahppi ii dovdda, de geahččá listtus”.

Oasseváldi B namuha niehkun ahte livčče sámegiel lohkan- čállin- ja sátnegeahččaleamit juohke luohkkádássái. Geahččaleamit main lea oahppái oahpes sisdoallu, eai ge jorgaluvvon teavsttat ruohtagielageahččalemiin. Maiddái našuvnnalaš geahččaleamit váilot sámegiela. Dat livččii ovdamunni oahpaheaddjái oaidnin dihte oahppi dási ja dat loktešii árvvu sámegieloahpahas go de livčče sámegiella dásseárvosaš eará oahppoávdnasiin main leat našuvnnalaš geahččaleamit. H niehku lea ahte Ruota beale Sámis livčče mánga oahpponeavvoguovddáža, gos leat girjjit, spealut, dihtorspealut, filmmat, sámi dohkát, gávttit ja goahtedávvirat maid sáhtášii luoikat oahpahussii. Đ sávašii lasi ja ođđasit sámegielgirjjiid gielddaid girjerádjosis vai lohkanberoštupmi ovdánivččii. Sihke B, D, E, F ja I namuhit niehkun doaibmi digitálarusttegiid ja neahttafierpmádaga. E namuha: “Váldá hirbmat olu áiggi oahpahas go digitálarusttegat eai doaimma”. B sávašii ođđa dihtoriid ja dihtordulbosiid juohke oahppái: “De gal livččii eanet vejolašvuohta ovddidit oahpahusa ja eandalii čállima”.

4.3.5 Politihkalašdoarjja ja ruhtadoarjja

A lohká niehkun go stáhtas ja ráđdehusas lea ipmárdus ja duohta áigumuš ovddidit sámegiela, sámegieloahpahusa ja sámeskuvllaid. Oasseváldi H jearrá: “Gávno go stáhtas duohta áigumuš ovddidit sámegieloahpahusa, jus livččii áigumuš ovddidit sámegiela de gal livččii ovdánan. Lea go nu ahte giella ferte jávkat ovdalگو mihkkege dáhphuvvá”? Son deattuha ahte ipmárdus ja maiddái ruhtadoarjja galgali boahit bajit dásis, ráđdehusas, Oahppodepartemeanttas, Skuvladoaimmahagas, muhto dat ipmárdus ii boade jus sámi bargoaddi ii bargga dan guvlui, ii váikkut, gáibit ja bija návccaid ja beroštumi ovddidit sámegieloahpahusa ja sámegiela.

Oasseváldi Č muitala ahte livčče jahkásaččat ruhtadoarjja stáhtas Sámeskuvlastivrii ja Sámediggái nu ahte sáhtášii ovddidit oahpponeavvobuvttadeami ja ruhtadit bargajoavkku mii ovttas buvttada oahpponeavvuid. A, H ja Đ fas namuhit ruhtadoarjaga gáiddusoahpahussii ja sámeintegreremii, vai oahpahusa sáhtášii vel buorebut ovddidit. A sávašii ruhtadoarjaga ođđa oahppoplána buvttadeapmái ja ahte skuvllain livčče nuogis resurssat nu ahte beasašii ohppiid juohkit sierra giellajoavkkuide. D meidne ruhtadeami dárbbášivččii oktasaš sámegiel neahttasiidu ráhkadeapmái ja oahpaheddjiid jahkásaš gielladeaivvademiide.

Oasseváldit A, Č ja H lohket niehkun jus Sámedikkis livččii bistevaš ruhtadoarjja, vai Sámediggi ovddidivččii giellagáhttendoaimmaid mánáide ja nuoraide nugo valáštallandeaivvademiid, mas giella deattuhuvvo. Sii lohket niehkun maid giellamovttiidahttinstipeandaortnega nuoraide joatkkaskuvladásis vai nuorat beroštišgohtet lohkat sámegiela. A dadjá: “Stipeanda čájehivččii nuoraide ahte gielas lea árvu ja ahte lea dehálaš seailluhit min váibmogiela boahttevaš buolvvaide”. Oasseváldit namuhit maid giellastipeandaortnega sámegiela- ja sámii oahpaheaddji alitohppui, go dakkár doarjja ii gávdno Ruota beale Sámis. Č oaivvilda: “dakkár giellastipeandaortnet čájehivččii ja loktešii árvvu lohkgaohtit alitoahpu ja nu lassánivččii sámegieloahpaheaddjit ja hubmit. Stipeandaortnet loktešii giela árvvu”. H fas namuha: “Stipeandadoarjagat galggale farggamusat boahit johtui, dat lea hoahppu, lea vuosttaš vuoruheapmi mii Ruotas galggašii dahkkot”.

Oasseváldi A namuha ahte oahppit välljejit eret sámegiela muhtin joatkkaskuvllain, eai sii beroš lohkat sámegiela. Son árvala oahppit eai oainne ávkki sámegielas. Son muitala ahte oktii vulggii son ohppiiguin Ruota sámedikki čoahkkimii guldalan dihte sámegiela, oahppat ođđa sániid ja oahppat mot čoahkkin dollojuvvo. Lei dušše okta politihkkár gii sámástii olles čoahkkimis. Son dadjá: “Lei balddihahtti, dat attii dakkár oainnu ohppiide, maid dainna sámegielain”. A maid máinnaha ahte sámedikki njunušolbmui son gal vuordá eanet. Sii guhte leat njunnošis sámeservodagas galget loktet, doarjut ja atnit árvvus giela. Son deattuha: “Sii fertejit bargat nu ahte sámegiella ovddiduvvo, giella lea rašes ja hearkkes dilis”.

Oasseváldi F višuvdna lea ahte ráđdehus lea lasihan eanet sámegieldiimmuid gieldda skuvllaid ja joatkkaskuvllaid sámegieloahpahussii vai oahppit ovdánit gielalaččat ja

ollejit mihttomeriide. E sávašii ahte sámegiela astoáiggedoaimmat lassánivčče servvodagas. Č namuha niehkun jus eanet váhnemat beroštišgoadáale ja lohkagoadáale sámegiela. Oasseváldi C sávašii sámegiela gurssaid váhnemiidda ja ruhtadoarjaga, vai váhnemat lohkagoadáale sámegiela vai sii leat doarjjan máná giellaovdáneapmái. C muitala: “Gávdnojit giellaberošteaddji váhnemat geat duođas háliidit oahppat sámegiela ja háliidit leahkit doarjjan máná giellaovdáneapmái. Sidjiide galggalii leat ruhtadoarjja vai beasaše lohkat ja oahppat sámegiela”.

4.3.6 Čoahkkáigeassu

Doarjjan sámegiela ovdáneapmái ja sámegiela oahpahussii lea giellaláhka ja go giella gullo giellahálddašanguvlui. Go sihke ráđđehus, servodat, rektor, skuvlla eará bargit ja váhnemat čájehit árvvu, ipmárdusa ja doarjaga, de ovdána sámegiella ja sámegiela oahpahus. Lihkostuvvamii gullá maid giella beaivválaš geavaheapmi ja dan oinnolašvuotta. Go maiddái eará skuvlaávdnasat leat sámegillii ja sámeperspektiiva oahpahuvvo, de lihkostuvvá sámegiela oahpahus ja sámegiella ovdána.

Oahppan oahpaheaddji juohke luohkkádásis lea doarjjan sámegiela oahpaha ovdáneapmái. Niehkun lea go sámegiela oahpahedjiin lea oktasaš gulahallan ja deaivvadeamit go dat nannejit ja ovddidit sámegiela oahpaha ja oahpaheaddji barggu. Mánngabealat oahpahus lea doarjjan sámegiela oahpaha, go dat ovddida ja nanne oahppi giellalaččat ja ovddida sámegiela oahpaha go ovttas barggadettiin oahppá giella. Niehkun lea maid ahte sámi nuoraidskuvlaoahppit ja gáiddusoahppit beasaše jahkásaččat giellalávungundoibmii go dat nannešii ja ovddidivččii oahppi giellaoahppama.

Maiddái gáiddusoahpahus, sámintegrerenoahpahus, sámi ovdaskuvla, sámi astoáiggedoaimma ja go álgoahpahasas álggahuvvo oahppi eatnigillii dorjot oahppi giellaovdáneami ja leat duvddan sámegiela oahpaha. Eatnigiela oahpahus lea mávssolaš doarjja oahppi giellaovdáneapmái go lea skuvlaáiggis. Maid ruovttu ja váhnemiid doarjja lea ávkkálažžan sámegiela oahpaha ja oahppi sámegiela ovdáneapmái.

Niehkun sámegiela sajádahkii ja ovdáneapmái lea jus sámeskuvla beasašii eret oarjemáilmmi skuvla- ja oahpahusvuogádagas. Dat čájehivččii ahte sámi árbevirolašbarggus ja máhtus lea árvu ja lea dehálaš oahppu oahppái. Niehkun lea go bargoustibat sámástit, go bargočoahkkimat leat sámegillii ja go dieđut čállojuvvojit ja addojuvvojit sámegillii. Sávaldahkan lea maid ahte Ruota beale Sámis livčče eanet sámeskuvllat, ja sámeskuvla joatkkášii čihččet luohkás joatkkaskuvladássái. Niehkun livččii maid beassat čállit sámegillii ohppiid árvoštallanfierpmádagas maid skuvllat geavahit go árvoštallet ohppiid. Dat loktešii ja nannešii čállingiela.

Niehkun lea ođđa sámi oahppoplána, mii lea sámegillii mas leat sámi árvvut ja mas sámepektiiva lea čállojuvvon buot oahppoávdnasiidda. Sámi oahppoplána mas sámegiel nubbingielat gursaplána lea juhkkajuovvon mánga sierra gielladássái. Sávaldahkan lea ahte sámegielgursaplána mihtomearit leat čállojuvvon sierra juohke luohkkáceahkkái. vai lea oahpaheaddjái čielggas maid galgá oahpahit ja maid oahppi galgá olahit guđege luohkkádásis. Niehkun livččii maid sámeintegrerenohpahussii mearriduvvon plána.

Sámegielohpahussii livčče sávaldahkan sámegielohpponeavvut, mat leat buvttaduvvon Lsam-11 oahppoplána vuodul ja heivehuvvon juohke luohkkádássái ja iešguđetge ohppiid gielladássái. Niehkun leat sámegielohppogirjjit main lea vástádusgihppu ja oahpaheaddjirávagirji. Galggaše gávdnot sámegiel lohkan- čállin- ja sátnegahččaleamit juohke luohkkádássái. Maiddá našuvnnalaš geahččaleamit sámegielas livčče ovdamunnin sámegielohpahussii. Oktasaš neahttasiidu gos gávnnašii buot maid sámegielohpaheaddji dárbbasa oahpahussii lea sávaldat. Evttohus lea maid oahpponeavvobargojoavku mii ovttas buvttadivččii oahpponeavvuid.

Niehkun lea go stáhtas ja ráđdehusas lea ipmárdus ja duohta áigumuš ovddidit sámegielohpahusa. Go jahkásaččat boadášii ruhtadoarjja Sámeskuvlastivrii ja Sámediggái, de sáhtášii ovddidit iešguđetge doaimmaid nugo sámegielohpponeavvobuvttadeami, gáiddusoahpahusa ja sámeintegrerenohpahusa. Niehkun lea ođđa sámegielgursaplána ja nuogis resurssat vai beasašii ohppiid juohkit sierra giellajoavkkuide. Dárbbášivččii ruhtadeami oktasaš sámegielneahttasiiddu ráhkadeapmái ja oahpaheddjiid jahkasaš gielladeaivvademiide. Livčče sávahahttit

ahte giellamovttiidahttinstepeandaortnet gávdno nuoraide joatkkaskuvladásis. Maiddáii giellastepeandaortnegat sámegiela- ja sámii oahpaheddjiide alitohppui ja ruhtadoarjja giellaberošteaddji váhnemiidda.

4.4 Boahtteáiggi višuvnnat sámegieloahpahusas

Oasseváldit mitalit ahte sis lea positiivvaláš jáhkku ja doaivva sámegieloahpahussii ja giela ceavzimii. Oasseváldi F mitala: ”Lea čuvges boahtteáigi, mun jáhkán ahte dat jorggiha, mus lea dat jáhkku ja doaivva”. Á fas mitala:

Nu guhká go sámegiella lea mu bargu, go barggan dainna juohke beavve de in sáhte dadjat ahte dat ii mana ja ahte das lea heajos boahtteáigi. It don sáhte bargat dakkár barggus jus dasa ii leat jáhkku. Áiggun joatkit bargat sámegiela oahpaheaddjin.

Oasseváldi Á:s lea positiivvaláš jáhkku sámegieloahpahussii ja sámegiela ceavzimii, son ii leat vuollánan. Oasseváldi G dadjá ahte sus lea doaivva boahtteáigái:

Mus lea buorre doaivva, eat mii goit vel leat massán giela, eat mii leat vel vuollánan, ii giella leat vel láhpon. Jus jurddaša man guhká dat stuora servvodat lea deaddán sámiiid, de mii leat liikká nagodan doalahit giela.

Son jáhká ahte sámegieloahpahus šaddá buoret, jus fal politihkkárat nagodit bargat dan ovdii ahte buoridit sámegieloahpahusa ja gielladili.

Oasseváldi A meidne ahte dađistaga go giella ovddiduvvo skuvllas, sihke rektoriin ja oahpaheddjiin de leat vejolaš ovddidit sámegieloahpahusa:

Go gullo de ovddiduvvo. Jus lean jávoheapme, mii de ovddiduvvo skuvllas? Mun ferten duostat ovddidit áššiid, duostat mitalit mot gielladilli lea, dan dagan sámegielaohppiid dihte. Dán málle mielde ovddiduvvo sámegieloahpahus.

Son deattuha ahte lea dehálaš mitalit skuvlla bargočoahkkimiin man dilis sámegieloahpahus lea, nu ahte ovddiduvvo.

H mitala ahte boahtteáiggis sávvá son sámegieloahpahusa ovdánit ja buoriduvvot vel eanet. Son mitala daid jagiid go son lea bargan sámegieloahpaheaddjin, de lea sámegieloahpahus ovdánan ovttain rievssatlávkkiiin. Earret eará lea gáiddusoahpahus ja giellalávgun doaibma boahtán johtui. H lohka ahte sámegieloahppit leat lassánan, dat lea positiivvaláš ovdáneapmi giela ceavzimii. Son mitala: “Nuorat goit leat eanet

álgán beroštit oahppat sámegiela. Dán rádjai goit leat lassánan oahppit geat háliidit oahppat sámegiela”.

A meidne ahte giellaovddideami ii sáhte duvdi eará olbmuide ja vuordit ahte sii ovddidit min giela. Dat lea ovttaskasolbmo duohkin, maiddái sámi ásašusaide ja sámi bargoaddiid duohkin, nugo Sámedikki ja sámi mediabargiid. Son muitala:

Eat mii sáhte bidjat sámegielloahpahusa ovdáneami rivguide ja láttiide, eai sii ovddidit min giela. Mis geas lea giella fertet ovddidit min gollegiela. Maiddái sii geat veaháš máhttet sámegiela, sis lea maid ovddasvástádus ovddidit gielas.

Ovddidit sámegiela skuvllas ja eará sámi bargoásahusain gáibida ahte bargoaddi váhtá boahhteáiggis giellagáibádusaid. Sii geat álget bargat sámeskuvllaide, gielddaid integrerenohpahussii dahje eará sámi bargoásahusaide sis ferte leat ámmátoahppu ja vel lassin njálmmálaš ja čálalaš sámegiellgelbbolašvuohta. A dadjá:

Sámi bargoaddi ferte duostat bidjat gáibádusaid. Gáibidišgoahtit ahte bargoohccis lea sámegiella, ahte sámegielmáhttu vuoruhuvvo. Dál lea muhtin bargosajiin merihhta ahte ohccis lea sámegiella, muhto datii leat gáibádus.

Oasseváldi I lohka sáméalbmot ferte ieš váldit ovddasvástádusa seailuhit ja gáhttet giela boahhteáiggis: “Mii fertet ieža addit gillii árvvu, ovddidit ja nannet giela”.

Oasseváldi B oaivvilda bargoaddi galggalii maid láhčit dili bargiide geain ii leat sámegielmáhttu, vai sis lea vejolašvuohta lohkat sámegiela bargoáiggis. Dat ovddidivčči sámegiela boahhteáiggis go bargoustibat máhttet sámegiela. Son árvala: “Bargi galggalii oazžut bargoaddis vejolašvuođa mannat Guovdageidnui lohkat Saal1 ja Saal2 sámegiellgurssaid ja bargoaddi máksá oahpu”. Go bargoaddi lea láhčán buori dili oahpaheaddjái lohkat sámegiela, de ovdána sámegielmáhttu bargiin ja nanne maid kulturipmárdusa ja das lea posiitivlaš váikkuhus skuvlii. B lohka sávaldahkan boahhteáigái leat ahte skuvlla bargit máhttet sámegiela, ahte sámegiella geavahuvvo sihke oahpahusas, bargočoahkkimiin ja gáfestallanlanjas.

Oasseváldi Č namuha ahte son sávašii boahhteáiggis lassánit kultuvrraš luopmobeavvit skuvllaide, vai sámi oahppit beasaše ávkkástallat, oahppat ja ovddidit kultuvrralaš doaimmaid vel eanet. Nugo gárddiin mannat, čuovvut váhnemiid mielde sarvvabivdui, guolástit, mannat Johkamohki márkanmeassuide ja nu viidásit. Č dadjá: “Jurddaš man divrras ja dehálaš oahppu, oahppat váriid, duoddariid ja eatnamiid namahusaide”. Oasseváldi A loahpaha ja deattuha boahhteáiggi sámegiela ceavzima ja

sámegielloahpahusa ovdáneami čuovvovaččat: “Nu guhká go mun ealán, de eallá giella, mun in gotte iežan giela. Nu guhká go mun dieđán ahte doppe gávdnojit olbmot geat beroštit, geain lea sámegiella, váibmogiellan de giella eallá”.

5 Digaštallan

Digaštallama letne juohkán golmma oassái. Álggus ovdanbukte metodadigaštallama. Dasto ovdanbukte bohtosiid dutkančuolmmaid vuodul, sámegieloahpahusa hástalusaid ja sámegieloahpahusa lihkostuvvama. Digaštalle sámegieloahpaheddjiid oainnuid ja vásáhusaid sámegieloahpahusa hárrái. Sámegieloahpahus hástala sámegieloahpaheddjiid ja dat dárbbáša buoriduvvot skuvllain. Sámegieloahpaheddjiid oainnut ja vásáhusat čájehit ahte leat erohusat sámegieloahpahasas skuvllas skuvlii. Oahpaheddjiin leat višuvnnat ja sávaldagat sámegieloahpahusa lihkostuvvamii. Sihke Keskitalo (2010) ja Rahko-Ravanti (2016) leaba gávnahan seammasullasaš bohtosiid go leaba jearahallan sámegoahpahusa oahpaheddjiid Suomas ja Norggas (gč. 1.8).

5.1 Metodadigaštallan

Dutkosa bohtosat leat čohkkejuvvon beallestruktuvrralaš jearahallamiid bokte. Ovdamunni dán jearahallanvuogis lea ságastallan ii ge stivrejuvvon jearahallan. Jearahalli geavaha jearahallanskovi ja sáhtta jearralit liigegažaldaga, jus lea dárbu. Čadaheimme geahččalanjearahallama, oahpástuvvan dihte báddenrusttegiidda ja dat lei ávkkálaš oahppu go maŋŋá čadaheimme oasseváldiiguin jearahallamiid. Geahččalanjearahallamis lei oasseváldi ieš mearridan deaivvadanbáikki gos háliidii čadahit jearahallama, báiki ii lean heivvolaš. Ledje olu jienat mat dagahedje heajos báddenkvalitehta ja jearahallan boatkanii máŋgii alla jienaid dihte. Ferte leat diđolaš gos jearahallan čadahuvvo vai šaddá buorre jearahallan.

Lei ávkkálaš čadahit sámegieloahpaheddjiiguin jearahallamiid go beasaime gullat mot eará sámegieloahpaheaddit vásihit sámegieloahpahusa, muhto jearahallan bijai johtui olu iešguđetlágan dovdduid maid ean lean vuordán. Munnos ii lean dat ovdadiehtu ii ge ipmárdus mot jearahallamis sáhtta geavvat muhto lei ávkkálaš oahppu, dál dihte. Trost (1997: 92-93) namuhage ahte vuosttaš jearaldat jearahallamis bidjá oasseváldis jurdagiid johtui, sáhttet čuožžilit iešguđetlágan dovddut, ja nu dahke ge. Go oasseváldis čuožžilit iešguđetge dovddut, de galgá jearahalli joatkit jearahallama, ii ballát ii ge botket jearahallama. Jearahalli čájeha ipmárdusa, beroštumi ja seammás

lea neutrála, ii ge muital iežas oaiviliid. (Trost 2010: 123.) Jearahallamis beasaime gullat oahpaheddjiid fuomášumiid ja vásáhusaid sámegieloahpahusa hárrái.

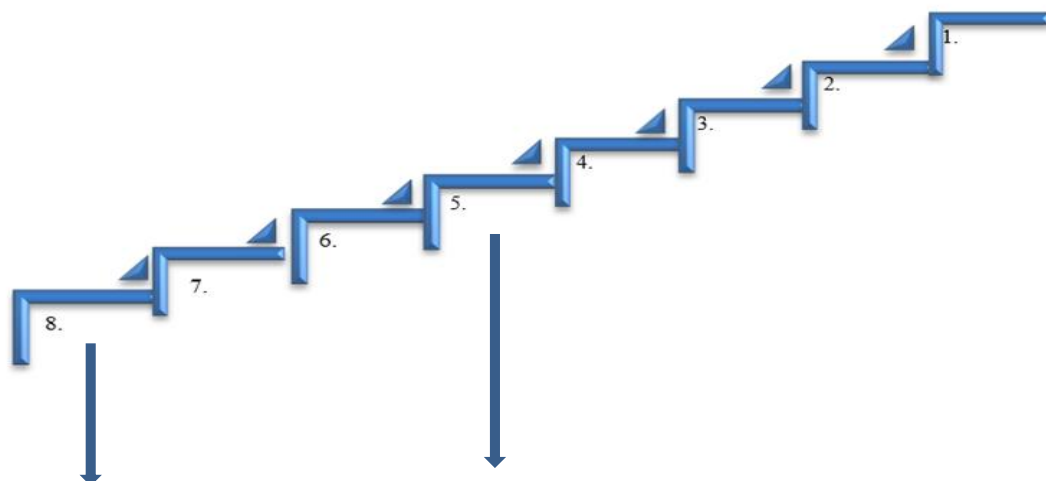
Letne geavahan sisdoalloanalyisa go analyseregođiime materiála. Fuomášeimme manjel mot livččiime galgan transkriberet, ii ollenge transkriberet juohke oasseváldi sierra jearaldatskovi vuođul. Muhto juohke jearaldahkii čállán alfabehtalaččat buot 12 oasseváldi oaivila, de livččii oktanaga leamaš systema ja čorgat. Dat livčče geahpidan analysabarggu. Dál šattai liigebargu ohcat juohke oasseváldi dieđu, čuohppat ja liibmet dieđuid ođđa dokumentii. Veahkin munno analysabargui letne geavahan jurddakárta gosa letne sirren bohtosiid. Jurddakárta lei veahkin muitit dehálaš áššiid ja oaidnit ollislaš gova bohtosiin.

Bohtosiid vuođul letne ožžon vástádusa dutkančuolmmaide, oidne maid ovttalágánvuođaid ja erohusaid sámegieloahpahusas. Čielga ovttalágánvuođat leat oahpaheddjiid oktonasvuohta, váilevaš oahpponeavvut ja fuones sámi oahppoplána ja sámegielgursaplána. Erohusat leat earret eará skuvlla váilevaš organiseremis ja rektora doarjja sámegieloahpahusa hárrái ja sámegieloahpaheaddji gelbbolašvuođaloktemii. Maiddai sámegielageavaheamis lea erohus skuvllaid gaskkas.

5.2 Sámegieloahpahusa hástalusat

Hástalus sámegiela ovdáneapmái ja sámegieloahpahussii lea go eai gávdno sámegieloahpaheaddjit. Muhtin skuvllain gullo ruotagiella eanet go sámegiella oahpaheddjiid gaskkas. Maiddái čoahkkimat leat ruotagillii ja dieđut váhnemiidda addojuvvojit ruotagillii. Sámegiella gullo dalle go leat beare sámegiela hubmit muhto čállingiela geavaheapmi lea vel unnit geavahusas skuvlla bargiin. Buot oahpaheaddjit ja skuvlla bargit eai hálldaš sámegiela njálmmálaččat eaige čálalaččat. Dat váikkuha sámegieloahpahussii ja gáržžida ohppiid vejolašvuođa ovdánahttit sámegielain. Go oahppi geavaha sámegiela beare sámegieldiimmus ii ge eará oahppoávdnasiin, nugo Outakoski (2015: 46) lea deattuhan ahte mađe eanet olbmot skuvllas eai hálldaš sámegiela mange hámis, dađe eanet dat ráddje sámegielat čálamáhtolaš konteavsttaid ja sisdoalu dan skuvllas. Linkola ja Keskitalo (2015: 21) deattuheaba gielalaš oinnolašvuođa dehálažžan giela ovdáneapmái.

Go gehčče Fishman skálá, de bijašeimme skuvllaid sámegealsajádaga guovtti sierra ceahkkái. Fishman skálá vuodul sajusetne sámegealsajádaga gávccát ja viđát ceahkkái, (gč. govus 3).

- Eai gávdno sámegeoloahpaheaddjit
- Skuvllat gos gullo ruotagiella
- Čeahkkimat leat ruotagillii
- Dieđut váhnemiidda čállojuvvojit ruotagillii
- Buot oahpaheaddjit ja skuvlla bargit eai hálddaš sámegeala
- Sámegeala ii leat oinnolaš
- Gávccát ceahkis lea sámegeala muhtin skuvllain áitojuvvon dilis

- Sámegeala njálmmálašgeala geavahuvvo beaivválaččat
- Sámegeala gullo bargočeahkkimiin go leat sámegealhubmit
- Čállingeala geavaheapmi ii leat vel sajáiduvvan skuvllas
 - Dieđut váhnemiidda čállojuvvojit muhtin muddui sámegeallii
- Skuvllain lea muhtin muddui čállingeala oinnolaš muhto lea váilevaš:
 - Skuvlaáššebáhpiriin
 - Skuvlaneahttasiiddus
 - Ohppiid árvoštallanfierpmádagas
 - Sámi oahppoplánas ja sámegealgursaplánas

Govus 3. Sámegealsajádaga skuvllain. Hábmene: Kuhmunen ja Marakatt

Gávccát ceahkis lea sámegeiella muhtin skuvllain áitojuvvon dilis. Giella ii geavahuvvo skuvllas nugo bargočoahkkimiin ja gáfestallanlanjas, beare sámegeiel diimmus. Maiddái dieđut váhnemiidda addojuvvojit aivve ruotagillii. Muhtin eará skuvllat leat fas viđát ceahkis. Sámegeiella njálmmálašgiella geavahuvvo beaivválaččat buot oktavuodain nugo bargočoahkkimiin ja oahpahusas go leat sámegeielhubmit. Muhto čállinmáhttu ii leat vel ollásit sajáiduvvan ja oinnolaš. Dan oidne earret eará skuvlaáššebáhpiriin, skuvlaneahttasiiddus, ohppiid árvoštallanfierpmádagas, sámi oahppoplánas ja sámegeielgursaplánas. Dieđut váhnemiidda čállojuvvojit muhtin muddui sámegeillii. Skuvla sáhtá gizzut ja olahit bajit ceahki ja buoridit gielladili, muhto de ferte bargoaddi doarjut oahpaheaddji gelbbolašvuodaloktema meidne Jannok Nutti (2010:111). Okta ovdamearkan livččii go bargoaddi addá vejolašvuoda bargoáiggis oahpaheddjiide lohkaohhtit sámegeiela ja nu loktet sámegeiela ja kultuvrralaš gelbbolašvuoda. Go de loktanivččii kvalitehta oahpahusas, ohppiin lea buoret vejolašvuota ovdánit go leat oahppan oahpaheaddjit. Skuvlla ulbmilat ollašuvvet eaige báze beare višuvdnan. Balto (2008: 76)imašta manne Ruota beale sámi oahpaheaddjit eai beasa lohkat sámegeiela báلكkáin, nugo Norggas leat dahkan mángalogi jagi.

Mánja sámegeieloahpaheaddji namuhit oktonasvuoda sámegeieloahpahusas, sii šaddet dávjá okto bargat. Skuvllain váilu sámegeieloahpaheddjiide organiseren nu ahte besset deaivvadit ja lonohallat vásáhusaid vai geahpida oahpaheaddji barggu. Sii váillahtit ovttasbarggu, gulahallanarena ja oktasaš neahttasiiddu gos sáhtášii juogadit bargobihtáid ja bargoevttohusaid. Sámeoahpaheaddjit barget dávjá okto, guhkin ja gáidan nubbi nuppis (Keskitalo ja Määttä 2012: 138). Maiddái Jannok Nutti (2010:65) namuha oahpaheddjiid oktonasvuoda oahpaheaddji barggus.

Skuvllaid árbevirolaš barggut hehttejuvvojit go ii leat ruhtadeapmi skuvllain ja Keskitalo ja Määttä (2012: 137) oaivvildit dán seamma go sámeoahpahusa ollašuhhtin gáibida resurssaid ja ekonomalaš doarjaga. Resurssaid juogadeapmi ja ruhtadeapmi váikkuha maiddai giellajoavkkuid juogadeapmái. Muhtin skuvllain ii leat vejolaš juohkit ohppiid sierra giellajoavkkuide resurssaid dihte ja dát váikkuha ohppiid gielalaš ovdáneapmái, váidalit oahpaheaddjit.

Sámegieloahpponeavvut nugo oahppogirjjit ja digitáloahpponeavvut leat váilevaččat juohke luohkkádásis. Váilot maidái lohkan-, čállin-, ja sátnegeahččaleamit ja našuvnnalaš geahččaleamit sámegielas ja našuvnnalaš geahččaleamit sámegillii sámehppiide. Sámegieloahpaheddjiid mielas váilevaš ruhtadeapmi dagaha váttisvuodaid sámegieloahpahusa ovdáneapmái nugo oahpponeavvuid ja veahkkeneavvuid oastin. Oahpponeavvuvátni ja ruhtadeapmi lea rámmaeaktu, mii gáržžida oahpahusa ja oahppi ovdáneami (Hiim ja Hippe 1989: 42-43). Earret eará Svonni (1993: 181) ja Jannok Nutti (2010: 59) čujuheaba oahpponeavvovátnivuhtii. Go eai leat oahpponeavvut eaige gávdno oahpaheaddjirávagirjjit sámegieloahppoávdnasis, de dat dagahit stuora bargonoađi sámegieloahpaheddjiide. Sii dárbašit vuoliduvvon oahpahusáiggi nu ahte ožžot eanet plánenáigi. Jannok Nutti (2010: 60, 91) ovdanbuktá ahte oahpaheddjiin lea áigevátni plánemii. Eará mii hástala sámegiela ovdáneami ja oahpahusa lea go gieldda girjerádjosiin leat unnán sámegielgirjjit ja go ii gávdno oahpponeavvoguovddáš. Lea maid váilevaš stipeandaruhhtadeapmi Ruota beale Sámis joatkkaskuvlla sámegielohppiide ja sámegiela alitoahpahussii, ja dat mielddisbuktá ahte joatkkaskuvllaoahppit ja alitoahpahusa studeanttat eai oainne árvvu lohkamis go bálká dássi ii loktan sámegielgelbbolašvuodain. Maidái Hyltenstam ja earát (1999: 88) deattuhit ekonomalaš váilevašvuoda negatiivvalaš váikkuheaddjin sámegiela giellaseailluheapmái ja kultuvrralaš ovdáneapmái.

Sámegieloahpaheaddjit vásihit muhtin ávnnasoahpaheddjiin ja muhtin váhnemiin negatiivvalaš miellaguottuid sámegieloahpahusa hárrái. Negatiivvalaš miellaguottut dagahit hástaleaddjin ovddidit ja doarjut sámegieloahpahusa. Outakoski (2015: 50-51) maid namuha váhnemiid ja oahpaheddjiid gielalaš miellaguottuid váikkuheami. Rahko- Ravantti (2016:10) ovdanbuktá ahte sámehoahpahusa oahpaheaddjit Suoma vuodđoskuvllas vásihit maidái negatiiva guottuid bargosajis.

Dat leat, nugo letne namuhan stuora erohusat skuvllaid gaskkas. Sámegieloahpahusas ii leat árvu buot skuvllain ii ge buot skuvllain boađe sámegieloahpahus johtui go skuvllat álget čakčat, mii lea stuora vahát oahppi giellaovdáneapmái. Sámegielovdáneapmái lea maid hehttehus go muhtin skuvllas ii leat sámehpponeavvovátni. Gávdnosat maid čájehit ahte eará skuvllain fas ii lágiduvvo

álgoahpahus oahppi eatnigillii, muhto lohkan- ja čállinoahpahus álggahuvvo ruoŋtagielain.

Eará oahpaheaddjit cuiggodit hehttehussan go skuvllas lea eatnigieloahpahus lágiduvvon maŋnel skuvlaáiggi. Oahpaheaddjit ovdanbukte ahte lea negatiivvalaš váikkuheapmi oahppi gielalašovdáneapmái go šaddá maŋná skuvlaáiggi Leahkit skuvllas. Oahppi lea váibbas ii ge sus leat motivašuvdna oahppat. Muhtin skuvllain heitet oahppit lohkkame eatnigieloahpahusa go lea maŋná skuvlaáiggi. Hyltenstam ja earát cuiggodit skuvllaid váilevaš organiserema go oahppit šaddet guođdit eará ávnnasoahpahusa oážžun dihte sámeigieloahpahusa. Oahppi eatnigielovdáneapmi lea nu ládje ožžon váilevaš doarjaga giellaseailluheapmái. (Hyltenstam ja earát 1999: 68-69.)

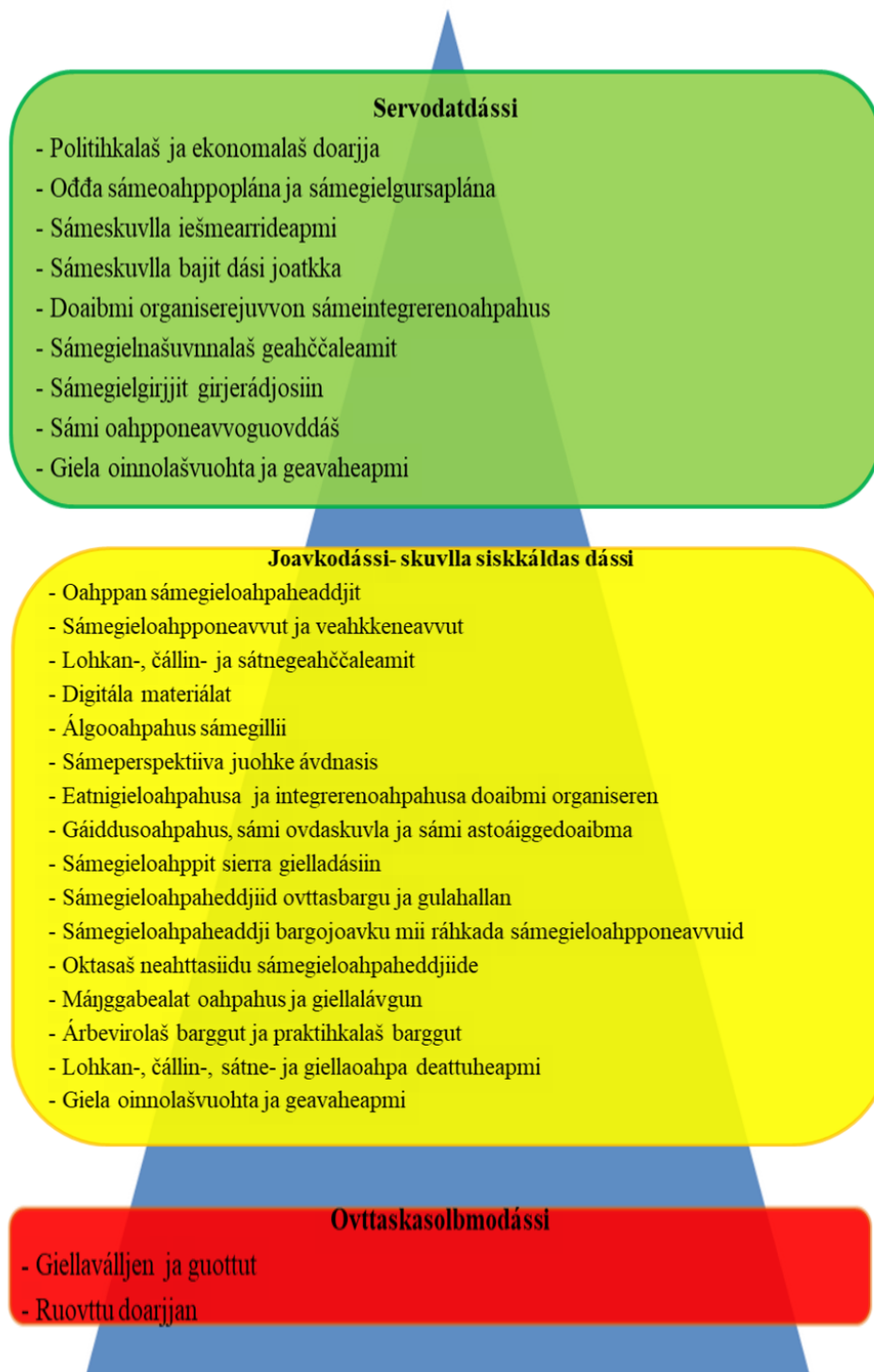
Lea maid erohus skuvllaid organiseremis ja vuoruheamis. Muhtin skuvllas bođii ovdan váilevaš giellajoavkkuid juohkin. Oahpaheaddjit váidaledje go dát hehte oahppi oahppama ja ovdáneami, oahppi ii beasa iežas dásis ovdánit. Outakoski (2018) deattuha ahte oahpaheaddjit rahččet oahpahusain go sámeigiela oahpahussii bohtet mánát geat eai hálddaš árbegielaset ja seamma luohkkái bohtet maiddá muhtin aivve sámeigielat mánát. Eará skuvllas fas lei giellajoavkkuid juohkin. Vuhttui maid bohtosiin earuhusat rektoriid váilevaš doarjjan sámeigieloahpaheddjiide ja sámeigieloahpahusa ovdáneapmái. Muhtin sámeigieloahpaheaddjit ovdanbukte ahte sii eai lean goassege ožžon doarjaga rektoris ovddidit sámeigieloahpahusa ja iežaset gelbbolašvuoda.

Eará váilevašvuolta lea sámeigielgursaplána ja sámeskuvlaoahppoplána mat fertejit ođasmahttojuvvot. Oahppoplána lea kopijja riikkaohppoplánas. Ii gávdno sámeigielgursaplána ohppiide geat leat oahpahallame giela ii ge gávdno joatkkaskuvladássái ge sámeigielgursaplána. Sámeigielgursaplána ii leat čielga giellaplána muhto dasa lea čállojuvvon olu eanet go dat mii galggašii leat giellaplánas. Gursaplána lea viiddis ja veadjemeahttun čuovvut ovdanbuktá Outakoski (2018). Sámi oahppoplánas váilu oalát sámeiperspektiivva eará oahppoávdnasiin. Dálá sámeigielgursaplána ja oahppoplána hástala sámeigieloahpaheddjiid oahpahit ja ovddidit sámeigieloahpahusa. Maiddá Lindgren ja Belancic (2017) cuiggodeaba

Ruota sámi oahppoplána go ii doarjjo sámegiela. Riikkaviidosaš oahppoplána ulbmilat gáržžidit sámeoahpahusa (Keskitalo ja earát 2012: 140).

5.3 Sámegieloahpahusa lihkostuvvan

Sámegieloahpahusa lihkostuvvama sajusetne Hyltenstam ja Stroud (1999: 51) golbma dássái, servodat-, joavko- ja ovttaskasolbmodássái, (gč. govus 4).

Govus 4. Sámegieloahpahusa lihkostuvvama dási. Hábmén: Kuhmunen ja Marakatt

Sámegieloahpahas sáhtta lihkestuvvat go stáhta, ráđđehus, gielddat, rektor, ovttaskasoahpaheaddji, váhnen ja oahppi čájehit ipmárdusa, árvvu ja doarjaga sámegieloahpahussii. Helander (2003:106) meidne ahte plánat, ángiris jođiheaddjit, čeahpes oahpaheaddjit, berošteaddji váhneamat ja oahppit geat loktet skuvllas nannejit giellabarggu.

Servodatdássái sajusetne politihkalaš ja ekonomalaš fáktora sámegieloahpahusa lihkestuvvamii. Livččii dárbbaslaš ahte stáhta, ráđđehus, Oahppodepartemeanta ja skuvlaeiseválddit dorjjošedje sámehoahpahusa sihke ruđalaččat ja kultuvrralaš ipmárdusain. Sámegieloahpahusa lihkestuvvamii ja ovdáneapmái livččii buorre beassat eret oarjemáilmmi skuvla- ja oahpahasvuogádagas. Niehkun livččii iešmearrideapmi skuvlla ja oahpahusa sisdoalus. Maiddái Rasmussen (2012) namuha sápmelaččat fertejit oazžut lobi hábmet iežaset oahpahusa ulbmiliid ja sisdoalu (Keskitalo ja Määttä 2012: 90). Niehkun ja sámegieloahpahussii doarjjan livččii ođđa sámi oahppoplána ja sámegiel gursaplána joatkkaskuvladási rádjái. Oahppoplána mii lea sámegillii, mas leat sámi árvvut ja mas sámi sisdoallu deattuhuvvo buot skuvlla oahppoávdnasiin, nu ahte sámeperspektiiva oahpahuvo skuvllas. Oidne ahte eará positiivvalaš doarjjan sámegieloahpahussii ja sámi oahppái livččii sámeskuvla mii joatkkášii čihččet luohkás joatkkaskuvladássái. Go dat čájehivččii sámegieloahpahussii árvvu ja nannešii ohppiid sámegielmáhtu, kultuvrra ja identitehta. Duvddan sámegieloahpahussii ja sámi ohppiide lea doaimmi organiserejuvvon sámintegrerenoahpahas ja eatnigieloahpahas.

Sámegielgirjjit girjerádjosiin ja sámi oahpponeavvuguovddáš ovdanbuktojuvvo maid doarjjan sámegieloahpahussii. Bohtosiin oidne sávaldahkan sámegiel našuvnnalaš geahččalemiid ja eará lohkan-, čállin- ja sátnegeahččalemiid go dat lokteše árvvu gielas. Positiivvalaš doarjjan sámegieloahpahussii, giela ovdáneapmái ja seailumii lea gielalaš oinnolašvuohta. Go giella lea oinnolaš servvodagas ii ge beare skuvladásis de dat duvdá giela ovddos guvlui, ja addá árvvu gillii.

Hyltenstam joavkodássái sajusetne skuvlla siskkáldas organiserema dehálaš váikkuheaddjin sámegieloahpahusa ovdáneapmái (Hyltenstam ja earát 1999: 51). Positiivvalaš váikkuhus oahpahusa ovdáneapmái lea go rektor ovttas bargojoavkkuin organisere oahpahusa oahpaheddjiid máhtu vuodul nu ahte dat ovddida ohppiid

oahppama. Go álgoohpahus organiserejuvvo oahppi eatnigillii ja go lea sámegieloahpaheaddji gii oahpaha, de dat lea positiivvalaš váikkuhus oahppi gielalaš ovdáneapmái. Maiddái Helander (2016: 64) deattuha álgoohpahusa oahppi eatnigillii, go dat nanne ja ovddida oahppi gielalaččat, ovddida sátnemáhtu ja doabaipmárdusa. Bohtosiin oidne ahte giellajoavkkuid organiseren lea positiivvalaš doarjjan sámegieloahppái ja sámegieloahpahussii. Oahppi beassá ovdánit gielalaččat su máhtu ja dási vuodul ja nu ládje šaddá sámegieloahpahusas positiivvalaš vuoigŋa ja oahppi movttáska oahppat. Skuvlla organiseremii gullá maid lágidit oahpaheddjiide deaivvademiid. Ovttasbargu, oktasaš deaivvadeamit ja gulahallan ovddida ja nanne sámegieloahpaheddjiid máhtu ja nu loktana kvalitehta oahpahusas. Jannok Nutti (2010: 109) lea maid ovdanbuktán ahte ovttasbargu ja deaivvadeamit leat mávssolaččat sámegieloahpahusa oahpaheddjiide. Sámegieloahpaheaddji oainnut ja fágalaš gelbbolašvuolta leat dehálaš oasis oahpahusa ovdáneamis. Oahpaheaddji fágalaš čehppodat ja guottut leat dehálaš rámmaeaktun oahpahusa oktavuodas oaivvildeaba Hiim ja Hippe (1989: 42-43). Helander (2016: 18, 19) fas čuoččuha go oahpaheaddjis lea nana giellamáhttu ja giellaoahppamáhttu, de oahpaheaddji lea ovdagovva ohppiid njálmmálaš ja čálalaš giellaovdáneapmái.

Višuvdnan sámegieloahpahusa lihkostuvvamii ja oahpponeavvu ovdáneapmái livččii bargojoavku, mii ovttas ráhkada sámegieloahpponeavvuid. Niehkun lea oktasaš sámegielneahhtasiidu mii livččii doarjjan sámegieloahpaheddjiide oahpahusas. Oahpahusa lihkostuvvamii gullet maid sámegieloahpponeavvut ja veahkkeneavvut ja sámegiel digitáloahpponeavvut buot skuvládásiide. Doarjjan giellaovdáneapmái lea mánggabealat oahpahus, nugo árbevirolaš barggut. Árbevirolaš barggut leat dehálaččat identitehta ja kultuvrra nannemii. (Keskitalo ja eará 2013: 92). Praktihkalaš barggus, olgodoaimmain ja skuvlamátkkiin ja ohppiid ovttasbarggus lea positiivvalaš váikkuheapmi sámegielovdáneapmái ja sámegieloahpahussii go barggadettiin gulat ja geavahat giela. Maiddái ovdaskuvla ja sámi astuáiggedoaimma lea doarjjan máná giellaovdáneapmái. Earát mat ovddidit sámegieloahpahusa leat gáiddusoahpahus ja sámeintegrerenoahpahus. Oahpaheaddjit ovdanbukte giellalávgun positiivvalaš oahpahanvuohkin sámegieloahpahusas. Baker (2011: 210) deattuha ahte giellalávgun lea beaktilis oahpahusmodealla giela seailuheapmái ja ealáskahttimii. Bohtosiin boahtá maid ovdan sámegieloahpahusa lohkama, čállima, sátn- ja giellaoahpu dehálaš deattuheapmi ja vuoruheapmi oahppi gielalaš

ovdáneapmái. Maiddái Helander (2003: 105) ja Outakoski (2015) deattuheaba lohka ja čállima mávssolaš beliid. Sámegieloahpahusa lihkestuvvami ja ovdáneapmái lea beaivválaš giellageavaheapmi, giela oinnolašvuohta ja go eará skuvlaoahppoávdnasat leat sámegilli.

Hyltenstam ovttaskasolbmodássái sajusetne ruovttu giellaválljema dehálaš doarjjan ovddidan ja sealluhan dihte sámegiela. Máná oahppami ja gielalaš ovdáneapmái lea gulahallan ja ovttasbargu gaskkal skuvlla ja ruovttu dehálaš. Váhnemiid positiivvalaš guottut ja sámegiela doarjun ovddida oahppi gielalaččat. Magga (2012: 64) maid oaiivvilda ruovttudoarjaga dehálažžan giellaovdáneapmái.

6 Loahpaheapmi

Sámegielloahpaheaddjit ovdanbukte olu váilevašvuodaid ja hehttehusaid mat čuhcet negatiivvalaččat sámegielloahpahusa ovdáneapmái. Deháleamos lea oasseváldiid nana jáhkku sámegielloahpahussii, sámegillii ja doaivva ovddidit sámegielloahpahusa go bođii ovdan “gal sámegielain láibbi oažžu”. Lei movttiidahtti gullat oahpaheddjiid nana gelbbolašvuoda ja jurdagiid sámegielloahpahusa hárrái, mot sii barget ja ovddidit giela ja kultuvrra, vaikko leat hástalusat ja váilevašvuodát. Vaikko ovdanbukte olu váilevašvuodaid ja hástalusaid sámegielloahpahusas, ja losses dovdduid, vuolláneami ja rahčamuša oahpahusa hárrái, de dain oahpaheddjiin lea doaivva ja nana jáhkku joatkit sealluhit sámegiela ja ovddidit sámegielloahpahusa. Sii eai áiggo vuollánit vaikko dilli lea nu mot lea go sidjiide lea giella nu dehálaš. Sámegielloahpaheaddjit dahket iešguhtege guovllus dehálaš ja mearkkašahtti barggu.

Sámegielloahpaheaddji ámmáhis leat olu váilevaš áššit mat dagahit losses bargonoadi, nugo oahpaheddjiid oktonasvuolta ja sámegielloahpaheaddji vátne. Munnos čuožžilii jearaldat lea go duodas sámegielloahpaheaddji vátne, vai lea go nu ahte sámegielloahpaheaddjit mannet eará bargguide go eai oaččo doarjaga sámegielloahpahussii? Eará hástalusat ja váilevašvuodát leat oahppoplána fuones bealit, oahpponeavvu- ja veahkkeneavvovátne, váilevaš diibmojuohku, resursajuogadeapmi ja ruhtadeapmi. Buot dat váikkuhit negatiivvalaččat oahpahussii ja ohppiid oahppamii. Sihke oahpaheaddjit ja sámegielloahpahus dárbbáša mánggabealat doarjaga nugo veahkkereaidduid ja gursaplánii heivehuvvon oahpponeavvuid. Svonni (1993) lea juo 27 jagi áigi ovdanbuktán oahpponeavvováni ja Jannok Nutti (2010) 10 jagi áigi. Manne ii leat mihkkege ovddiduvvon oahpponeavvovátnevuhtii Ruota beale Sámis? Maiddái integrerenoahpahusa váilevašvuolta ja fuones lágideapmi váikkuhit ohppiid oahppamii ja sámegielovdáneapmái. Gean ovddasvástádus lea ovddidit sámegrerenoahpahusa nu ahte šaddá seammadássásaš oahpahus iešguđege skuvllain?

Sámegielloahpaheaddjit dárbbášit maid ovttasbarggu ja gulahallama. Sii dárbbášit oktasaš gulahallanarena, beassat oktasaš deaivvademiide ja fágadeaivvademiide lonohallat vásáhusaid ja doarjut nubbi nuppi. Ovttasdoaiman addá buriid

bargoevttohusaid ja kvalitehta oahpahusas loktana. Gean ovddasvástádus lea lágidit deaivvademiid sámegieloahpaheddjiide?

Oahpaheddjiin geain lea váilevaš sámegielmáhttu dárbbášit beassat sámegiellgurssaide vai ovddidit sihke njálmmálaš, čálalaš ja kulturipmárdusa. Go oahpaheddjiin lea dát máhttu, de liedđu positiivvalaš vuoigŋa sámehppiide, oahpahussii ja bargobirrasii. Sámegielas lea unnán doarjja skuvllas ja servodagas. Jus sámegieloahpahus galgá ovdánit, de fertejit oahpaheddjiid bargoeavttut ovddiduvvot.

Ruotas ferte sámegielas ja sámegieloahpahusas loktanit árvu. Doarjja, ipmárdus ja beroštupmi sámegillii ja sámegieloahpahussii ferte boahit oidnosii ja válđojuvvot duohtan bajit dásis, stáhtas, ráđđehusas ja politihkkariin, maiddái servodat- ja gielddadásis. Lea buohkaid ovddasvástádus doarjut ja bargagoahit sámegieloahpaha ovddidemiin nu ahte giella ovdána, nannejuvvo ja seailu boahhtevaš buolvvaide. Maiddái ovttaskas sámegieloahpaheaddji, skuvlla eará bargit, rektor, skuvlla bajimus hoavda, váhnemat, Sámediggi ja Sámeskuvlastivra fertejit čájehit beroštumi ja doarjaga giellagáhttemii ja giellaseailluheapmái. Maiddái sámenuorat joatkkaskuvladásis fertešedje čájehit beroštumi, lohkgaoahit seailluhan dihte sámegiela.

Čálidettiin masterdutkosa leat muhtin sámegiela ovddidandoaimmat boahán johtui, nugo oahpaheddjiid sámegielmáhttolokten ja Sámeskuvlastivrra sámegiellplána, muhto leat ain olu doaimmat mat galggale biddjojuvvot johtui Ruota beale Sámis ovddidan dihte sámegieloahpaha. Vuosttažettiin galgá ođđa sámegieloahppoplána ja sámegiellgursaplána ráhkaduvvot. Joatkkaskuvlaoahpahus dárbbášuvvo maid ovddiduvvot, sihke sámegiellgursaplána ja oahpponeavvuid ektui.

Lea maid oahppan oahpaheddjiid vátne ja váilu maid giellamovttiidahttinstepeanda doarjja joatkkaskuvlla ohppiide. Eará mii dárbbášuvvo ovddiduvvot ja buoriduvvot lea skuvllaid siskkáldas organiseren nu ahte lea positiivvalaš doarjjan sámegieloahpahussii. Sávve ahte munno masterdutkkus addá skuvlla rektoriidda ja hoavddaide, politihkkariidda ja giellabargiide čuvgehusa ja duođaštusa mot sámegieloahpaheaddjit vásihit ja oidnet sámegieloahpaha dili Ruota beale Sámis. Ovttas mii ollašuttit Paulus Utsi divtta, go buohkat beroštit, čájehit árvvu, ipmárdusa

ja doarjaga sámegillii ja sámegieloahpahussii, de ii leat mihkkege mátoheapmin ja nu mii lámčit jáhku boahteáigái.

Sámegieloahpahusas leat ain olu dutkanvejolašvuodát ja dutkangažaldagat čoavdimis. Boahttevaš dutkamuš galggalii giddet fuomášumi Ruota beale joatkkaskuvladássái. Mot vásihit joatkkaskuvlaoahppit sámegieloahpahusa, ja makkár oaidnu lea sis sámegillii. Válljejit go oahppit lohkat sámegiela joatkkaskuvllas, manne dahje eai? Eará mii livččii miellagiddevaš dutkagoahtit lea mot oahpaheaddjit olahit oahppoplána digitaliserenulbmila álgoahpahusas.

Gáldut

- Aikio-Puoskari Ulla, 2006: *Raporta sámeoahpahusas Davviriikkaid vuodđoskuvllain. Davviriikkalaš veardádallan oahpahusa vuodđoeavttuid perspektiivvas.* Anár: Sámi Parlamentáralaš Ráđđái.
- Baker, Colin 2011: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism.* 5th Edition. Bristol: Multilingual Matters.
- Balto, Asta 1997: *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá.* Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Balto, Asta 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis.* Dieđut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Brateberg, Øivind 2017: *Tekstanalyse for samfunnsvitere.* 2 utg. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bryman, Alan & Nilsson, Björn 2011: *Samhällsvetenskapliga metoder.* Malmö: Liber.
- Fishman, Joshua A. 1991: *Reversing language shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages.* Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Grundskoleförordningen 1994 <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-agar/dokument/svensk-forfattningssamling/grundskoleforordning-19941194_sfs-1994-1194> (2.1.20).
- Heatta Romsdal, Lena 2018: ”Fievrridit sáme giela viidáset mánáide lei ollu váddáset go Ledjen doivon”. *Sáme giela dili guorahallan Álttás: Sáme giela ja girjjálašvuoda mastergráda dutkamuš.* Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Helander, Nils Øivind 2003: *Sáme giela oahppoplána álgooahpahusa árvoštallan.* – Vuokko Hirvonen (doaimm.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforbma 97evalueren.* Norges forskningsråd. Sámi allaskuvla. Kárásjohka: ČálliidLágádus. 87-106.
- Helander, Nils Øivind 2016: *Ohppojuvnon ja sohppojuvnon giella. Gielladiđolašvuhta, čálamáhttu ja guovttegielatvuhta.* Dieđut 1/2016. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Hiim, Hilde & Hippe, Else 1997: *Undervisningsplanlegging for yrkeslærere,* 6 opplag. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher 1991: *Språkbyte och språkbevarande: Om samiskan och andra minoritetsspråk.* Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, Kenneth, Stroud, Christopher & Svonni, Mikael 1999: *Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samisk ställning i svenska Sápmi.* Girjjis Kenneth Hyltenstam (red.): *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv* s. 41–92. Lund: Studentlitteratur.

- Hyltenstam, Kenneth (red.)(1996) 2009: *Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar-och minoritetsundervisning i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Jannok Nutti, Ylva 2010: *Ripsteg mot spetskunskap i samisk matematik. Lärarens perspektiv på transformeringsaktiviteter i samisk förskola och sameskola*. Luleå: Universitetsstryckeriet Luleå.
- Keskitalo, Pigga 2010: *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatusantropologian*.
<<https://pdfs.semanticscholar.org/4e58/93e12a330c1bcfd5153fb025edf3934d387f.pdf>> (20.03.19)
- Keskitalo, Pigga & Määttä Kaarina 2011: *Sámi pedagogihka iešvuodát. Saamelaispedagogiikan perusteet. The Basics of Sámi pedagogy. Grunderna i samisk pedagogik. Osnovy Saamskoj pedagogiki*. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Keskitalo, Pigga & Määttä Kaarina 2012: *Ulbmilin sámi pedagogihka ollašuttin*. Rovaniemi: Lapland University Press
- Keskitalo, Pigga, Määttä, Kaarina, Uusiautti Satu 2013: *Sámi education*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Keskitalo, Pigga 2017: *Kultursensitiiva sámi skuvla*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Kulturdepartementet (2009:600). *Språklagen*.
<https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/spraklag-2009600_sfs-2009-600>(6.3.20).
- Kulturdepartementet (2009:724). *Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk*
<https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724>(6.3.20).
- Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Kvale, Steinar & Brinkman Svend 2009: *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvale, Steinar & Brinkman Svend 2017 (2014): *Den kvalitative forskningsintervjun*. 3. upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Larsen, Ann Kristin 2017: *En enklere metode. Veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode*. 2. utg. Oslo: Fagbokforlaget.
- Lindgren, Eva & Belancic, Kristina 2017: *Läroplan för sameskolan stöder inte funktionell tvåspråkighet*.<https://www.umu.se/nyheter/laroplanerna-for-sameskolan-stoder-inte-funktionell-tvasprakighet_5812853/> (29.3.20).

- Linkola, Inker-Anni & Keskitalo, Pigga 2015: *Sámegiela oinnolašvuohta sámi skuvllas*. – Sámi dieđalaš áigečála 1/2015: 7-28. (25.04.2019).
<<https://site.uit.no/aigecala/files/2016/04/SDA-1-2015-linkola-ja-keskitalo.pdf>> (20.09.19).
- Lundgren, Ulf P. 1999: *Ramfaktorteori och praktisk utbildningsplanering*. Pedagogisk Forskning i Sverige årg 4 nr 1. Stockholm: Skolverket.
<<https://web.archive.org/web/20160305003413/http://www.ped.gu.se/pedfo/pdf-filer/lundgren.pdf>> (13.02.20).
- Myhre, Reidar 2001: *Didaktisk basiskunnskap*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Määttä, Kaarina & Keskitalo, Pigga 2012: *Ulbmilin sámi pedagogihka ollašuhhtin*. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Outakoski, Hanna 2015: Davvisámegiela čálamáhtu konteaksta. The context of North Sámi literacy. – Sámi Dieđalaš Áigečála 1/2015: 29-59.
<<https://site.uit.no/aigecala/files/2016/04/SDA-1-2015-outakoski.pdf>>(08.10.19).
- Outakoski, Hanna 2018:<<http://dutkansearvi.fi/ps/2018/03/>>(03.11.19).
- Postholm, May Britt & Jacobsen, Dag Ingvar 2010: *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. 2 utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Postholm, May Britt & Jacobsen, Dag Ingvar 2016 (2011): *Læreren med forskerblick. Innføring i vitenskapelig metode for lærerstudenter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Rahko-Ravantti, Rauna 2016: *Saamelaisopetus Suomessa. Tutkimus saamelaisopettajien Opetustyöstä suomalaiskouluissa*. Rovaniemi: Acta electronica Universitatis Lapponiensis.
<http://www.linguistic-rights.org/sme/Rahko_Ravantti_ActaE_200_pdfA.pdf> (24.2.20).
- Rasmussen, Torkel 1998: *Gielas Gillii Mielas Millii. Sámi guovttegielatvuohta*. Kárášjohka: DavviGirji OS.
- Rasmussen, Torkel 2005: *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegiela giid demografiija ja buolvvaidgaskaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas*. Sámegiela váldofágadutkamuš Romssa Universitehta Humanisttalaš fakultehta Sámi ossodat.
<<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5064/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (03.12.19).
- Rasmussen, Torkel 2014: *Go ealáska, de lea váttis dápmat: Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 200-logu álggus*. Dieđut 5/2014. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Sameskolstyrelsen 2020: <<https://sameskolstyrelsen.se>> (13.05.20).
- Sameskolstyrelsen 2019: *Årsredovisning*.
<<https://sameskolstyrelsen.se/app/uploads/2020/02/Sameskolstyrelsen-A%CC%8Arsredovisning-2019.pdf>>(29.3.20).

- Sámediggi 2018: *De samiska språken i Sverige 2018. En lägesrapport från Samiskt språkcentrum*. Sámediggi/ Samiskt språkcentrum.
- Sámediggi 2019: *Sametingets språkarbete*. < <http://www.samediggi.se>> (17.03.20).
- Skolverket 2019 (2011): *Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket 2020: <<https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan>> (2.4.20).
- Skum, Marja-Kristin 2013: *Giellamolsun sámi boazodoalus: sámegeiela mastergráda dutkamuš 2011*. Kárásjohka: ČálliidLágádus.
- Svonni, Charlott 2015: *At the margin of educational policy: Sámi/Indigenous Peoples in the Swedish National Curriculum 2011*. Creative Education, 2015, 6, 898-906 Published Online June 2015 in SciRes. <<http://www.scirp.org/journal/ce> <http://dx.doi.org/10.4236/ce.2015.69091>> (29.3.20).
- Svonni, Mikael 1993: *Samiska skolbarns samiska: En undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*. Umeå: Umeå universitet.
- Todal, Jon 2002: *"...jos fal gáhttet gollegielat". Vitalisering av samiskspråk i Noreg på 1990-talet*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Trost, Jan 1997: *Kvalitativa intervjuer*. 2.upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Trost, Jan 2010: *Kvalitativa intervjuer*. 4.upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Utbildningsdepartementet 1994: 1194. *Grundskoleförordningen*. <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/grundskoleforordning-19941194_sfs-1994-1194>(10.1.20).
- Utbildningsdepartementet 2011: 185. *Skolförordningen*. <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skolforordning-2011185_sfs-2011-185>(10.1.20).
- Utsi, Paulus 1980: *Giela Gielain. Divttat*. Luleå: Alltryck AB.
- Vetenskapsrådet 2017: *God forskningssed*. <https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf > (08.10.19).
- Øzerk, Kamil 2006: *Fra språkbad til språkdrunkning- modeller for opplæring med to språk*. Vallset: Opplandske Bokforlag.

Miiddus 1 Dutkanlohpeohcamuš

Sámi allaskuvla
Sámi University College

DUTKANLOHPEOHCAMUŠ

Letne Sámi allaskuvlla Sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu masterstudeantat. Áigo čohkket masterdutkanmuššii dutkandáhta, nugo masterprográmma ávžžuha.

Munno masterbarggu fáddá lea *sámegieloahpahusa dili Ruota beale Sámis*.

Oassin masterdutkanmušas áigo čohkket čuovvovaš dutkanmateriála:

-áigo jearahallat sámegieloahpaheddjiid vásáhusaid ja oainnuid sámegieloahpahasas. Fáddá lea unnán dutkojuvvon maŋimuš jagiin, ja lea dárbu oazžut áigequovdilis dieđuid sámegieloahpahasas.

Munno sávaldat lea ahte don searvvašit jearahallamii ja buvttášit ovdan du mávssolaš máhtu ja vásáhusaid sámegieloahpahasas. Dutkanmateriála lea vuodđun munno masterdutkanmuššii. Dutkan čuovvu ehtalaš gáibádusaid. Visot materiála meannuduvvo namaheapmin, ii ge oktage informánta dahje skuvla boađe namuhuvvot dutkamis. Dieđuid maid informánttat addet eai boađe almmuhuvvot eará sadjái go dutkanbargui.

Sáddes maila mas vástidat jus háliidat searvat dahje it. Livččiime giitevaččat jus sáhtášit searvat.

Ustitlaš dearvvuodaiguin, masterstudeanttat

Helena Kuhmunen Marakatt hmarakatt@gmail.com

Ann-Christin Marakatt annchristin.marakatt@gmail.com

Lassedieđut:

Masterprográmma jodiheaddji lea doavttir, vuosttašamanueansa Ylva Jannok Nutti Sámi allaskuvllas. Son lea munno dutkanbarggu bagadalli. Lassedieđut:

Ylva.Jannok.Nutti@samiskhs.no

Nubbi bagadalli lea Nils Øivind Helander nilshela@gmail.com

Masteroahppu lea dutkanvuđot oahpaheaddjeoahppu mas skuvlaovddideapmi lea guovddážiis. Masteroahppu doarju oahpaheaddjestudeantta fágalaš ovdáneami ja maddái nanne sámi skuvllaid ja sámegeielat oahpahusa dasgo bohtet eambo dutkandieđut oahpahussii guoskevaš áššin.

Miiddus 2 Oasseváldiide muhtin jearaldagat ovdagihtii

Oasseváldiide muhtin jearaldagat ovdagihtii

Dutkanbarggus áigu dahkat jearahallamiid sámegieloahpahusa oahpaheddjiiguin. Dutkamuša ulbmilin lea guorahallat mot sámegieloahpaheadjit vásihit sámegieloahpahusa.

Mii hehtte eanemusat sámegieloahpahusa ovdáneapmái?

Mii doarju sámegieloahpahusa?

Mii doaibmá skuvllas bures ja mii fas galgá ovddiduvvot?

Mii lea du mielas niehkodilli sámegieloahpahusa ektui?

Mot jáhkat sámegieloahpahusa dilli leat boahtteáiggis Ruotas?

Áiggutgo don joatkit bargat sámegieloahpaheadjin?

Ustitlaš dearvvuodaiguin, masterstudeanttat

Helena Kuhmunen Marakatt hmarakatt@gmail.com

Ann-Christin Marakatt annchristin.marakatt@gmail.com

Miiddus 3 Jearahallanskovvi sámegieloahpaheddjiide

Jearahallanskovvi sámegieloahpaheddjiide

Oahpaheaddji biográfalaš diedut:

1. Makkár fágalašoahppu lea dus?
2. Lea go dus oahppu sámegielas ja man olu?
3. Lea go dus njálmálaš-, čálalašmáhttu sámegielas?
4. Galle jagi leat bargan oahpaheaddjin sámegielat ohppiiguin?

Sámegiela sajádat skuvllas:

5. Man giela geavahat don eanemusat bargosajis?, mii gielaid gullo eanemusat du bargosajis?
6. Geainna humat sámegiela skuvllas?
7. Gos gulat sámegiela / geas gulat sámegiela?
8. Makkár giela hupmet bargit gaskaneaset?
9. Man gillii dollojit bargočoahkkimat?
10. Man gillii addojuvvojit váhnemiidda diedut?
11. Mot lea du mielas gielladilli bargosajis?
12. Leat go goassege heaitán sámasteamen skuvllas, ja jus goas?
13. Oažžut go don doarjaga ja láidesteami ovddidit sámegiela bargosajis?
14. Goas geavahuvvo sámegiela čálalaččat / njálmálaččat skuvllas?

Hástalusat sámegieloahpahussii

15. Mii hehte eanemusat sámegieloahpahusa ovdáneami?

Doarjjan sámegieloahpahussii

16. Mii doarju sámegieloahpahusa
17. Mii doaibmá skuvllas bures ja mii fas galgá ovddiduvvot?
18. Mii lea du mielas niehkodilli sámegieloahpahusa ektui?
19. Mot jáhkat sámegieloahpahusa dilli leat boahteáiggis Ruotas?
20. Áiggutgo don joatkit bargat sámegieloahpaheaddjin?

Bargovuogit oahpahasas:

21. Mot don barggat, ovddidat, nannet ohppiid sámegiela sámegieloahpahasas?
22. Makkár bargovuogiid geavahat?
23. Mo lea digitála oahpahusa dilli ja makkár digitálareaidduid geavahat?
24. Mo doaibmá oahppoplána?

Politiikkalaš doarjja:

25. Mo lea politiikka Ruotas sámegieloahpahusa ektui?